

Právnická fakulta Masarykovy univerzity
Katedra ústavního práva
a politologie

Diplomová práce

ROZPAD JUGOSLÁVIE

Mgr. Martin Smutný

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma : Rozpad Jugoslávie zpracoval sám za použití pramenů a odborné literatury, v této diplomové práci uvedených.

Podpis :

Děkuji za podnětné připomínky a rady vedoucímu mé diplomové práce
JUDr. Michalu Lamparterovi, PhD.

POUŽÍVANÉ ZKRATKY

AO	Autonomní oblast
ES	Evropské společenství, Evropská společenství
EU	European Union/Evropská unie
FLRJ	Federativní lidová republika Jugoslávie
JLA	Jugoslávská lidová armáda
LR	Lidová republika
OSN	Organizace spojených národů
SFRJ	Socialistická federativní republika Jugoslávie
SK	Svaz komunistů
SKJ	Svaz komunistů Jugoslávie
SR	Socialistická republika
USA	United States of America/ Spojené státy americké

Všechny ostatní zkratky jsou vysvětleny v příslušných partiích z důvodů přehlednosti.

*„Ko na brdo, ak' i malo, stoji,
Više vidi neg onaj pod brdom.“*

„Kdo na vršku, byť jen trošku, stojí,
Více vidí než ten pod vrškem“

Petar Petrović Njeguš, Gorski Vijeć, 1847

OBSAH :

1. ÚVOD.....	7
2. POLITICKÝ VÝVOJ JUGOSLÁVIE.....	8
Politický vývoj první Jugoslávie 1918-1941.....	8
Jugoslávie v době okupace 1941-1945.....	11
Formování druhé Jugoslávie 1945-1953.....	13
Formování samosprávného socialistického systému 1953-1963.....	15
Samosprávný soc. systém. Jugoslávie do Titovy smrti 1963-1980.....	19
Jugoslávie po Titově smrti 1980-1989.....	23
Jugoslávská krize. Nástup opozičních sil 1990-1991.....	27
Slovinsko.....	28
Chorvatsko.....	29
Srbsko.....	30
Bosna a Hercegovina.....	32
Makedonie.....	33
Černá Hora.....	34
Proces vytváření nezávislosti jednotlivých republik 1991-1992.....	34
Slovinsko.....	34
Chorvatsko.....	37
Bosna a Hercegovina.....	43
Srbsko a Černá Hora.....	48
Makedonie.....	49

Možnosti utváření pozitivních vztahů mezi státy bývalé Jugoslávie.....52

3. ÚSTAVNÍ VÝVOJ JUGOSLÁVIE.....54

Ústava Federativní lidové republiky Jugoslávie z roku 1945.....54

Ústavní zákon o základech politického a společenského zřízení 1953...62

Ústava Socialistické federativní republiky Jugoslávie z roku 1963.....63

Ústava Socialistické federativní republiky Jugoslávie z roku 1974.....70

Právo na sebeurčení včetně oddělení jednotlivých republik.....75

4. ZÁVĚR.....78

5. CONCLUSION (RÉSUMÉ).....82

6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....86

ÚVOD

Stát s názvem Jugoslávie vznikl ve 20. století celkem třikrát. Hovoří se pak oprávněně o trojí Jugoslávii, i když tyto Jugoslávie na sebe navazovaly a vytvářely kontinuitu, nejednalo se o stricto sensu identický státní útvar ani co se týče rozlohy státního území a státních hranic, ani státoprávního uspořádání. Tato práce po krátkém připomenutí a zhodnocení první, tzv. královské Jugoslávie se především meritorně zabývá druhou, lidovou a posléze socialistickou Jugoslavií, zejména posledními dvěma decennii jejího trvání a situací v prostoru bývalé Jugoslávie po jejím rozpadu, resp. zhroucení, konstituováním nově vzniklých státních útvarů v uvedeném prostoru, mj. i třetí Jugoslávie společně se Slovinskem, Chorvatskem, Bosnou a Hercegovinou a Makedonií a východisky a možnostmi v jihoslovanském prostoru po rozpadu druhé Jugoslávie u jednotlivých nově vzniklých států.

2. POLITICKÝ VÝVOJ JUGOSLÁVIE

2.1 Politický vývoj první Jugoslávie 1918-1941

Již nedlouho po vzniku autonomního srbského knížectví, fakticky nezávislého, omezeného jen existencí šesti osmanských posádek, mezi lety 1815-1826, vznikla idea sjednocení všech Jihoslovanů, v prvé řadě Srbů a posléze i Chorvatů, Slovinců a snad i Bulharů v jednom státním útvaru, kterým mělo být Srbsko jako první znovuoobnovivší se stát jižních Slovanů. Tuto ideu rozpracoval v roce 1844 tehdejší srbský ministr vnitra Ilija Garašanin¹ za pomoci českého emigranta v Srbsku, inspektora srbské armády, Františka Zacha². Vznikl dokument s názvem „*Načertanije*“, v českém překladu nárys, stanovil priority srbského knížectví v mezinárodní politice směrem ke sjednocení Jihoslovanů pod srbskou patronací za pomoci dlouhodobého propagačního působení mezi Jihoslovany a v případě nevyhnutelné potřeby i za použití ozbrojených sil. Uvedený plán byl ve své době velice iluzorní s ohledy na mezinárodněpolitické rozložení sil a možnosti Srbska, pro tehdejší situaci je příznačné, že byl až do počátku 20. století držen v tajnosti, přesto se ho dařilo postupně naplňovat a vznik Jugoslávie, resp. Království SHS v roce 1918 byl v podstatě jeho maximalistickou realizací³. V jednom společném státě byli všichni Srbové, tj. jak ze „starého království“, Srbska v hranicích z roku 1913, tzv. Srbijanci, tak tzv. prečanští Srbové z bývalé rakousko-uherské monarchie, dále Chorvati, Slovinci, bosenští muslimové Bošnjaci, Černohorci, v té době považovaní za černohorské Srby, národnostně doposud nevyhraněné obyvatelstvo dnešní Makedonie, ale také Maďaři, Němci, Albánci a minority Čechů, Slováků, Rumunů, Torbešů⁴, Turků, Arménů, Židů, Romů a dalších. Jak patrné, byla budoucí Jugoslávie národnostně velice heterogenním státem.

¹ Ilija Garašanin, (1812-1874), vícekrát ministrem vnitra ve smyslu veškerých vnitřních záležitostí, na rozdíl od min. zahraničních věcí, v dobovém pojetí.

² František Zach, (1807-1892), Čech, emigrant, dlouhodobě působil v Srbsku, mj. jako generální inspektor srbské armády, ideově a politicky ovlivněn Adamem Czartoryským.

³ Poté, co po obnovení bulharské autokefální církve (1870) a vzniku Bulharska (1878) na zapojení Bulharů Srbsko vědomě rezignovalo.

⁴ Muslimské obyvatelstvo slovanského jazyka, nazývané, hovoří-li srbsky, jako Goranjci, hovoří-li makedonsky, jako Torbeši a konečně, hovoří-li bulharsky, jako Pomaci. Pro tuto dobu je leckdy obtížné stanovit závazně o jakou skupinu jde z důvodu, že tito obyvatelé hovořili jen jednotlivými dialekty,

Vznik Království SHS, pozdější Jugoslávie, byl umožněn porážkou centrálních mocností, především pak Rakouska-Uherska, v 1. světové válce. 29. listopadu 1918 byl v Záhřebu vyhlášen nový Stát SHS – Država Slovenaca, Hrvata i Srba (ve slovinštině pak Država Slovencev, Hrvatov in Srbov), s tím, že stát se konstituuje „*na celém etnografickém území tohoto trojmanného národa*“⁵. Stát SHS byl však prakticky bez prostředků za situace poválečných zmatků a tak bylo ve dnech 23.-24. listopadu 1918 dohodnuto zástupci Státu SHS připojení tohoto státu k Srbsku. Obdobně bylo ve dnech 24.-25. listopadu 1918 dohodnuto zástupci Černé Hory a uherských oblastí se srbskou majoritou Bačky, Banátu a Baranje připojení k Srbsku. Na základě uvedených dohod bylo 1. prosince 1918 vyhlášeno v Bělehradě Království SHS – Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (ve slovinštině pak Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev). Nový stát měl přibližně 12 milionů obyvatel na rozloze 248 488 km². Připojení Státu SHS a dalších oblastí však proběhlo fakticky jako rozšíření „starého“ Srbska, Srbové byli v nově vzniklém státě dominantní silou. Z toho již brzy vyplynula nespokojenost a tenze nesrbského obyvatelstva, v první řadě Chorvatů a Slovinců, u nichž již byla zkušenost s fungujícím právním státem z doby Rakouska – Uherska.

První, královská Jugoslávie, i z výše uvedených důvodů, neměla v poválečné Evropě snadné výchozí postavení. Období let 1918/1919-1929 bylo charakterizováno velkou vnitropolitickou nestabilitou, projevující se např. častým střídáním vlád, společně s preferencí především srbských elit. Možnosti směrem k existenci a formování pluralitní demokracie, obdobně např. tehdejšímu Československu, zde byly – Jugoslávie náležela ve Versailleském systému k vítězným státům, 1. března 1919 zahájil činnost parlament (Skupština), po volbách v prosinci 1920 byla 12. prosince 1920 zahájena činnost Ústavodárného shromáždění, které 28. června 1921 přijalo ústavu nového státu⁶. Vidovdanovská ústava prohlásila Království SHS parlamentní monarchií v čele s dynastií Karadjordjevićů⁷, budovanou na principech národnostního centralismu a unitarismu. Panovníkovi (králi) příslušely značné pravomoci – král byl vrchním

v době před konstituováním samostatné svébytné makedonštiny (1945) Ostatně i uvedený přehled je jen ilustrativní.

⁵ Cit. dle Šesták, Miroslav, Teichman, Miroslav, Havlíková, Lubomíra, Hladký, Ladislav, Pelikán, Jan, Dějiny Jihoslovanských zemí, str. 378, Nakladatelství Lidové Noviny, 1. vydání, Praha 1998. ISBN 80-7106-266-9.

⁶ Poněvadž byla přijata na den Sv. Víta, pro Jihoslovany několikrát tragicky památný – např. roky 1389, 1914, nazývala se Vidovdanovska Ustava – tj. Ústava dne Sv. Víta.

⁷ Vládnoucí dynastií již předtím v Srbsku.

velitelem armády, plně rozhodoval o osobě ministerského předsedy (tedy měl plně pravomoc jeho jmenování a odvolání), měl právo legislativní iniciativy, reprezentoval stát navenek a dokonce i jmenoval a odvolával vyšší správní úředníky. Král byl nedotknutelný a ze své funkce neodpovědný, tím i eo ipso právně nepostižitelný. Přesto byla velická část jugoslávské společnosti (především radikální Srbové, dále Chorvati a Slovinci, přirozeně vždy z odlišných stanovisek) s charakterem nového státu značně nespokojena. Po deseti letech vnitropoliticky nestabilních poměrů provedl král 6. ledna 1929 převrat⁸. Král obvinil politické strany ze zneužívání parlamentu k rozbíjení státu s tím, že „*nastala chvíle, kdy mezi lidem a králem nemůže a nesmí být více prostředníků*“⁹, přitom bylo Království SHS přejmenováno (s jednoznačnými centralistickými a unitaristickými záměry) na Jugoslávii. Pod proklamací obnovení pořádku (ostatně typického při zavádění autoritativních režimů a diktatur) byla Jugoslávie transformována na monarchii neústavního typu, na absolutistickou monarchii. V této podobě vydržela až do rozbití v roce 1941¹⁰. První Jugoslávie, poté, co byla bez vypovězení války 6. dubna 1941 napadena Německem, ke kterému se přidaly Bulharsko a Itálie a neubránila se, agresory rozbita. Exilová vláda v čele s králem pokračovala ve své činnosti od léta 1941 v Londýně s podobným statutem, jako ostatní exilové vlády v tehdejší době – např. československá, polská, belgická aj. Situace v okupované Jugoslávii se však vyvíjela odlišným způsobem od ostatních okupovaných států, což rozhodlo i o vzniku druhé Jugoslávie v pozdějších letech.

⁸ Svou roli sehrály i neúspěchy Království SHS na zahraničněpolitické scéně, především ve vztahu k Itálii a územním požadavkům Itálie na oblasti Přímoří, část nárokovaného území připadla Itálii s cca půl milionem Jihoslovánů. Prevrat byl naopak proveden za bezprostřední podpory Francie.

⁹ Cit. dle kol. autorů, Dějiny Jihoslovanských národů, str. 417, Nakladatelství Lidové Noviny, první vydání, Praha 1998, ISBN 80-7106-266-9.

¹⁰ S jedinou podstatnou změnou chorvatsko-srbského, resp. výstižněji chorvatsko-jugoslávského narovnání v roce 1939, kdy byla Chorvatsku – nikoli samozřejmě v dnešních hranicích – poskytnuta autonomie.

Jugoslávie v době okupace 1941-1945

V okupované Jugoslávii, obdobně jako v dalších okupovaných státech, záhy vznikl jak komunistický, tak nekomunisticky orientovaný odboj. V čele komunistického odboje stál Josip Broz¹¹, používající stranickou přezdívku Tito. Komunistický odboj se brzy projevil jako velice účinný a dobře organizovaný, byl tvořen příslušníky všech hlavních národů Jugoslávie, tj. Srbů, Chorvatů, Slovinců, Černohorců a obyvatel Bosny a Hercegoviny a pozdější Makedonie. Později byl dokonce zastoupen i Albánci a Maďary a jinými jugoslávskými minoritami, s pochopitelnou výjimkou Němců. Existoval tedy na všennárodní jugoslávské bázi s tím, že nacionalistické tendence byly od počátku vyloučeny a národní spory měly být řešeny po osvobození mírovým způsobem. Naproti tomu nekomunistický odboj byl značně fragmentarizován a jednoznačně národnostně vymezován. Hlavním proudem byli srbští četnici, v jejichž čele stál generál Dragoljub (Draža) Mihajlović¹² kteří bojovali nejenom vůči Němcům, ale i vůči Chorvatům, resp. i dalším nesrbským národům. Nepočetný odboj na národnostním, výjimečně demokratickém základě existoval i v Chorvatsku a zejména ve Slovinsku. Z uvedeného je patrné, že ani nemohl být tak účinný, jako odboj vedený komunisty. Dále se nekomunistický odboj diskreditoval vzájemnými spory a lpěním na národnostním principu, což vzbuzovalo obavy o situaci po osvobození, jaký program bude prosazovat. Z důvodu účinnosti komunistického odboje byl po určitém váhání uznán i na Západě komunistický odboj jako hlavní představitel odboje v Jugoslávii a dokonce jako samostatná vojenská síla působící ve 2. světové válce, což byl naprosto bezprecedentní krok. K veliké důvěryhodnosti a přitažlivosti komunistického odboje přispěla i organizační činnost a tendence realizovat po osvobození národnostně spravedlivý program, tak, jak to proklamoval AVNOJ – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije, tj. v překladu Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie na shromáždění v Bihaći na podzim 1942 a především v Jajcích ve dnech 29.-30. listopadu 1943. AVNOJ přijala program po osvobození vytvořit v Jugoslávii

¹¹ Josip Broz Tito, (1892-1980), po osvobození prezidentem Jugoslávie až do své smrti 4. května 1980.

¹² Dragoljub (Draža) Mihajlović, (1893-1946), ideově byl orientován velkosrbsky, byl obviňován, že mnohdy bojuje hlavně s Chorvaty a uskutečňuje tak do budoucna velkosrbský program, než s okupační mocí. Skutečně existovaly dohody mezi četniky a wehrmachtem, uzavírané s Mihajlovićovým vědomím nižšími veliteli, u Mihajloviće samého je doložena jen jediná schůzka s představiteli okupační moci. Po osvobození byl 17. července 1946 popraven.

naprosto nový typ státnosti, bez navazování na instituce a tradice první Jugoslávie, jež se zdiskreditovala, vytvořit druhou Jugoslávii při co možná největší diskontinuitě obou¹³.

Tito se snažil především o uznání připravované druhé Jugoslávie, podle jeho ujištění měla být demokratická, nikoli komunistická. Poté, co byl uznán velitelem samostatné vojenské síly, bylo patrné, že se po osvobození prosadí spíše než obnovená královská Jugoslávie Titova druhá Jugoslávie. To si plně uvědomoval i Západ, s tím mj. počítala i tzv. „procentová dohoda“ mezi Churchillem a Stalinem o rozdělení sfér vlivu v jihovýchodní Evropě, která Jugoslávii přiřkla paritní poměr 50 : 50. Churchill chápal situaci naprosto přesně, jak dokazuje např. i jeho projev před Dolní sněmovnou ze dne 22. února 1944 : *„Na podzim 1941 partyzáni maršála Tita zahájili divokou a zuřivou válku na život a na smrt proti Němcům... Brzy začali Němcům působit veliké škody a ovládli širé kraje. Byli vedeni s velikou obratností, byli organizováni podle zásad drobné války, nebylo je možno zachytit a přece byli smrtelným nebezpečím... Hnutí partyzánů brzy přerostlo počtem síly generála Mihajloviče. Nejen Chorvati a Slovinci, ale i mnoho Srbů se přidávalo k maršálu Titovi a ten má nyní ve zbrani více než čtvrt milionu mužů... Naneštěstí a snad nevyhnutelně se dostali do sporu se silami, jež vede generál Mihajlovič... Partyzáni maršála Tita jsou ovšem jediní lidé, kteří nyní vedou nějaký účinný boj proti Němcům... Máme v úmyslu pomoci mu s veškerou silou, kterou můžeme poskytnout se zřetelem na své jiné hlavní závazky.“*¹⁴

Druhá Jugoslávie vznikla definitivně v květnu 1945. Na základě rozhodnutí AVNOJ ze dne 29. listopadu 1943, přijaté na zasedání v Jajcích, o zrušení pravomocí exilové vlády a o tom, že králi nebude po osvobození umožněn návrat do vlasti, bylo také po osvobození postupováno. Existovala sice přechodně společná vláda, tvořená představiteli AVNOJ i exilovými politiky, ta však neměla dlouhého trvání. Jugoslávie byla osvobozena a tím pro ni skončila válka oficiálně až 15. května 1945. Osvobození mělo tragickou bilanci : zahynulo 500 000 Srbů, 180 000 Chorvatů, 106 000

¹³ Inspirací byla teorie vzniknuvší po Říjnové revoluci v Rusku, resp. SSSR o diskontinuitě předrevolučního a porevolučního Ruska ve státnosti, tj. že po Říjnové revoluci vznikl naprosto nový stát. Tato teorie byla na Západě odmítnuta a dnes není uznávána ani v Rusku. Mělo jít tedy o naprosto nový stát Jugoslávii, nejen o „novou republiku“ obdobně jako ve Francii, Československu nebo Polsku.

¹⁴ Cit. dle Kol. autorů, Dějiny Jihoslovanských národů, str. 483, Nakladatelství Lidové Noviny, 1. vydání, Praha 1998, ISBN 80-7106-266-9.

bosenských Muslimů, 57 000 Židů, 42 000 Slovinců, 37 000 Černohorců, 18 000 Romů a 17 000 Makedonců¹⁵.

2.3 Formování druhé Jugoslávie 1945-1953

10. srpna 1945 vznikl Prozatímní parlament (Prozatímní skupština, tradiční chorvatské a srbské označení parlamentu) kooptací 39 předválečných poslanců, 76 představitelů předválečných politických stran a 13 osobností celonárodního významu do AVNOJ. Prozatímní skupština přijala zákony o volbách do Ústavodárného shromáždění, volební právo bylo rozšířeno o ženy, aktivní volební právo bylo dáno občanům od 18 let věku a jestliže bojovali jako partyzáni, tak již od 16 let věku bez rozdílu pohlaví. Naopak osobám, spolupracujícím s nepřítelem bylo volební právo odňato, celkem asi 250 000 osobám¹⁶. Společná vláda skončila 20. srpna 1945, kdy z vlády vystoupil Milan Grol¹⁷ z Demokratické strany (Demokratska stranka, DS), opoziční síly se potom snažily o bojkot voleb do Konstituanty, což se jim nepovedlo, jejich vliv byl již minimální. Některé z osobností opozice skončily mezi lety 1946-1949 před soudem za údajnou protistátní činnost. Dne 11. listopadu 1945 proběhly volby do Ústavodárné skupštiny, kterých se neúčastnily opoziční strany, Národní fronta (obdobu obdobných národních front v dalších státech střední a východní Evropy, mj. v Československu) v nich získala 90% odevzdaných hlasů. Volby proběhly za účasti zahraničních pozorovatelů, ti konstatovali regulérnost voleb¹⁸. Na svém prvním zasedání Ústavodárná skupština 29. listopadu 1945, tedy dva roky po zasedání v Jajcích, zrušila monarchii v Jugoslávii a vyhlásila Federativní lidovou republiku Jugoslávii. 31. ledna 1946 přijala Ústavu, jež bude podrobněji popsána dále a prohlásila se za Lidovou skupštinu, tj. normální zákonodárné shromáždění.

Jugoslávie vstoupila do období budování socialismu, resp. podle dobového úzu do fáze „lidově-demokratické republiky“. Počátky tohoto období jsou obdobné situaci

¹⁵ Cit. údaj dle Vykoukal, Jiří, Litera, Bohuslav, Teichman, Miroslav, Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, str. 211, Nakladatelství Libri, 1. vydání, Praha 2000, ISBN 80-85983-82-6.

¹⁶ Cit. údaj dle Kol. autorů, Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, ibis., str. 212 an.

¹⁷ Předsedou Demokratické strany od roku 1940, za 2. světové války činný v exilové vládě.

¹⁸ Některí autoři se přesto domnívají, že volby byly zmanipulované. Za částečně zmanipulované je považuje i historik Bohuslav Litera v cit. díle.

v dalších státech střední a východní Evropy, které se dostaly do sovětské zájmové sféry s následujícími odlišnostmi : Jugoslávie nebyla bezprostředně závislá na SSSR, v Jugoslávii nebyla sovětská vojska (Rudá armáda) a sovětský bezpečnostní aparát (NKGB, resp. MGB) a to ani po krátkou dobu (jako např. v Československu, dlouhodobě např. v Maďarsku a Rumunsku jako státech poražené Osy), Jugoslávie byla uznána na první konferenci šéfů spojeneckých států v Teheránu v roce 1943 za samostatnou vojenskou sílu (resp. komunistický odboj, viz výše) a požívala tak po skončené válce nemalé uznání bez ohledu na ideologicko-politickou povahu tohoto odboje, lze říci, že Jugoslávie si svou nepřímou závislost (především v ekonomické oblasti) na SSSR zvolila sama z důvodů ideologické a politické orientace nové vlády. O své vnitřní i zahraniční politice plně rozhodovala sama (na rozdíl od ostatních států sovětské zájmové sféry, formující se v této době do tzv. východního bloku), neexistuje zde určité přechodné období, kdy komunisté spolupracují s nekomunistickými stranami na bázi společné národní, resp. vlastenecké fronty a postupně přebírají, ať už zákonnými či nezákonnými prostředky, rozhodující moc ve státě. V ostatních státech sovětské zájmové sféry takové období existovalo po dobu přibližně dvou až tří let – od skončení války do utužování tzv. studené války na přelomu let 1947-1948, koncem tohoto období komunisté přebírají veškerou moc ve státě a likvidují své bývalé nekomunistické spojence, naposledy v Československu po únorových událostech 1948. (S výjimkou Albánie, ta byla v této době považována za satelit Jugoslávie, svou vnitřní politiku plně prováděla podle jugoslávského vzoru a zahraniční politiku dokonce částečně svěřila k výkonu Jugoslávii, hlavně ve vztahu k Západu, v Albánii samé, Jugoslávii i dalších státech se očekávalo přistoupení Albánie k Jugoslávii v dohledné době.) Toto období skončilo známou roztržkou Jugoslávie se SSSR, resp. Tita se Stalinem. Záminkou byl plán na vytvoření většího soustátí v jihovýchodní Evropě, o kterém mluvil veřejně např. bulharský vůdce Georgi Dimitrov s podporou Tita, toto soustátí ve formě federace mělo kromě stávající Jugoslávie a Bulharska zahrnovat i Albánii (jež by se eventuálně předtím již připojila k Jugoslávii) a po skončení občanské války v Řecku i Řecko, ve vzdálenější budoucnosti snad i Maďarsko a Rumunsko). Stalinovi se uvedený plán, poněvadž nevzešel z jeho iniciativy, nezamlouval, o něco později (léto 1948) navrhl neočekávaně Dimitrovovi a Titovi urychlené vytvoření společné federace Bulharsko-Jugoslávie, bez Albánie, v horizontu jednoho roku, což Tito jako nezodpovědné a

předčasné odmítl, jako reakce přišla ona známá roztržka, jež eskalovala od výpadů v oblasti ideologie (označení nejprve Titových spolupracovníků – Milovana Djilase, Borise Kidriće, Aleksandara Rankoviće a Svetozara Vukmanoviće-Tempa a později i Tita samého za „pochybné marxisty“) po hrozbu vojenského napadení Jugoslávie, resp. atentátu na Tita a využívání jugoslávské emigrace k vyložené pomlouvačné a štvavé kampani vůči Jugoslávii. V této době Jugoslávie nadále zůstává zemí budující socialismus s vládou jediné Komunistické strany Jugoslávie, ale musí se spoléhat na vlastní síly a v oblasti vojenské strategie se stává spojencem Západu. (I když v podstatě z nezbytí, i při tom si zachovává nezávislé postavení, projevující se mj. budováním socialismu sovětského typu nebo neochotou propustit vězněné ideové a politické odpůrce, např. kardinála Alojzije Stepinace.¹⁹)

2.4 Formování samosprávného socialistického systému v Jugoslávii 1953-1963

Situace se výrazněji změnila až po Stalinově smrti (5. března 1953). Již v dubnu a květnu 1953 podnikal SSSR pokusy o normalizaci vztahů s Jugoslávií, ovšem na bázi „zapomenutí“ na roztržku a pokračování ve vztazích přerušených roku 1948, což Jugoslávie jednoznačně odmítla. Po pádu Beriji v SSSR (červenec 1953) a Milovana Djilase (viz níže) v Jugoslávii (1954) vzešel sovětský návrh na „svalení viny“ za roztržku na tyto představitele, což opět Jugoslávie jednoznačně odmítla. Nakonec usmíření mezi SSSR a Jugoslávií a normalizace vzájemných vztahů nastala po neočekávané a ve své době senzační návštěvě nejvyšších sovětských vládních představitelů (stranickou delegaci Jugoslávie odmítla) N. S. Chruščova a N. A. Bulganina v Bělehradě na přelomu května a června 1955. Chruščov jako vedoucí delegace (a nejvyšší představitel KSSS) se omluvil za roztržku a nabídl Jugoslávii úvěr 54 milionů dolarů na nákupy surovin, půjčku ve zlatě a devizách ve výši 30 milionů

¹⁹ Alojzije Stepinac (1898-1960), římskokatolický kněz, od 1937 arcibiskup záhřebský, v období NDH ve značně složitém postavení, Srby hl. v 80. letech obviňován z kolaborace s Ustašovci a z podílu na perzekuci Srbů, což nebylo věrohodně prokázáno, neobstojí teze, že byl „chorvatský Tiso“. 1946 zadržen, zatčen a odsouzen na doživotí, podmíněčně propuštěn 1951 jako gesto dobré vůle, 1952 jmenován kardinálem, což pobouřilo Jugoslávii, ta nařkla Vatikán z vměšování se do jugoslávských vnitřních záležitostí. Zemřel 1960 v domácím vězení. Na sté výročí narození (1998) byl papežem Janem Pavlem II. beatifikován.

dolarů a dalších 110 milionů dolarů na investice²⁰. Situace mezinárodních vztahů s SSSR a nedlouho nato i s ostatními státy sovětské zájmové sféry (tzv. satelity – Československem, NDR, Polskem, Maďarskem, Rumunskem, Bulharskem a Albánií) se normalizovala, i když Jugoslávie se již nestala opětovně na SSSR bezprostředně závislá, ani ekonomicky, ani politicky, tzn. „nesatelizovala se“ podle přání sovětských vůdčích představitelů. Z tohoto důvodu nastalo roku 1958 opětovné zhoršení vzájemných vztahů, v čemž SSSR vždy následovaly i jeho satelity²¹. Vzájemné vztahy Jugoslávie – SSSR a jeho satelity (k nimž od roku 1961 již nenáležela Albánie²²) pak prodělávaly určitá období „ochlazení“ a „oteplení“ po celá 60. a 70. léta a první polovinu 80. let až do doby nástupu M. S. Gorbačova k moci v SSSR roku 1985. Jugoslávie v této době udržovala podle vlastního uvážení vztahy s kapitalistickými státy, hlavně v ekonomické oblasti a oblasti vojenské spolupráce (např. Balkánský pakt sdružující Jugoslávii a dva členské státy NATO Řecko a Turecko v letech 1952-1955, spolupráce s Řeckem, Tureckem a USA v následujících letech, od roku 1975 i výraznější spolupráce s Itálií aj.). „Existence mezi dvěma zneprátelenými bloky tak na jedné straně nedovolovala Jugoslávii přílišnou separaci od bohatého západního světa a na druhé straně jí umožňovala zaujmout dostatečný odstup vůči vábení, které se začalo ozývat z Moskvy.“²³ K tomu je nezbytné připomenout roli Jugoslávie při formování tzv. Nezávislých, počínaje konferencí v Bandungu roku 1955²⁴, přes ustavení Hnutí nezúčastněných roku 1961 a významnou činnost Jugoslávie v tomto hnutí. Motivace Jugoslávie v účasti na Hnutí nezúčastněných kromě ideově-politických pohnutek –

²⁰ Cit. data podle Vykoukal, Jiří, Litera, Bohuslav, Teichman, Miroslav, Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, str. 451, Nakladatelství Libri, Praha 2000, 1. vydání, ISBN 80-85983-82-6.

²¹ Ochlazení na politické úrovni mělo za následek i přerušování ekonomické spolupráce, tak v roce 1958 SSSR odvolal slíbený úvěr Jugoslávii. Obdobně se zachovaly ostatní státy sovětské zájmové sféry. Jugoslávie si toto odmítnutí kompenzovala již tradičně u USA a Spojeného Království. Dobrou pověst socialistických států, zejména u obyvatelstva, to přirozeně nezvýšilo.

²² Albánie učinila roku 1961 vlastní roztržku s SSSR a to z ideologických důvodů, v době vlády Envera Hoxhy byla ideologie pro albánskou zahraniční politiku určující, SSSR coby hlavního spojence vystřídala v období let 1961-1978 Čína, po roce 1978 byla Albánie z tohoto hlediska naprosto izolovaná a vyhlásila tzv. naprostou soběstačnost. K Jugoslávii zastávala Albánie vždy odměřený vztah, což bylo dáno i nechtím Envera Hoxhy vůči Titovy, přesto byly koncem 60. let navázány v podstatě normální vztahy s Jugoslávii, Československem a Rumunskem v ekonomické oblasti (a také Itálií a Řeckem z kapitalistických států), v oblasti ideologie však přetrvávalo nepřátelské stanovisko. Postupné změny nastaly až po smrti Envera Hoxhy roku 1985. K jednotlivým zvláštnostem vztahů Albánie-Jugoslávie viz níže.

²³ Cit. Vykoukal, Jiří, Litera, Bohuslav, Teichman, Miroslav, Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, str. 451, Nakladatelství Libri, Praha 2000, 1. vydání, ISBN 80-85983-82-6.

²⁴ Především schůzka tří klíčových státníků pro formování pozdějšího Hnutí nezúčastněných – Tita (Jugoslávie), Gamála Abd el-Násira (Egypt) a Néhrúa (Indie).

solidarity se státy, nenáležejícími ani k Východu, ani k Západu a vytvoření jakési protiváhy bipolárnímu rozdělení světa, diverzifikace možností v ekonomické a politické oblasti a také prestižní postavení Jugoslávie a jejího vůdce ve světě.

Lze konstatovat, že Jugoslávie dosáhla na přelomu 50. a 60. let vrcholu ve svém ekonomickém, politickém i společenském vývoji, který existoval po dobu následujícího desetiletí. V 60. letech již bylo patrné, že Jugoslávie se plně nepřipojí ani k SSSR a státům jeho zájmové sféry, ani ke státům NATO a vznikající evropské integraci. V ekonomické oblasti měla Jugoslávie po celá 60. léta bezprecedentní růst ekonomiky (hrubého domácího produktu) 10% ročně (per annum), což byl jeden z nejvyšších na celém světě. Hrubý národní důchod jako celek v období let 1955-1965 stoupl více než dvakrát, v průmyslu třikrát, v dopravě a spojích více jak dvakrát a v zemědělství o 20%²⁵. Úroveň zemědělství od závěru 50. let trvale vesměs vysoce převyšovala předválečný standard (na rozdíl od SSSR, kde situace v zemědělství ve stejné době nedosahovala ani úrovně dosažené roku 1913 !). Ve stejné době se nejen obnovil, ale začal i značně rozšiřovat cestovní ruch, důležitým přínosem pro platební bilanci byl i pobyt jugoslávských pracovníků mimo Jugoslávii (především v SRN, od přelomu 50. a 60. let dále i v Itálii a Rakousku, tedy ve státech procházejících svým hospodářským zázrakem). Zaostalé oblasti (Bosna a Hercegovina, Černá Hora, Makedonie a obzvláště Kosovo) se postupně dostávaly na evropskou úroveň, i když společně s tím se pokrok nezastavil ani ve vyspělejších oblastech, čímž se relativní rozdíly mezi „bohatým Severem“ a „chudým Jihem“ nestíraly. Všeobecně se zlepšila úroveň v sociální oblasti, např. takřka byla odbourána negramotnost (plně u nejmladší generace jako důsledek povinné školní docházky, kterou se podařilo plně prosadit), výrazně se zlepšila lékařská péče nebo dostupnost a stav dopravní infrastruktury.

Obdobná situace byla v politickém vývoji. Jugoslávie byla zahraničím ztotožňována se svým nejvyšším představitelem. Pro celý svět byl Josip Broz Tito jedním z největších hrdinů bojů 2. světové války. Kromě toho, na Východě museli uznat fakt, že Tito se Kremlu dobrovolně nepodřídí a že není možné ho ani zastrašit, museli tak uznat jeho specifické směřování k socialismu a nezávislé postavení, na Západě byl Tito ze stejného důvodu hrdinou jako státník, který se neváhal postavit oproti Stalinovi (jako jediný z komunistických vůdců), i když riskoval nepředvídatelnou sovětskou

²⁵ Cit. dle Vykoukal, Jiří, Litera, Bohuslav, Teichman, Miroslav, Východ, Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, str. 453, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2000, ISBN 80-85983-82-6.

reakci, včetně vojenského napadení své země nebo možnosti pokusů o fyzickou likvidaci své osoby²⁶, pro Západ byl Tito jakýmsi „přijatelným“ a přátelsky nakloněným komunistou. Ve vnitřní politice se Titovi postupně dařilo eliminovat veškerou opozici proti své osobě. Již v souvislosti s roztržkou se Stalinem se zbavil neloajálních spolupracovníků (zejména Andrija Hebrang, viz výše). V roce 1953 proti jugoslávskému modelu socialismu, především proti byrokratizaci, vystoupil jeden z nejmocnějších mužů v Jugoslávii, patřící mezi čtyři nejbližší Titovy spolupracovníky, Milovan Djilas. Reakce, po jistém váhání, byla nekompromisní, Djilas byl vyloučen z SKJ a když pokračoval ve své kritice v jugoslávském a později zahraničním tisku, byl postupně odsouzen (1955, 1956, 1957) k osmnácti měsícům, třem a posléze sedmi letům odnětí svobody²⁷. Počátkem 60. let upadli u Tita v nemilost zastánci liberalizace jugoslávského systému (nebyli však již trestně stíháni, hlavní představitelé, Edvard Kardelj a Vladimír Bakarić zůstali na svých postech). Nejdůležitější však byl pád hlavního zastánce dogmatismu Aleksandara Rankoviće v roce 1966, který pravděpodobně připravoval proti Titovi státní převrat a byl Titovy čím dál tím nebezpečnější jako šéf UDBA (Uprava državne bezbednosti, tj. Správa státní bezpečnosti). Rankovič měl být společně se svými přívrženci souzen za přípravu státního převratu, nakonec byl však jen vyloučen z SKJ a zbaven poslaneckého mandátu, pro Srby se později stal „mučedníkem“ srbství v době komunistické Jugoslávie. Po pádu Rankoviće Tito opět upřednostnil zastánce liberalizace a dalších reforem Edvarda Kardelje a Vladimira Bakariće, jejich podpora však nebyla bezvýhradná, jak ukázala 70. léta. Od této doby vládne Tito jako naprosto nezpochybnitelná, uznávaná autorita. Kritika Tita je nemyslitelná, i když je atmosféra v SKJ mnohem volnější než v komunistických stranách států sovětské zájmové sféry nebo SSSR (např. v KSČ, SED nebo KSSS) a kritika jako taková není výjimečná, Tito je z ní vyloučen. Z mužů obklopujících Tita po skončení 2. světové války (i když i zde se jednalo o vztah učitele a nejbližších spolupracovníků – žáků) tak v nejvyšších funkcích zůstává jen Edvard Kardelj, proreformně laděný funkcionář ze Slovinska, který byl však natolik opatrný, že neupadl u Tita v nemilost. Tím se mu dařilo alespoň po částech a postupně realizovat některé reformy a vnášet do jugoslávské politiky

²⁶ Pokusy atentátu na Tita byly v Kremlu nejen zvažovány, ale i konkrétně rozpracovávány. Všeobecně se soudí, že jen nečekaná Stalinova smrt 5. března 1953 uchránila Tita před atentátem.

²⁷ Propuštěn byl předčasně počátkem 60. let.

liberálnější myšlenky, aniž by překračoval meze stanovené samosprávným socialistickým systémem.

2.5 Samosprávný socialistický systém. Jugoslávie do Titovy smrti. 1963-1980

Situace se mění koncem 60. let. „Zázračně desetiletí“, ohraničené přibližně roky 1956/1957-1966/1967 skončilo. I na Jugoslávii doléhají ekonomické, politické i sociální problémy. Ekonomický růst se výrazně zpomalil – zatímco v nejúspěšnějším poválečném roce 1964 byl růst ekonomiky 16%, v roce 1966 to byla již jen 4% a o rok později 1967 dokonce jen 2%. Poprvé se objevuje nezaměstnanost, v zemi, v níž tisíce pracovníků pracují v zahraničí, přesto počátkem roku 1968 bylo evidováno 350 000 nezaměstnaných²⁸.

Ačkoli po pádu Rankoviće Tito podporuje proreformní křídlo v SKJ, tato situace nevydrží nadlouho. Tito dosáhl všechno, co chtěl, ba mnohem více – byl nezpochybnitelným vůdcem své země, byl jednou z významných osobností na mezinárodním fóru, jak pro svou osobní autoritu, tak jako jeden z iniciátorů Hnutí nezúčastněných, jež v této době, po skončené první, nejmasovější vlně dekolonizace bylo na vrcholu své slávy. Nyní se snažil poměry do značné míry konzervovat. V zahraniční politice tomu odpovídalo určité vychýlení směrem k SSSR – již v roce 1966 získala Jugoslávie od SSSR nový úvěr (ve stejné době byl také sjednán konkordát se Svatou Stolicí – tedy jugoslávská politika vyslovenou jednostranností netrpěla), za krize na Blízkém Východě v souvislosti s šestidenní válkou se Tito postavil na arabskou stranu, dokonce výrazněji než SSSR (pravděpodobně i z důvodů blízkých osobních vztahů k egyptskému prezidentovi Gamálu Abd el Násirovi), jugoslávská veřejnost byla spíše na izraelské straně – obdobně jako veřejnost v dalších komunistických státech, kde to ale nemohla dát veřejně příliš najevo – a asi by spíše uvítala postoj, jaký ve věci zaujalo Rumunsko, tj. podporu Izraele bez ohledu na stanovisko Kremlu.

Událostmi, vzbuzujícími určité znepokojení do budoucna, byly národnostní protesty v roce 1968 a opět 1971 a především národnostní nepokoje v roce 1968 na

²⁸ Cit. dle Vykoukal, Jiří, Litera, Bohuslav, Teichman, Miroslav, Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, str. 462-463. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2000, ISBN 80-85983-82-6.

Kosovu. Nepokoje v létě 1968 byly součástí vlny, jež zasáhla takřka celou svobodnou Evropu v téže době a promítla se i v jugoslávských svobodnějších poměrech. Tyto nepokoje začaly jako studentské akce a takovými zůstaly v Srbsku, zejména v Bělehradě. Ve Slovinsku a Chorvatsku – opět především v hlavních městech Ljubljani a Záhřebu – měly již určitý národnostní podtext, ale celkově nevybočily z atmosféry studentských protestů. Tito, vědomý si nebezpečí možnosti dalšího rozšíření protestů, dal studentům za pravdu, ryze studentské požadavky, např. rozšíření univerzitní samosprávy, liberalizace vysokého školství apod. byly splněny. Jiné byly protesty na Kosovo – Albánci zde tvořili již asi 70% populace a v absolutních číslech (cca 2 miliony kosovských Albánců) byli početnější než Černohorci (cca půl milionu) a stejně tak početní jako Makedonci. Přesto, na rozdíl od nich, neměli v Jugoslávii vlastní republiku, ale jen autonomní oblast. V protestech roku 1968 žádali kosovští Albánci (zatím) vlastní, sedmou republiku v rámci Jugoslávie a všeobecné zlepšení poměrů v oblasti, v první řadě ekonomických a sociálních. Tito nakonec rozhodl kompromisně – Kosovo zůstane autonomní oblastí, ale bude mít v podstatě stejná práva jako republiky (až na vlastní vlajku, znak a hymnu), zejména bude mít stejná práva v oblasti zastoupení ve státních a stranických orgánech. Aby nenastala situace zvýhodnění jedné a znevýhodnění druhé existující autonomní oblasti, stejná práva získala i Vojvodina. Přesto Kosovo zůstalo nejvýbušnější oblastí v Jugoslávii a ohniskem přetrvávajícího napětí.

Rok 1971 byl ve znamení nacionalismu v Chorvatsku. Liberální reformisté se postupně dostávali do podobného postavení s odpůrci režimu, tj. odpůrci SKJ jako státostrany. Toto směřování se v procesu tzv. chorvatského jara prolnulo s chorvatským nacionalismem. Centrem tohoto dění pod heslem ochrany chorvatských národních zájmů se stala Matice chorvatská. Chorvatští nacionalisté vystoupili mj. s požadavky samostatného zastoupení Chorvatska v OSN (pravděpodobně po vzoru samostatného zastoupení Běloruska a Ukrajiny jakožto sovětskými socialistickými republikami a součástmi SSSR), vlastní chorvatské armády a ukončení příspěvků Chorvatska z devizových příjmů, jež pocházely hlavně z cestovního ruchu v Chorvatsku. Tito opět s rozhodným zásahem váhal, po vyhlášení studentské stávký se však pro něj rozhodl. Nakonec dobrovolně na své funkce rezignovali předsedkyně předsednictva SKCh (Svazu komunistů Chorvatska) Savka Dabčević-Kučarová a tajemník ÚV SKJ (za

Chorvatsko) Mika Tripala. Namísto nich nastoupili do nejvyšších funkcí v Chorvatsku a za Chorvatsko v celojugoslávských orgánech konzervativní dogmatici v čele s Jure Bilićem jako předsedou předsednictva SKCh a Dušanem Dragosavcem jako tajemníkem ÚV SKJ za Chorvatsko.

Po zbytek 70. let byla situace v Jugoslávii klidná. V roce 1974 byla přijata nová Ústava, jež velice výrazně rozvolnila jugoslávskou federaci. V ekonomickém vývoji nastává období stagnace, bouřlivý hospodářský růst přelomu 50. a 60. let je již definitivně minulostí. Zároveň se prohlubují rozdíly v ekonomické i sociální úrovni jednotlivých republik, metafora o bohatém Severu a chudém Jihu se stává nepříjemnou skutečností. To sebou přináší napětí ve vztazích mezi jednotlivými republikami (a autonomními oblastmi). Slovinsko a Chorvatsko odmítají dotovat chudý Jih, zatímco z Bosny a Hercegoviny a dalších jižnějších republik zaznívají hlasy o hospodářském vykořisťování. Spojí-li se tato argumentace s nacionalismem, za existence rozvolněných vztahů ve federaci, v níž jsou upřednostňovány „dostředné“ tendence nad vztahy na celofederální úrovni, jak se stane v 80. letech, vznikne nebezpečná situace, jež původní problémy (nerovnoměrný vývoj ekonomiky) rychle odsune do pozadí a podkope základy samotné Jugoslávie. Pro názornější představu o nerovnoměrném vývoji ekonomiky a nestejně hospodářské úrovni jednotlivých republik a autonomních oblastí uvádím přehled o národním důchodu v Jugoslávii za rok 1969 :

Národní důchod v Jugoslávii v roce 1969, ceny v dinárech po devalvaci

	ND per capita 1969 (aktuální ceny)	Index 1969, průměr SFRJ = 100
SFRJ	6.525	100
„ <i>bohatý</i> “ Sever	7.920	121
Slovinsko	12.189	187
Chorvatsko	8.000	123
Vojvodina	7.176	110
Srbsko	6.724	103
„ <i>chudý</i> “ Jih	3.885	60
Černá Hora	4.540	70
Makedonie	4.260	65
Bosna (BiH)	4.223	65
Kosovo	2.046	31

Původní zdroj : cit. dle Vykoukal, Jiří, Litera, Bohuslav, Teichman, Miroslav, Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku, str. 636. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2000, ISBN 80-85983-82-6.

Prestiž si v 70. letech Jugoslávie získala především aktivním přístupem při přípravě Helsinské konference o evropské bezpečnosti a spolupráci (KBSE) a některými aktivitami, týkajícími se odzbrojení. Naproti tomu činnost v Hnutí nezúčastněných byla velice nákladná a přinášela jen málo opravdového užitku. S tím, jak ve Hnutí nezúčastněných vznikaly ideologické platformy (provýchodní a prozápadní státy), Jugoslávie se snažila vystupovat jako prostředník a udržovatel rovnováhy. Vztahy se západními zeměmi byly neproblémové, snad jen s výjimkou Rakouska ve vztahu ke slovinské (resp. chorvatské) menšině v Rakousku, kdy Jugoslávie neustále upozorňovala Rakousko, že neplní ustanovení Státní smlouvy z května 1955 o postavení slovinské, resp. chorvatské menšiny, Jugoslávie vznášela obvinění i z toho, že Rakousko provádí politiku vedoucí k asimilaci obou menšin²⁹. Naopak se zlepšily vztahy s Itálií, druhým západním státem, s kterým Jugoslávie neměla nejlepší vztahy – 20. listopadu 1975 byla uzavřena definitivní hraniční dohoda, tzv. osimská dohoda (Osinski sporazum s Italijom). Oba státy měly nevelké menšiny národa žijícího v druhém státě – Itálie přibližně padesátitisícovou slovinskou menšinu v oblasti (bývalého) Přímoří, tj. Terstu s okolím a v oblasti Gorice (Gorizia až po Udine), Jugoslávie přibližně patnáctitisícovou italskou menšinu (na pobřeží Jaderského moře a na ostrovech v Jaderském moři). Od té doby se datují čilé ekonomické vztahy mezi Itálií a Jugoslávií. Vztahy s východními zeměmi tak jednoznačné nebyly. V 70. letech Jugoslávie zlepšila své vztahy k nezávislým z komunistických států – s Čínou, Severní Koreou a Albánií, naproti tomu odsoudila sovětský vpád do Afghánistánu a

²⁹ Spor ostatně není uspokojivě vyřešen dodnes. Dnes má zájem na právech zejména slovinské menšiny přirozeně Slovinsko, slovinská menšina obývá spolkové země Korutany a Štýrsko (slovensky Koroška a Štajersko). Především rakouská nacionalistická ultrapravice – Svobodní FPO s dlouholetým předsedou Jorgem Haiderem dávala najevo naprostý nezájem tuto problematiku adekvátně řešit a netajila se asimilačními tendencemi. Dodnes probíhá např. spor o dvoujazyčné označování obcí na silničních značkách, tzv. Ortstafelstreit. Přesto slovinská menšina v Rakousku úspěšně prosperuje a vyvíjí rozsáhlou kulturní činnost, „hlavním městem“ slovinské menšiny je hlavní město Korutan Klagenfurt (slovensky Celovec).

vietnamskou intervencí v Kambodži (resp. Kampučii), čímž se opět ochladily vztahy s SSSR a státy v jeho zájmové sféře.

2.6 Jugoslávie po Titově smrti 1980-1989

Celkem poklidná 70. léta pro Jugoslávii skončila dne 4. května 1980, kdy v Ljubljani zemřel doživotní prezident Jugoslávie Josip Broz Tito. Tím se aktivovala část Ústavy o Předsednictvu SFRJ jako kolektivní hlavě státu. (Do té doby sice existovalo Předsednictvo SFRJ, ale nikoli jako kolektivní hlava státu, v čele Předsednictva SFRJ byl ex constitutione prezident SFRJ, kterým byl Josip Broz Tito, zvolený prezidentem na doživotí. Po jeho smrti funkce prezidenta SFRJ zanikla a hlavou státu se namísto něj stalo Předsednictvo SFRJ, viz níže, v kapitole o Ústavě SFRJ z roku 1974). Problémem faktické politické povahy bylo, že Tito měl nesmírnou a jak se záhy ukázalo (a ostatně i předpokládalo) nenahraditelnou autoritu, kterou Předsednictvo³⁰ naprosto nedokázalo nahradit. V Jugoslávii tak existoval kult Tita, obzvláště v některých oblastech v této době míněný naprosto upřímně – např. v jižním Srbsku, Bosně a Hercegovině, Makedonii a jako protiklad nevýrazné a podle mínění veřejnosti slabé (funkčně i schopnostmi) Předsednictvo. To byla hlavní politická dimenze Jugoslávie po Titovi, resp. titoismu bez Tita. Záhy se ukázalo, že velice významný byl Tito i jako jakýsi „mediátor“ v nejvyšším vedení, sám nadán nejvyšší autoritou, zastával obvykle středová stanoviska, vyhýbal se přílišnému dogmatismu a konzervativismu, tak i liberalismu a reformátorství. Tím ostatně jen nadále posiloval své postavení. Na byť jen podobné postavení nemohl nikdo v Jugoslávii ani pomyslet – z Titových nejbližších spolupracovníků byli někteří již mrtvi, např. o rok dříve než Tito (1979) zemřel Edvard Kardelj, který byl po pádu Rankoviće mužem číslo 2. v Jugoslávii a měl alespoň část Titovy autority³¹, mnozí očekávali, že po Titově smrti

³⁰ Předsednictvo SFRJ bylo složeno po jednom představiteli z každé republiky i autonomní oblasti. Předseda Předsednictva byl v této funkci vždy jen na jeden rok podle principu rotace.

³¹ To se ukázalo i v prostředí tak konfliktním jako bylo Kosovo, kde byla zakořeněna hluboká nedůvěra k ne-Albáncům. Kardelj byl pozván na místní událost, kde mu místní „klanovní vládcí“ a skutečné autority v oblasti tlumočili vzkaz pro Tita, že jsou s nynější situací na Kosovu spokojeni, že nežadají víc, bude-li

Tita do značné míry nahradí, ale vis maior rozhodla jinak. Ostatní byli stranou veřejného dění, buď dobrovolně nebo nedobrovolně, jako první jugoslávský disident Milovan Djilas, který se nikdy s Titem nesmířil, nebo Aleksandar Ranković. Zároveň byla nastupující 80. léta již plně ve znamení ne jen hospodářské stagnace, ale hospodářského poklesu. Celkově, jugoslávská samosprávný socialistický systém se vyčerpal, což bylo velkou výzvou těm, kdož řídili Jugoslávii po Titově smrti.

Jednou z hlavních příčin hospodářského poklesu kromě obecného vyčerpání socialistické ekonomiky (celkem podobného postupnému vyčerpání socialistických ekonomik ve státech sovětské zájmové sféry a SSSR) byl faktický rozpad jugoslávského trhu na osm v podstatě samostatně fungujících ekonomických jednotek. K tomu přistupovala vysoká zadluženost země z minulého období (jugoslávské vedení si muselo uvědomit, že ani výhodný úvěr není „zadarmo“), jež činila v roce 1982 23 miliard dolarů. Jugoslávské vedení prozatím vsázelo na osvědčené postupy – žádosti o odklad splácení dluhů s tím, že nenalezne-li u věřitelských západních států pochopení, bude nucena se více orientovat na Východ. Tuto argumentaci Západ ještě v první polovině 80. let (kdy probíhalo poslední kolo studené války – americký projekt hvězdných válek, sovětská invaze do Afghánistánu, krizová situace v Polsku, západoevropské mírové hnutí atd.) byl ochoten vyslyšet. Roku 1983, ve snaze stabilizovat hospodářskou situaci v zemi, schválilo jugoslávské vedení (Předsednictvo s federální vládou) program hospodářské stabilizace. Mělo jít o postupný návrat k tržním principům a tím i k pozvolnému opouštění hlavních zásad samosprávného socialistického systému. Program zahrnoval snížení výdajů na spotřebu, zvýšení vývozu, opětovného uznání soukromého sektoru a jeho postupného rozšiřování a účinné mezinárodní spolupráce se státy i mezinárodními organizacemi. Hlavním problémem tohoto programu se ukázaly tři okolnosti : realizace programu především administrativními prostředky, faktické podcenění trhu a tržních mechanismů, jež tak zůstaly jen deklarovány, rozbití celojugoslávského trhu na osm relativně samostatných ekonomických jednotek, jež se nestejně postavily k tomuto programu, ač všechny sledovaly hlavně své vlastní zájmy, některé byly pro realizaci s nadějí zlepšení i své vlastní ekonomiky (zejména Slovinsko), některé program skrytě bojkotovaly (např. Kosovo) a konečně slábnoucí postavení Jugoslávie v mezinárodních vztazích, v souvislosti s koncem studené války a

jím zachován status quo. Nastupující generace (Albánců i Srbů) se oboustranně přičinila o likvidaci tohoto stavu.

tím i ukončením specifického postavení Jugoslávie v bipolárně rozděleném světě (období 1986-1989). Program přinesl v letech 1984 a 1985 částečné úspěchy (např. aktivní bilanci zahraničního obchodu v obou uvedených letech), v Jugoslávii však zesílil vliv mezinárodního prostředí, především Mezinárodního měnového fondu, podle jehož doporučení byla realizována některá opatření k sanaci ekonomiky, jež však měla neblahé dopady na obyvatelstvo v podobě zvyšující se inflace a celkově životních nákladů. Přitom stoupala nezaměstnanost, jež dosáhla v roce 1986 500 000 nezaměstnaných. Poprvé začalo v Jugoslávii docházet ke stávkám (hlavně divokým), v roce 1986 proběhlo přes 900 stávek! Dramaticky se zvyšovaly ceny za základní životní potřeby, jako nájemná, doprava, energie i potraviny. Ve společnosti existovalo napětí a to vzrůstalo, k ekonomickým problémům se přidávala jak nespokojenost s politickými poměry a očekávání výraznější liberalizace (obdobně pozdějšímu vývoji ve státech sovětské zájmové sféry), tak nacionalismus.

Bodem obratu se jeví rok 1986. Plně se začaly projevovat důsledky zhoršující se vnitropolitické i zahraničněpolitické situace pro Jugoslávii. To bylo patrné zvláště na 13. sjezdu SKJ a v období po konání sjezdu. V SKJ se, jako později v celé společnosti, začaly projevovat dvě protikladné, navzájem neslučitelné tendence – k posilování autonomie na republikové úrovni (SKJ byl bez ohledu na ústavní systém mnohem centralizovanější organizací, alespoň za Titova života jednotlivé republikové SK poslouchaly centrum – Předsednictvo a zejména sekretariát SKJ, obdobně např. ve vztahu celočeskoslovenské KSČ a slovenské KSS), případně i k pokračování liberalizačních procesů a alternativním možnostem a naproti tomu k posílení pravomocí centra SKJ a i v ústavněprávní oblasti možnosti změny Ústavy opět ve více centralizovaný státní systém. Za této situace kompromisně středově orientované vedení SKJ ztrácelo prestiž u obou. Definitivně se oba proudy konstituovaly na celostátní konferenci SKJ v květnu 1988, přičemž první tendenci představovali hlavně delegáti ze Slovinska, druhou pak delegáti ze Srbska a Makedonie. Delegáti z ostatních republik neměli vyhraněná stanoviska.

Ponenáhlu se v Jugoslávii začíná veřejně objevovat nacionalismus, což bylo po předchozích čtyřicet let tabu. Za Titova života byly jakékoli projevy nacionalismu tvrdě

stíhány³², poněvadž Tito věděl, že jedině národnostní klid a smír mohou zajistit trvání Jugoslávie. Největšími projevy nacionalismu v Jugoslávii byly chorvatské jaro a albánské nepokoje na Kosovu (viz výše), nedlouho po Titově smrti nové nepokoje kosovských Albánců, jež měly tentokrát mnohem bouřlivější a násilnější průběh a byly při nich vznášeny daleko radikálnější požadavky – nejen již požadavek na vlastní republiku v rámci Jugoslávie, ale i požadavky na secesi Kosova a připojení Kosova k Albánii³³, doprovázené ideologickým velebením albánského nejvyššího stranického představitele Envera Hoxhy³⁴. Nepokoje byly potlačeny, na Kosovu byli obměněni straničtí funkcionáři a načas byly přerušeny styky Jugoslávie s Albánií³⁵.

V polovině 80. let se dostává latentně přítomný nacionalismus na povrch. V této době nejvýrazněji v Srbsku, v roce 1986 bylo zveřejněno Memorandum Srbské akademie věd a umění – napadalo soudobé státoprávní uspořádání Jugoslávie a především Srbska, žádalo podstatné omezení autonomie Kosova a Vojvodiny s obnovením srbského charakteru obou oblastí a zaručení práv pro srbskou menšinu³⁶ mimo Srbsko – v Bosně a Hercegovině, Chorvatsku, Černé Hoře a Makedonii. Nynější „žalostný“ stav Srbů v Jugoslávii zapříčinila Titova národnostní politika, jež byla údajně namířena v neprospěch Srbů. SKJ i SKS³⁷ Memorandum odmítla, o dva roky později však nový nejvyšší představitel SKS Slobodan Milošević přijal myšlenky z Memoranda za své.

Jugoslávii ukončení studené války rozhodně nepomohlo. Jak již bylo uvedeno výše, Jugoslávie si brzy po roztržce s SSSR v roce 1948 zajistila celkem příznivé vztahy k Západu ve všech oblastech a po usmíření s SSSR v roce 1955 obnovila své vztahy s SSSR a státy v jeho zájmové sféře. Od této doby využívala rozporů mezi oběma bloky

³² Stíhání byli z pozdějších významných osob např. Alija Izetbegović z Bosny a Hercegoviny za propagaci jak náboženství, tak nacionalismu (poprvé již 1950), nebo později (poč. 80. let) Vojislav Šešelj. Dále také právníci z Univerzity v Bělehradě Vojislav Koštunica a Kosta Čavoški (1983).

³³ Hlavním heslem demonstrujících bylo : „Kosovo – republika“.

³⁴ Aniž by přirozeně demonstranti měli bližší představu o skutečné situaci v Albánii, všechno toto oslavování Envera Hoxhy a tamějšího režimu (nazývaného také enverismus, resp. hoxhismus) bylo dílo albánské propagandy na Kosovu.

³⁵ Kosovskými nepokoji 1981, jakož i dřívějšími (1944-1946, 1956, 1968) a soužitím Albánců a Srbů na Kosovu se důkladně zabývá kniha významného jugoslávského představitele Sinana Hasaniho (nar. 1922), kosovský Albáнец, 1986-1987 předseda Předsednictva SFRJ – Hasani, Sinan, Kosovo. Istine i zablude, Centar za informacije i publicitet, Zagreb 1986, bez ISBN.

³⁶ Tato dikce je evidentně politická. Ve všech republikách měli Srbové zaručeno postavení státoprávního národa, nikoli jen menšiny (těmi byli např. Albánci nebo Maďaři), obzvláště v Bosně a Hercegovině a Chorvatsku, kde byli jen menšinami ve smyslu statistickém.

³⁷ SKS – Svaz komunistů Srbska.

bipolárního světa k získání maximálních výhod ve všech oblastech včetně ekonomické. Skončením bipolárního rozdělení světa toto postavení sui generis Jugoslávie přirozeně také skončilo. Východ měl své vlastní problémy a nemohl Jugoslávii nic dát, ale naopak vzít – jugoslávské vědomí specifčnosti při budování socialismu a mínění veřejnosti o nadřazenosti nad státy sovětské zájmové sféry, o tom, že „jugoslávský socialismus, byť s nedostatky, je mnohem lepší než sovětský socialismus, resp. československý, maďarský atd.“³⁸. To Gorbačovova perestrojka a následné bouřlivé procesy v SSSR a všech státech sovětské zájmové sféry (tj. v časové posloupnosti Polsku, Maďarsku, NDR, Bulharsku, Československu a nakonec i Rumunsku, vždy mutatis mutandis se specifiky dané země³⁹) v závěru 80. let rychle překonaly, nyní se již nejednalo o určitý model nebo typ socialismu, ale o opuštění socialistického směřování en bloc. Jugoslávská výjimečnost ve všech ohledech skončila⁴⁰, Jugoslávie načas vypadla z hlavního zorného pole světového zájmu. Brzy se do něj, ovšem za velice dramatických okolností, vrátila.

2.7 Jugoslávská krize. Nástup opozičních sil v jednotlivých republikách 1990-1991

Přelom roku 1989/1990 byl pro svět především ve znamení demontáže sovětského bloku, zahrnující takové spektakulární události jako demontáž berlínské zdi a fyzické železné opony, sametovou revoluci v Československu a události v Rumunsku, včetně popravy diktátorského manželského páru Ceausescových na Vánoce 1989. Jugoslávské dění bylo odsunuto stranou. Přitom zde v této době probíhaly procesy, jež se nakonec ukázaly rozhodujícími pro rozpad Jugoslávie.

³⁸ Aforistické, ale myslím, že trefné vyjádření o přesvědčení jugoslávské veřejnosti a postojům vůči ostatním socialistickým státům a systémům. Na základě zobecnění poznatků z mnohých odborných publikací i vlastní zkušenosti.

³⁹ V této souvislosti koncem roku 1989 velice proslul aforistický výrok, jehož autorem byl publicista Timothy Garton Ash : „To, co Polsku trvalo deset let, Maďarsku deset měsíců, NDR deset týdnů, potrvá Československu snad jen deset dnů“ odráží rychlost a stále se stupňující gradaci politických a společenských proměn v jednotlivých státech rozpadajícího se sovětského bloku Rok 1989 byl také nazván „rokem zázraků“ – annus mirabilis.

⁴⁰ Celková pomoc, poskytnutá Jugoslávii ze Západu, byla vyčíslena na 300 miliard dolarů. Významná část této částky nebyla efektivně využita.

2.7.1. Slovinsko

Již roku 1988 se formuje nekomunistická opozice, nejprve ve Slovinsku – nejprve Rolnický svaz, v létě 1988 Výbor na obranu lidských práv, jenž organizuje mítinky demokraticky smýšlejících občanů, situace do určité míry připomíná dění v Maďarsku. Nový posun nastává v lednu 1989 – Svaz komunistů Slovinska (Zveza komunistov Slovenije, ZKS) pod vedením proreformně laděného Milana Kučana⁴¹ odmítá svou vedoucí úlohu ve společnosti, hned nato vznikají nekomunistické politické strany, z nichž nejvýznamnější je Slovinský demokratický svaz (Slovenska demokratčina zveza, SDZ), který založil politolog Dimitrij Rupel⁴². Později (léto 1989) vzniká Sociálně demokratická strana Slovinska (Socijaldemokratska stranka Slovenije, SDS), jejímž předsedou se stal Jože Pučnik⁴³ a řada dalších politických stran. Konečně v 27. září 1989 schválil republikový parlament zrušení vedoucí úlohy SKJ/ZKS ve společnosti (byla zakotvena v článku X. Ústavy SR Slovinska ze dne 28. února 1974) a tím i konstitucionálně umožnil politický pluralismus, dále zrušil preferenční postavení kolektivního (socialistického) vlastnictví a tím zrovnoprávnil veškeré formy vlastnictví a přijal listinu základních občanských a politických práv jako součást Ústavy Slovinska. Na jaro 1990 byly vypsány volby do slovinského národního shromáždění za účasti i nově vzniklých politických stran, k tomu byl přijat nový volební zákon. Nakonec vzniklo hlavní opoziční uskupení DEMOS (Demokratska opozicija Slovenije) Demokratická opozice Slovinska, jež sdružovalo několik opozičních stran napříč politickým spektrem od křesťanských demokratů po nekomunistickou levič – konkrétně to byly již jmenované Slovinský demokratický svaz SDZ, Sociálnědemokratický svaz Slovinska SDZS, dále pak Slovinští křesťanští demokraté

⁴¹ Milan Kučan (nar. 1941), 1986-1990 v čele Svazu komunistů Slovinska, 1990 zvolen předsedou Předsednictva Socialistické republiky Slovinsko, 1990-2002 prezidentem Slovinska, zvolen celkem třikrát (1990,1992,1997). V roce 2004 založil s jinými představiteli své generace postjugoslávských politiků Forum 21, zabývající se tranzicí postjugoslávských států.

⁴² Dimitrij Rupel (nar. 1946), studoval politologii a sociologii ve Slovinsku, Spojeném Království, Kanadě a USA, v 80. letech vydával ve Slovinsku polodisidentský alternativní časopis Nova Regina (Nový časopis) pro diskusi o demokratických reformách, šestkrát ministrem zahraničních věcí Slovinska, primátor Ljublaně, velvyslanec v USA, předseda OBSE na rok 2005, dodnes politicky činný, nyní opět jako ministr zahraničních věcí.

⁴³ Jože Pučnik (1932-2003), vystudoval filozofii ve Slovinsku a SRN, transformoval Sociálnědemokratický svaz (Socijaldemokratska zveza) na Sociálnědemokratickou stranu (Socijaldemokratska stranka), jejímž byl prvním předsedou do 1993.

SKD (Slovenski krščanski demokrati), Slovinský rolnický svaz SKZ (Slovenska kmečka zveza), Slovinská živnostenská strana SOS (Slovenska obrtniška stranka) a Strana Zelených ZS (Zeleni Slovenije).

2.7.2 Chorvatsko

Celkem podobně se vývoj nejprve ubíral i v sousedním Chorvatsku. Byly zde však určité významné odchylky – „*V Chorvatsku, na rozdíl od sousedního Slovinska, nemělo demokratizační hnutí tak širokou intelektuální a kulturní základnu a profilovalo se později a od počátku rovněž výrazně nacionalističtěji.*“⁴⁴. Oproti Slovinsku však mělo Chorvatsko jeden problém, o kterém se ale nedalo koncem 80. let předpokládat, jak klíčový bude, a to významnou srbskou menšinu v tzv. Krajině, tj. historických srbských oblastech. Svaz komunistů Chorvatska (SKH) si udržel moc po celý rok 1989. Nejprve měl ambice (např. pod vlivem proreformních představitelů Stipe Mesiće a Ivicy Račana) iniciovat důležité společenské přeměny. To bylo patrné na IX. sjezdu SKH ve dnech 11. – 13. prosince 1989. Sjezd se ve svých závěrech vyslovil pro zrušení trestu smrti, osvobození všech politických vězňů, zastavení politických procesů, pro systém více politických stran a pro vypsání svobodných voleb. Tato vůle sjezdu SKH našla své vyjádření i ústavně, SKH navrhla přijetí novely SR Chorvatsko, v níž se SKH vzdá své vedoucí úlohy ve společnosti a bude umožněna činnost dalších politických subjektů. Takováto novela byla přijata 11. ledna 1990⁴⁵. V průběhu roku 1990 upadala autorita SKH a namísto ní nastupoval vliv nekomunistických uskupení, v první řadě Chorvatského demokratického společenství (Hrvatska demokratska zajednica, HDZ), oficiálně založeného ve dnech 24.-25. února 1990, v čele s Franjem Tudjmanem⁴⁶. Na

⁴⁴ Cit. dle Hloušek, Vít, Stranický systém Chorvatska – nedokončená transformace in : Strmiska, Maxmilián (ed.), Postkomunistické stranické soustavy a politická pluralita, MU Brno, Mezinárodní politologický ústav, Brno 1999, ISBN 80-210-2218-3, str. 106.

⁴⁵ Fakticky byl legalizován již existující stav, protože první politické strany vznikaly již na jaře 1989 a byly tolerovány. Nejvýznamnější z nich bylo Sdružení pro jugoslávskou demokratickou iniciativu (Udruženije za jugoslavensku demokratsku inicijativu, UJDI). Tyto politické subjekty z roku 1989 se však v roce 1990 nedokázaly prosadit vůči HDZ.

⁴⁶ Franjo Tudjman (1922-1999), účastník 2. světové války jako partyzán, nejprve komunistou a ve svých 38 letech nejmladším jugoslávským generálem. V roce 1971 v souvislosti s Chorvatským jarem odsouzen na 2 roky odnětí svobody, od té doby disidentem, příklon k chorvatskému nacionalismu, i když nikoli vysloveně ustašovského typu. Autorem několika dějinně-filozofických knih, např. Velike ideje i mali

rozdíl od nově vzniklých slovinských stran v HDZ převažovala kromě výrazně antikomunistické také nacionalistická a obecně populistická rétorika. HDZ se stalo všelidovým hnutím, zastřešujícím více politických proudů se společným antikomunistickým a nacionalistickým (resp. i katolickým) jmenovatelem, chorvatskou variantou tzv. movement-party, resp. Forumpartei⁴⁷. V Chorvatsku vznikly i jiné strany, jejich vliv byl však ve srovnání s HDZ okrajový. Byla to Chorvatská sociálně-liberální strana (Hrvatska socijalno-liberalna stranka, HSLS), kterou založil Slavko Goldstein a později ji vedl Dražen Budiša. Dalšími byly Chorvatská demokratická strana, Sociálně demokratická strana Chorvatska, představitelé Chorvatského jara v čele se Savkou Dabčević-Kučarovou založili Chorvatskou lidovou stranu. Nově vzniklé demokratické strany založily 1. března 1990 Koalici národního porozumění (Koalicija narodnog sporazuma).

2.7.3 Srbsko

Jinudy se ubíral vývoj v ostatních republikách. V Srbsku převládaly pocity ohrožení existence srbského národa v Jugoslávii⁴⁸. Disidenti jsou především disidenty pro „propagaci nacionalismu“, např. právníci a asistenti bělehradské univerzity Vojislav Koštunica a Kosta Čavoški⁴⁹ nebo básník Gojko Djogo⁵⁰ a především částečně v disentu jeden z největších srbských poválečných prozaiků Dobrica Čosić⁵¹. Pokračuje především napětí na Kosovu, jež je se zájmem sledováno v Srbsku, roku 1986 je výrazně zasaženo do autonomních práv Kosova omezením autonomie, Kosovo bylo podřízeno bezprostřední srbské kontrole. Nové politické strany vznikají v lednu 1990. Nejprve ve Vojvodině Srbská národní obnova (Srbska narodna obnova), v březnu 1990 transformovaná na Srbské hnutí obrody (Srpski pokret obnove), v jeho čele byli Vuk

narodi (Veliké ideje a malé národy) a Bespuća povijesne zbiljnosti (Bezvýchodnost dějinné skutečnosti). Od roku 1991 až do své smrti 1999 prvním prezidentem Chorvatska.

⁴⁷ Tak o HDZ soudí např. Vít Hloušek v cit. díle.

⁴⁸ Např. již zmiňované Memorandum prohlásilo postavení Srbů na Kosovu za „otázku života a smrti srbského národa“. Cit. dle Kol. autorů, Dějiny Srbska, str. 515. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, ISBN 80-7106-...-.

⁴⁹ Za vydání knihy Stranický pluralismus nebo monismus (1983), politologické studie analyzující poválečnou eliminaci nekomunistických stran v Jugoslávii, museli opustit univerzitu.

⁵⁰ Za básnickou sbírku Vunena vremena (Vlněná léta) 1981, údajně hanobící Titovu památku, odsouzen na 2 roky odnětí svobody.

⁵¹ Za dlouhodobé a soustavné propagování srbského národa ve svých knihách, pro svou proslulost bezprostředně nepronásledován, ale do pol. 80. let „persona non grata“ jugoslávské literatury.

Draškovíc⁵² a zpočátku i Vojislav Šešelj. Srbské hnutí obnovy bylo výrazně antikomunistické a nacionalistické, do značné míry srbská obdoba chorvatského HDZ. Dále již koncem roku 1989 vznikla Demokratická strana, strana občanského typu, centristická, v čele byli Vojislav Koštunica, Kosta Čavoški a Gojko Djogo a i jiní významní umírnění představitelé srbského intelektuálního a kulturního života (Dragoljub Mičunović, Desimir Tošić aj.) Záhy po založení se prosazoval do té doby neznámý Zoran Djindjić, taktéž disident ze studentského hnutí⁵³. Protože Demokratická strana byla konglomerátem heterogenních politických proudů (v tom byla blízká československému Občanskému fóru nebo Verejnosti proti násilí), záhy se z ní vydělovaly nové politické strany – Srbská liberální strana (liberálně a občansky orientovaná) Kosty Čavoškiho, Demokratická strana Srbska (občansky orientovaná, ale více směrem k nacionalismu) Vojislava Koštunice, Demokratické centrum Dragoljuba Mičunoviće (příliš se neprosadilo). Důležité specifikum Srbska bylo, jak se transformoval vládnoucí Svaz komunistů Srbska. Na rozdíl od situace ve Slovinsku nebo Chorvatsku, kde místní SK ztrácely v průběhu roku 1990 moc ve prospěch nově vzniklých politických subjektů, což bylo potvrzeno v prvních pluralitních volbách, v Srbsku se Svaz komunistů Srbska spojil se Socialistickým svazem pracujících Srbska pod jménem Socialistická strana Srbska (Socialistička partija Srbije, SPS). Prvním předsedou byl zvolen Slobodan Milošević. Socialistická strana Srbska se vyslovila pro kontrolovaný přechod k tržní ekonomice, celkově dlouhodobější a postupnější přechod k tržnímu systému a zachování národněosvobozeneckých tradic, nyní již bez Tita. Socialistickou stranu Srbska podpořily mnohé významné osobnosti včetně mnohých disidentů, např. filozof Mihajlo Marković a zejména Dobrica Čosić. Komunisté a zastánci autentického titoismu založili koncem roku 1990 Svaz komunistů – Hnutí za Jugoslávii. Zde se významně angažovala Miloševićova manželka Mirjana (Mira) Markovićová, dále ministr obrany generál Veljko Kadijević a jeho předchůdce admirál Branko Mamula, náčelník generálního štábu generál Blagoje Adžić a jiní vysoce postavení představitelé JLA (Jugoslávské lidové armády). Konečně se koncem roku 1990 formovala i uskupení národnostních menšin, např. Demokratické společenství

⁵² Vuk Drašković (nar. 1946), v 80. let znám jako spisovatel románů z doby 2. světové války, v nichž líčí utrpení srbského národa, do určité míry ve stopách Dobrice Čosiće, disident. Od poč. 90. let hlavním srbským nacionalistou (z přesvědčení, nikoli účelově jako Milošević), zastávce obnovy srbské monarchie.

⁵³ Za organizování nepovolených studentských aktivit, bylo mu znemožněno dokončit studia v Jugoslávii, promoval v SRN. Nejprve ovlivněn anarchismem 70. let (Cohn-Bendit, Dutschke apod.)

Maďarů Vojvodiny Andráse Agostona, Svaz vojvodinských Maďarů nebo muslimská (muslimů ze Sandžaku, blízká bosenská stejnojmenné straně Aliji Izetbegoviće) Strana demokratické akce Sulejmana Ugljanina. Měly jen lokální charakter a velice omezený vliv.

2.7.4 Bosna a Hercegovina

S několikaměsíčním zpožděním probíhal proces definitivní ztráty autority a postupně i moci místních SK a vzniku nekomunistických politických stran i v dalších republikách – v Bosně a Hercegovině⁵⁴ vznikla koncem března 1990 Strana demokratické akce (Stranka demokratske akcie, SDA) v čele s Alijou Izetbegovićem⁵⁵. Původně se měla jmenovat Muslimská strana, to však nově přijatý zákon o sdružování občanů neumožňoval – zakládat strany na národnostním základě. Počáteční období existence Strany demokratické akce je kromě Aliji Izetbegoviće spojeno i s postavou Adila Zulfikarpašiće⁵⁶. Adil Zulfikarpašić měl dát nové straně mezinárodní renomé. Záhy vznikly názorové neshody – zatímco Izetbegović byl pro stranu založenou na národnostním základě a zaměřenou mj. na renesanci islámu v Bosně a Hercegovině, resp. celé Jugoslávii, Zulfikarpašić byl pro liberální pojetí strany. Asi ani příliš nepřekvapí, že za situace počátku 90. let se prosadila Izetbegovićova koncepce. Obzvláště skeptická byl Zulfikarpašić k myšlence spolupráce se stejnojmennou Stranou demokratické akce SDA Sulejmana Ugljanina ze Sandžaku v Srbsku. Podle Zulfikarpašićových vzpomínek byly pro něj Ugljaninovy názory naprosto nesmyslné – „*Najednou ke mně přišel Ugljanin a poprosil mě, abychom se vzdělili. Pak mi vyprávěl, že organizuje nákup zbraní ze Záhřebu, že přijedou dva až tři kamiony. Zároveň se ptal, zda může poslat několik lidí na výcvik do zahraničí a že zná stovku letců původem ze Sandžaku v Turecku, kteří čekají na příležitost, aby bombardovali Srbsko. Byl jsem*

⁵⁴ V Bosně a Hercegovině byl přijat zákon o sdružování občanů, kterým byl umožněno zakládat politické strany, 21. února 1990. První nově zaregistrovanou stranou byla Strana Zelených, Zeleni BiH.

⁵⁵ Alija Izetbegović (1925-2003), aktivní odpůrce komunistického režimu, disident, poprvé odsouzen již v roce 1946 na 3 roky odnětí svobody za propagaci islámu. Za svou publikační činnost – nábožensko-politický program Islámská deklarace (1970) a kniha Islam između Istoka i Zapada (Islám mezi Východem a Západem) 1980 opět odsouzen 1983 na 14 let odnětí svobody, propuštěn 1988.

⁵⁶ Adil Zulfikarpašić (nar. 1921), partyzán, 1946 emigroval do Švýcarska pro nesouhlas s potlačováním náboženské svobody v Jugoslávii. V Curychu založil Bosenský institut a vydával časopis Bosanski pogledi (Bosenské názory), 1963 založil Liberálně-demokratický svaz Bosňáků – Muslimů, snažil se kooperaci liberálně orientované emigrace z celé Jugoslávie.

ohromen.“⁵⁷. Bosenští Srbové založili filiálku srbské Socialistické strany SPS a bosenští a hercegovinští Chorvati filiálku Chorvatského demokratického společenství HDZ.

2.7.5 Makedonie

V Makedonii vzniklo Hnutí všeobecné akce (Dviženje za semakedonska akcija, MAAK) již v lednu 1990, mělo jít o makedonskou obdobu HDZ, v čele byl Gane Todorovski. Na jaře 1990 vznikly Liga za demokracii, Lidová strana (Narodna partija), Demokratický svaz – Strana zemědělců Makedonie (Demokratskiot sojuz – Partija na zemjodelcite Makedonije), disident Slavko Milosavlevski založil Sociálnědemokratickou stranu. Na jaře také obnovila svou činnost meziválečná VMRO – Vnitřní makedonská revoluční organizace (Vnatrešno makedonska revolucionerna organizacija), s přídomkem Demokratická strana makedonské národní jednoty (Demokratska partija za makedonsko nacionalno edinstvo, DPMNE) tedy VMRO-DPMNE. Zahájila činnost na shromáždění makedonských emigrantů v Mnichově, v čele byl Dragan Bogdanovski. V té době byl na živu ještě poslední vůdce původní VMRO Ivan Michajlov, který uvedený krok z římského exilu schválil. V Makedonii samotné zahájila VMRO-DPMNE činnost v červnu 1990, předsedou byl zvolen básník Ljupčo Georgijevski. VMRO-DPMNE kritizovala přílišnou orientaci Makedonie na Srbsko, požadovala přetvořit Jugoslávii ve svaz samostatných států, tedy v konfederaci, vznesla tak podobný požadavek, jako národně orientovaní politici ve Slovinsku a Chorvatsku, na rozdíl od obou jmenovaných republik nebyl v této době konsenzus obyvatelstva o samostatnosti Makedonie. Zanedlouho se od VMRO-DPMNE odtrhla okrajová frakce, tzv. bugaromanska (probulharská) Dimitara Carnomarova, ta dokonce zpochybnila existenci svébytného makedonského národa (a jazyka) a usilovala o konfederaci, ale s Bulharskem za přerušení všech svazků s Jugoslávií. V Bulharsku vznikla v prosinci 1990 obdoba této strany, jež se sama nazývala její sesterskou organizací, VMRO – SMD, tj. VMRO – Svaz makedonských družin (VMRO – Sojuz na makedonskite družestva). Na novou situaci reagovali komunisté (SKM). Konzervativnější část strany se transformovala v SKM – PDP, Svaz komunistů

⁵⁷ Cit. dle Hladký, Ladislav, Bosenská otázka v 19. a 20. století, MU v Brně a Mezinárodní politologický ústav, Brno 2005, ISBN 80-210-3674-5, str. 246.

Makedonie – Strana demokratických změn (Partija za demokratska preobrazba) v čele s dosavadním předsedou SKM Petarem Goševem, reformisté se rozdělili do dvou frakcí – promakedonskou v čele s Kiro Popovskim založili Socialistickou stranu Makedonie a projugoslávskou v čele se Stojanem Andonovem založili Stranu reformních sil – Liberální stranu. Kromě makedonských stran vznikly v Makedonii i strany národnostních menšin, především albánské národnostní menšiny. Z nich byly důležité dvě – antijugoslávská nacionalistická Demokratická lidová strana (Partia demokratike popullore, PDP) v čele stál Iliaz Halimi a umírněnější početnější Strana demokratické prosperity (Partia e prosperitetit demokratik, PPD), kterou založili Nevzat Halimi a Abdurahman Aliti (též první předseda).

2.7.6 Černá Hora

Nejklidněji se situace vyvíjela v Černé Hoře. Naprostá většina obyvatelstva byla projugoslávská a byla ochotna setrvat ve federaci i za předpokladu vystoupení některých republik z Jugoslávie, resp. zůstat ve federaci se Srbskem (a případnými jinými zájemci) i za situace, že by některé republiky vyhlásili samostatnost a transformovaly svůj vztah k Jugoslávii na bázi konfederace. Ostatně, prvně uvedená varianta se nejevila na jaře 1990 příliš reálná. SKCG se transformoval na Demokratickou stranu socialistů Černé Hory (Demokratska partija socialista Crne Gore, DPS). Předsedou strany se stal Momir Bulatović, jedním z podpředsedů Milo Djukanović, významní aktéři pozdějšího procesu rozpadu třetí Jugoslávie (2003-2006).

2.8 Proces vyhlášení nezávislosti jednotlivých republik 1991-1992

2.8.1 Slovinsko

8. dubna 1990 se ve Slovinsku uskutečnily první pluralitní volby od roku 1945 (následovaly pluralitní volby v dalších republikách, viz níže). DEMOS získala 54% odevzdaných hlasů. Svaz komunistů Slovinska – Strana demokratické přeměny (Zveza

komunistov Slovenije – Stranka demokratične prenove, ZKS-SDP) získal 17% hlasů, Liberálně-demokratická strana (Liberalno-demokratska stranka, LDS) vzniklá transformací ze Svazu socialistické mládeže Slovinska (Zveza socialistične mladine Slovenije, ZSMS) 15% hlasů a Socialistická strana Slovinska (Socialistična stranka Slovenije, SSS), vzniklá transformací ze Socialistického svazu pracujících (Socialistična zveza delovnega ljudstva, SZDL) 5% hlasů. Nová vláda tedy byla sestavena výlučně ze zástupců DEMOSu, předsedou vlády se stal Lojze Peterle, předseda Slovinských křesťanských demokratů SKD, strany, která v rámci DEMOSu získala nejvíc (13%) hlasů. Hlavní ministerstva obsadili členové Slovinského demokratického svazu SDZ – Dimitrij Rupel ministerstvo zahraničních věcí, Janez Janša ministerstvo obrany, Igor Bavčar ministerstvo vnitra a Rajko Pirnat ministerstvo spravedlnosti. Předsedou Národního shromáždění se stal taktéž člen SDZ France Bučar. Nové Národní shromáždění přijalo 2. července 1990 Deklaraci o suverenitě Republiky Slovinsko, Slovinsko se podle ní stalo suverénním státem, Ústava Slovinska a slovinské zákony měly přednost před Ústavou a zákony federace. V září nová vláda prohlásila, že Slovinsko může nadále zůstat součástí Jugoslávie, přemění-li se z federace na konfederaci. Zároveň bylo vyhlášeno referendum o nezávislosti Slovinska, stanovené na 23. prosince 1990. Účast voličů se blížila 100%, z 88,2% hlasů se slovinskí voliči vyslovili pro nezávislost Republiky Slovinsko. Počátkem ledna 1991 uložilo Národní shromáždění vládě, aby sjednala novou, adekvátní formu vztahů s federací a ostatními republikami. Konečně Národní shromáždění dne 25. června 1991 přijalo Deklaraci o nezávislosti Republiky Slovinska. V ní se Republika Slovinsko prohlašuje suverénním a nezávislým státem ve smyslu mezinárodního práva, jež chce spolupracovat s ostatními evropskými státy a účastnit se na mezinárodním dění (vstupu do OSN a dalších mezinárodních organizací), zavazuje se respektovat lidská, občanská, politická, hospodářská, sociální a kulturní práva svých občanů a práva menšin, jmenovitě italské a maďarské. Dále chce spolupracovat co nejširěji s ostatními bývalými jugoslávskými republikami, jmenovitě Chorvatskem, které (poněvadž ve stejný den také vyhlásilo svou deklaraci nezávislosti) uznává za nezávislý stát, přiznává práva všech jugoslávských republik na vystoupení z federace, uznává zvláštní práva Albánců na Kosovu a chce spolupracovat při pokojném ukončení existence jugoslávské federace, k čemuž Národní shromáždění zvolí dvanáctičlennou delegaci, jež projedná ukončení členství Republiky

Slovinsko v SFRJ a vyřeší sporné otázky a problémy. Slovinský prezident Milan Kulan vyhlášení deklarace doprovodil slovy : *Vážení občané Republiky Slovinska, dnes je dovoleno snít, zítra je nový den*“⁵⁸ Jugoslávské orgány nesouhlasily s jednostranným vystoupením Slovinska z federace a v noci z 26. na 27. červen 1991 překročila Jugoslávská lidová armáda slovinské hranice. Tím začala tzv. desetidenní válka, jež nic nevyřešila, nově vzniklá slovinská Teritoriální obrana Republiky Slovinska pod přímým velením ministra obrany Janeze Janšy odrazila JLA a uhájila tak nezávislost Slovinska. 7. července 1991 desetidenní válka skončila, v ten den se konala Brionská schůzka mezi zástupci Slovinska, Chorvatska, SFRJ a Evropské unie⁵⁹. Slovinsko (obdobně i Chorvatsko) se zavázaly k tříměsíčnímu odkladu nezávislosti, ve stejné době JLA opustila teritorium Slovinska. Nová, pozdější dohoda mezi Slovinskem a SFRJ již nebyla uzavřena, Slovinsko tak prohlásilo, že SFRJ se rozpadla a 8. října 1991 vyhlásilo definitivně nezávislost. 23. prosince 1991 požádala Republika Slovinsko (a společně s ní i Chorvatsko, Bosna a Hercegovina a Makedonie) ES o uznání nezávislosti. Srbsko a Černá Hora tak odmítly učinit s poukazem na to, že jejich nezávislost již uznal Berlínský kongres roku 1878 a že jsou nadále součástí Jugoslávie, taktéž dlouhodobě mezinárodně uznaného státu. ES oznámila, že posoudí, do jaké míry jsou tyto žádosti oprávněné a své rozhodnutí sdělí do 15. ledna 1992. Přezkoumáním žádostí ES pověřila zvláštní komisi, vedenou Robertem Badinterem, diplomatem z Francie. Tzv. Badinterova komise konstatovala, že požadavky pro mezinárodní⁶⁰ uznání splňují jen Slovinsko a Makedonie. Naopak Chorvatsko a Bosna a Hercegovina nevyhověly⁶¹. Přes toto rozhodnutí ES doporučilo, aby členské státy uznaly nezávislost Slovinska a Chorvatska⁶² v dosavadních hranicích. Na základě tohoto doporučení uznala tehdejší „dvanáctka“ Republiku Slovinsko 15. ledna 1992.

⁵⁸ Ve slov. originále : „*Spoštovani državljani Republike Slovenije, danas so dovoljene sanje, jutri je nov dan*“ cit. dle http://sl.wikipedia.org/wiki/Milan_Kučan, tj. heslo Milan Kulan na slovinské invariantě Wikipedie.

⁵⁹ EU tuto smlouvu zaštitila. Za EU se jednání na ostrově Brioni účastnili Jacques Poos, Hans van den Broek a Gianni de Michelis. Smlouva se nejčastěji nazývá jako tzv. Brionská deklarace.

⁶⁰ Hlavními požadavky byl přechod k demokratickému státnímu zřízení, vůle lidu republiky k oddělení, hranice takové, jaké měla republiky v rámci Jugoslávie podle mezinárodněprávního pravidla uti possidentis.

⁶¹ Chorvatsko z toho důvodu, že chorvatská vláda neovládala efektivně celé území státu (viz níže) a Bosna a Hercegovina z toho důvodu, že nebylo zřejmé, zda si nezávislost přeje rozhodující část obyvatel (viz níže).

⁶² Pro uznání nezávislosti Chorvatska se nekompromisně postavilo SRN, výrazně podpořené též Rakouskem a Svatou Stolicí. Naopak uznání nezávislosti Makedonie nekompromisně zablokovalo Řecko (viz níže).

2.8.2. Chorvatsko

V Chorvatsku se první pluralitní volby konaly 22.-23. dubna 1990. Volebí zákon byl novelizovaný volební zákon z roku 1974, volilo se do třech komor, tj. společné práce, obcí a společensko-politické komory. Nově však bylo zavedeno, že kandidovat může kdokoli, kdo sežene pro svou kandidaturu stanovený počet podpisů – 200 do komory společné práce, 400 do komory obcí a 500 do komory společensko-politické. Nově byla také zavedena tzv. volební jednotka (izborna jedinica), což byl volební obvod, v němž se volil jeden poslanec. Volby probíhaly jako většinové, druhé kolo v těch volebních jednotkách, kde by nebyl v prvním kole zvolen poslanec, bylo stanoveno na 7. května 1990. Voleb se zúčastnilo celkem 33 politických stran a 16 volebních koalic. Chorvatské demokratické společenství získalo 42% hlasů, obsadilo ale 205 z celkových 356 mandátů v Národním shromáždění (z toho 160 v komoře společné práce, 116 v komoře obcí a 80 v komoře společensko-politické). Svaz komunistů Chorvatska-Strana demokratických přeměn (Savez komunista Hrvatske-Stranka demokratskih promjena, SKH-SDP) Ivicy Račana v koalici se Socialistickou starnou Chorvatska získala 35,3% hlasů a 107 mandátů. Ostatní mandáty, tj. celkem 44, získala Koalice národního porozumění, sdružujících deset stran, včetně Chorvatské selské strany HSS Nikoly Novakoviće a liberálních stran, v čele se Savkou Dabčević-Kučarovou a Mika Tripaly.

Nově zvolené Národní shromáždění ve dnech 30.-31. května 1990 zvolilo předsedou Předsednictva Socialistické republiky předsedu HDZ Franja Tudjmana a předsedou Národního shromáždění Žarka Domljana. 1. června 1990 byla ustavena první nekomunistická vláda od roku 1945, jejímž předsedou byl Stipe Mesić (HDZ), později (24. srpna 1990) byl jmenován namísto Stipe Šuvara do Předsednictva SFRJ a namísto něj byl předsedou chorvatské vlády Josip Manolić (HDZ).

Velice významným dnem se stal den 25. červenec 1990, kdy Národní shromáždění přijalo novelizaci chorvatské Ústavy. Socialistická republika Chorvatsko byla napříště Republikou Chorvatsko a byla prohlášena suverénní republikou v rámci SFRJ. Byly obnoveny historické státní symboly, užívané do roku 1945, tj. vlajka, znak a hymna, zrušena preference kolektivního vlastnictví a zajištěna ochrana soukromého

vlastnictví. Dále byla za úřední prohlášena latinská abeceda, používání cyrilice bylo přenecháno zvláštní zákonné úpravě, předseda Předsednictva se nově nazýval prezident republiky (Předsednictvo samo bylo ponecháno), centrální úřady státní správy dostala pojmenování ministerstva v čele s ministry (namísto dosavadních státních sekretariátů a státních sekretářů). Dále bylo zaručeno právo sdružování občanů v záležitostech politických i dalších (na obranu svých zájmů).

Znepokojení s vývojem v Chorvatsku postupně zavládlo u chorvatských Srbů. Srbové založili svou vlastní stranu Srbskou demokratickou stranu (Srbska demokratska stranka, SDS) v čele s Jovanem Raškovićem (již únor 1990). Velice rychle zde proběhl posun od tendence k zachování Jugoslávie k odmítání suverenity Chorvatska a požadavkům srbské autonomie, tj. autonomní Krajiny. Hlavním centrem se stal Knin, jakési „hlavní město“ srbské Krajiny. Starosta Kninu Milan Babić prohlásil v červenci 1990 nutnost vyhlášení autonomie Krajiny s vlastním sněmem, správou a policií. Krajinští Srbové odmítali novelizaci Ústavy a otevřeně se oproti ní postavili. 25. července 1990 (tedy v den schválení novelizace chorvatské Ústavy) se shromáždili Srbové v Lice (památka povstání Srbů oproti ustašovcům před padesáti lety roku 1941) a vytvořili Srbský národní výbor (Srpsko narodno vijeće, SNV) na svou obranu. 7. srpna 1990 vyhlásil Milan Babić referendum o autonomii Krajiny. Vláda však referendum zakázala a 18. srpna rozhodla o rozpuštění Srbské demokratické strany. Hned nato následovalo vzbouření krajinských Srbů pod vedením Raškoviće a Babiće. 19. srpna 1990 se konalo nepovolené referendum, v němž se většina krajinských Srbů vyslovila pro autonomii Krajiny. Pro v tuto dobu diskutovanou přeměnu Jugoslávie v konfederaci Rašković prohlásil, že v tom případě vyhlásí Krajina suverenity pod názvem Republika Srbská Krajina a rozhodne, jakou formou bude nadále v Jugoslávii participovat. Nově srbské vzbouření následovalo ve dnech 30. září – 10. října 1990. V říjnu 1990 byla vyhlášena Srbská autonomní oblast (SAO) s centrem v Kninu a Milan Babić byl zvolen jejím prezidentem. Chorvatská vláda tak ztratila kontrolu cca nad 15% území státu. Od října 1990 do léta 1991 trvala patová situace, dokonce se i uskutečnila tajná schůzka Tudjmana s Raškovićem, ale oboustranně přijatelné řešení se nalézt nepodařilo. Chorvatští představitelé jakoukoli autonomii Krajiny odmítali, Babić a Rašković požadovali naopak ústavní zakotvení SAO.

Společně se Slovinskem předložilo Chorvatsko 12. září 1990 ostatním republikám Návrh dohody o jugoslávské konfederaci – Svazu jugoslávských republik (Nacrt ugovora o jugoslavenskoj konfederaciji – Savezu jugoslavenskih republika). Jak již název napovídá, měla se Jugoslávie podle něj přeměnit na konfederaci, tj. jednotlivé republiky se měly osamostatnit, prohlásit za suverénní a pak následně vstoupit do této nové konfederace. Naopak Srbsko a Černá Hora vznesli návrh na posílení federace ve smyslu přímého rozhodování voličů o orgánech federace. Chorvatský a slovinský návrh znamenal princip rovnoprávného zastoupení republik (resp. národů), srbský a černohorský návrh rovnoprávnost jednotlivých voličů bez ohledu na národy (a tím zvýhodňoval početnější národy, zejména srbský). Chorvatský a slovinský návrh byl, jak se očekávalo, Předsednictvem SFRJ zamítnut. Obsahově podobný návrh předložili o necelý rok později (červen 1991) i zástupci Bosny a Hercegoviny a Makedonie, byl opět Předsednictvem SFRJ zamítnut.

Národní shromáždění schválilo ve dnech 21.-22. prosince 1990 novou Ústavu Chorvatské republiky. Zákonodárnou moc mělo dvoukomorové Národní shromáždění (Sabor), dolní komora – poslanecká sněmovna se nazývala Zastupnički dom, horní komora Županijski dom (tvořená zástupci žup). V čele Chorvatské republiky je prezident republiky, vláda je odpovědná Národnímu shromáždění (resp. Zastupničkemu domu). Prozatím Chorvatská republika zůstávala, podle článku 140 nové ústavy, součástí SFRJ, dokud nedojde k nové dohodě republik nebo dokud Sabor nerozhodne jinak. Důležité bylo, že Chorvatsko bylo prohlášeno státem chorvatského národa, ostatní národy, jako do té doby také státoprávní Srbové, byly prohlášeny pouhými národnostními menšinami. O jazykových a kulturních právech národnostních menšin měl v budoucnu rozhodnout zákon.

Nová Ústava podle očekávání velice pobouřila chorvatské Srby. Opětovně byla vyhlášena Srbská autonomní oblast (SAO) s centrem v Kninu, nově byla ustavena vláda této autonomní oblasti, tzv. výkonný výbor (izvršni odbor) s jednotlivými sekretariáty (tj. ministerstvy). Použité pojmosloví, v protikladu k pojmosloví nové Ústavy Chorvatské republiky, poukazovalo na to, že SAO dbá na právní kontinuitu a příslušnost k SFRJ.

Po vzoru Krajinských Srbů v Kninu vyhlásili 7. ledna 1991 vytvoření Srbského národního výboru (Srpsko nacionalno vijeće) i Srbové z oblasti Slavonie, Baranje a

západního Srijemu. Teritoriálně spolu obě srbské oblasti nesouvisely, prozatím byla situace ve Slavonii klidnější i díky ne tak výraznému procentuálnímu zastoupení Srbů v tamější populaci. Situaci mezi chorvatskými Srby pozorně sledovaly orgány SFRJ v Bělehradě. Předsednictvo SFRJ přijalo usnesení (9. ledna a 25. ledna 1991), žádající, aby federální ministr obrany generál Veljko Kadijević a náčelník generálního štábu generál Blagoje Adžić použili JLA „za účelem odzbrojení ozbrojených sil ohrožujících integritu SFRJ“⁶³. Toto usnesení bylo JLA využito pro odzbrojení chorvatské policie a naopak posílení sil chorvatských Srbů, tj. podle toho, jak byla integrita SFRJ vykládána v Bělehradě.

Nový posun nastal 21. února 1991, kdy Sabor přijal ústavní dodatek, podle něžž platily v Chorvatsku federální zákony jen v tom případě, že nebyly v rozporu s chorvatskou Ústavou a platným právním řádem. Dále bylo stanoveno, aby federální orgány již nevykonávaly své pravomoci v Chorvatsku přímo, ale vždy jen prostřednictvím chorvatských orgánů. 19. května 1991 se uskutečnilo referendum o setrvání Chorvatska v SFRJ. Vzorem chorvatského referenda byla slovinské referendum z 23. prosince 1990. V chorvatském referendu se voliči měli vyjádřit ke dvěma otázkám : „1. *Jste pro to, aby Republika Chorvatsko jako svrchovaný a samostatný stát, který garantuje kulturní autonomii a všechna občanská práva Srbů a příslušníků jiných národností v Chorvatsku, mohl vstoupit do státního svazku s jinými republikami (podle návrhu Republiky Chorvatsko a Republiky Slovinsko řešení státní krize SFRJ)?* 2. *Jste pro to, aby Republika Chorvatsko zůstala v jediném svazovém státu (podle návrhu Republiky Srbska a Socialistické republiky Černé Hory o řešení státní krize SFRJ)?*“⁶⁴ Voliči se tedy rozhodovali mezi perspektivou konfederace (o níž ale věděli, že je sama o sobě neperspektivní, protože Srbsko a Černá Hora konfederaci výslovně odmítly, tj. že jde fakticky o perspektivu nezávislosti) nebo setrvání v SFRJ. Podle oficiálních výsledků se vyslovilo 93,24% oprávněných voličů pro první otázku kladně a 92,18% oprávněných voličů pro druhou otázku záporně, při voličské účasti 83,56% oprávněných voličů. Chorvatští Srbové podle očekávání referendum bojkotovali. Dne 25. června 1991 na základě výsledků referenda přijal Sabor Usnesení chorvatské Saboru o svrchovanosti a samostatnosti Republiky Chorvatsko (Odluka hrvatskoga Sabora o

⁶³ Cit. dle Rychlík, Jan, Perencević, Milan, Dějiny Chorvatska, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2007, ISBN 80-7106-885-3, str. 373.

⁶⁴ Cit. tamtéž, str. 375.

suverenosti i samostatnosti Republike Hrvatske). Toto Usnesení obsahuje preambuli a sedm článků. V preambuli se Sabor odvolává na vůli lidu, projevenou v referendu dne 19. května 1991. Článek I prohlašuje Republiku Chorvatsko suverénním a samostatným (nezávislým) státem, podle článku II zahájí Republika Chorvatsko okamžitě kroky k oddělení od SFRJ a mezinárodnímu uznání. Dále podle článku III Republika Chorvatsko uznává platnost a účinnost mezinárodních závazků uzavřených SFRJ, pokud se neprotiví právnímu řádu Republiky Chorvatsko, podle článku IV jsou v Republice Chorvatsko platné a účinné jen zákony Republiky Chorvatsko, zákony SFRJ jen, jsou-li konformní s právním řádem Republiky Chorvatsko. Článek V stanovuje hranice Republiky Chorvatsko, tj. jak vůči dřívější SFRJ – hranice se Slovinskem, Bosnou a Hercegovinou, Černou Horou a Srbskem, tak vůči Maďarsku (tj. hranice Maďarska se SFRJ v bývalém chorvatském úseku této hranice). Článek VI zaručuje pro občany Republiky Chorvatsko lidská, občanská, politická a národnostní práva, podle článku VII vstupuje toto Usnesení v platnost a účinnost okamžikem vyhlášení, tj. ke dni 25. června 1991. Již následujícího dne, 26. května 1991, se vzájemně uznaly Republika Chorvatsko a Republika Slovinsko a navázaly diplomatické styky.

7. července 1991 byly podepsány dohody z Brioni o pozastavení platnosti vyhlášení nezávislosti Slovinska a Chorvatska o tři měsíce (viz výše). Diametrálně se lišila situace v obou republikách – zatímco ve Slovinsku znamenaly dohody z Brioni definitivní ukončení tzv. desetidenní války a klidnou přípravu na nezávislost, v Chorvatsku se boje naopak vystupňovaly, především ve Slavonii, kde chorvatské síly začaly s vyháněním místních Srbů. Rozhořela se tak chorvatsko-srbská válka v Chorvatsku (zejména v oblasti Slavonie, Barane a západního Srijemu, tj. východu země, později, v návaznosti na vypuknutí bosenské války, v oblasti Kninu, Liky a Kordunu, tj. SAO).

Mezinárodního uznání se Chorvatsku dostalo, společně se Slovinskem, 15. ledna 1992. Na rozdíl od Slovinska, jež se hned po svém uznání stalo standardní tranzitní zemí oblasti střední, východní a jihovýchodní Evropy, chorvatská vláda v Záhřebu zdaleka nekontrolovala celé území Republiky Chorvatsko. Srbská autonomní oblast SAO již 19. prosince 1991 (na podnět z Bělehradu) se transformovala v Republiku Srbskou Krajinu (RSK). Také z Chorvatska odcházející JLA (podle příměří, jež

vypracoval Cyrus Vance v prosinci 1991) odevzdala svou výzbroj jednotkám, jež se v SAO, resp. RKS formovaly. I když Republika Srbská Krajina nebyla uznána žádným státem (ani pozdější tzv. třetí Jugoslávií), byla významným mezinárodněpolitickým i vnitropolitickým problémem Chorvatska. Vztah třetí Jugoslávie k RKS byl takový, že později se RKS připojí jako federální jednotka k třetí Jugoslávii, tj. vstoupí do Svazové republiky Jugoslávie. Prvním prezidentem Republiky Srbská Krajina se stal předchozí prezident SAO Milan Babić. Jeho nástupcem se stal v dubnu 1992 Goran Hadžić, konečně v roce 1993 Milan Martić, předtím ministr vnitra SAO a RKS. Politicky v RKS dominovala Srbská demokratická strana, k ní náleželi i všichni uvedení prezidenti.

Dlužno říci, že Chorvatsko bylo celkem úspěšné při získávání mezinárodního veřejného mínění, mnohem úspěšnější než Srbsko, resp. Svazová republika Jugoslávie. Podle zjednodušeného mediálního obrazu proti sobě stály Chorvatsko a Srbsko, nový svět, otevřený demokracii, reformám a Evropě a starý svět, do sebe uzavřený, orientující se na Rusko, Tudjman proti Miloševićovi. Toto byl ale jen nesprávný mediální obraz, Tudjmanovo Chorvatsko rozhodně nebylo plně demokratickým státem, spíše jen státem s demokratickou fasádou, stejně tak, jako demokratickým státem nebylo Miloševićovo Srbsko, resp. SRJ, aniž by bylo státem komunistickým, resp. totalitárním. Tudjman byl na vrcholu popularity i sil, 9. května 1992 Sabor schválil nový volební zákon, jímž se v Chorvatsku zaváděla přímá volba prezidenta republiky, s mandátem na dobu pěti let, podmínkou ke kandidatuře bylo získání 10.000 podpisů občanů. Reformován byl i Sabor, politicky důležitější Poslanecká sněmovna (Zastupnički dom) měla mít napříště 124 poslanců, 60 volených přímo podle systému poměrného zastoupení, kdy volebním obvodem bylo celé území státu a zbývajících 64 poslanců podle většinového volebního systému v jednotlivých volebních okrscích, pro kandidaturu bylo nezbytno získat 400 podpisů. Horní komora (jež nezískala významnější politický vliv) Sněmovna žup (Županijski dom) měla 63 poslanců, přičemž v každé župě byli voleni tři poslanci. Na základě nového volebního zákona proběhly volby. Nejprve volby do Poslanecké sněmovny 2. srpna 1992, v nichž Turkmanovo HDZ získalo 43,72% odevzdaných hlasů a 85 mandátů, Chorvatská sociálně-liberální strana Dražena Budiši 17,7% odevzdaných hlasů se 16 mandáty, Chorvatská národní strana Savky Dabčević-Kučarové 6,7% odevzdaných hlasů a 6 mandátů. Dále se do Saboru dostaly ještě Strana demokratických změn (bývalí komunisté) s 5,5%

odevzdaných hlasů, Chorvatská selská strana s 4,2% odevzdaných hlasů, ale také krajně pravicová a ultranacionalistická Chorvatská strana práva (Hrvatska stranka prava, HSP) Dobroslava Paragy s 7,1% odevzdaných hlasů. Volby do Sněmovny žup proběhly až 7. února 1993. 6. srpna 1993 se konaly také volby prezidenta republiky. Dosavadní prezident republiky Franjo Tuđman získal 56,69% odevzdaných hlasů a stal se tak opět prezidentem Republiky Chorvatsko. Jeho protikandidáty byli Dražen Budiša (za Chorvatskou sociálně-liberální stranu) obdržel 21,87% odevzdaných hlasů a Savka Dabčević-Kučarová (za Chorvatskou národní stranu) obdržela 6,02% odevzdaných hlasů. Novou vládu sestavil blízký Tuđmanův spolupracovník Hrvoje Šarinić (HDZ).

2.8.3 Bosna a Hercegovina

Ve stejné době se konaly i první pluralitní volby v Bosně a Hercegovině. I zde byla situace obdobná ostatním republikám, komunistická ideologie zklamala, jako ideální náhrada za ni se zdál být nacionalismus a politicky pak národně orientované strany. Lze tvrdit, že komunismus jako určitá kolektivistická ideologie byla mechanicky nahrazena jinou kolektivistickou teorií. Hlavními politickými stranami byly strany formované na národním principu – muslimská Strana demokratické akce SDA, Srbská demokratická strana SDS BiH a Chorvatské demokratické společenství HDZ BiH. Kupodivu, tyto tři strany, jež zanedlouho politicky zaš'ti'tovaly tři zneprátelené národy Bosny a Hercegoviny, uzavřely předvolební dohodu o vzájemné podpoře ve volební kampani, tato vzájemná podpora byla namířena hlavně vůči tzv. celobosenským stranám, stranám formovaným na teritoriálním principu a to Svazu komunistů Bosny a Hercegoviny – Sociálně demokratické straně SK BiH – SDP a bosenskému Svazu reformních sil Jugoslávie SRSJ posledního jugoslávského federálního premiéra Ante Markoviće. V této dohodě se dále také jednalo o rozdělení moci – předsedou Předsednictva Bosny a Hercegoviny se měl stát Muslim (jako zástupce nejpočetnějšího bosenského národa), předsedou parlamentu (Skupštiny) se měl stát Srb a předsedou vlády Chorvat. Ve volbách, konaných v prosinci 1990, získaly tyto tři národní strany dohromady 86% odevzdaných hlasů. Po volbách byla dodržena předvolební dohoda o rozdělení moci – předsedou Předsednictva se tak stal Alija Izetbegović, předsedou

Skupštiny Srb Momčilo Krajišnik a předsedou vlády Chorvat Jure Pelivan. I ostatní významné funkce si mezi sebou rozdělily SDA, SDS BiH a HDZ BiH.

V zemi, v níž se rychle stala určující nacionalistická ideologie, však tato dohoda a její plnění nemohly mít dlouhého trvání. Příslušníci odlišného národa neposlouchali příslušníka z jiného národa ve své funkci, od nejvyšších funkcí směrem dolů. Např. ministerstva, obsazená ne – Muslimy, neposlouchala Předsednictvo, vedené Muslimem Izetbegovićem. Významná byla schůzka prezidentů Chorvatska a Srbska, Franja Tudjmana a Slobodana Miloševiče ve vojvodinském Karadjordjevu⁶⁵ 25. března 1991. Tato schůzka byla neoficiální a tajná, ani jeden z nich o podrobnostech schůzky do své smrti nepromluvil, přesto se na veřejnost v hrubých rysech dostalo, o čem oba státníci rokovali. Bosna a Hercegovina měla být rozdělena mezi Chorvatsko a Srbsko, přibližně na etnickém principu, bez zohlednění Muslimů. Jak se o celé věci vyjádřil „státník“ Franjo Tudjman a jaké měl názory na státnost Bosny a Hercegoviny, je pro nastávající bosenskou krizi a válku symptomatické : *„Existuje možnost dosáhnout dohody... Je mnohem komplikovanější bránit se před nebezpečím narůstající nenávisti a nesnášenlivosti, než odstranit důvody onoho napětí a soupeření. To se může uskutečnit tím, že se umožní naplnit nacionální cíle Srbska. Tím přestanou důvody k jeho expanzi. Zároveň by se také k Chorvatsku připojila jeho území, neboť současný chorvatský „rohlik“ je nepřírozený... Je v chorvatském zájmu, aby se ten problém vyřešil co možná nejprírozenějším způsobem. Přitom by mohla zůstat část zemičky Bosny⁶⁶, kde by měli Muslimové většinu. Ta Bosna by potom mohla být tampónem mezi Chorvatskem a Srbskem. Tím by současně přestal existovat i koloniální výtvar Bosna a Hercegovina.“*

⁶⁷. Začínalo být patrné, že existence republiky Bosna a Hercegovina je a do budoucna bude ohrožena. 3. června 1991 tak předseda Předsednictva Bosny a Hercegoviny Slna Izetbegović a jeho makedonský kolega Kiro Gligorov, navrhli na schůzce šestice nejvyšších představitelů jednotlivých republik (tj. tří prezidentů a tří předsedů předsednictev), konaném v Stojčevcu u Sarajeva Platformu o budoucím jugoslávském společenství, inovovaný návrh na přeměnu Jugoslávie ve volnější federaci, resp. konfederaci (alespoň pro některé republiky, tedy kombinaci federace a konfederace).

⁶⁵ Druhou, doplňující schůzkou, byla schůzka v Tikvešu 15. dubna 1991.

⁶⁶ Tím naráží (ironicky) na termín ve spise byzantského císaře a topografa Konstantina VII. Porfyrogeneta „horion Bosona“, u Tudjmana v chorvatském originále „Zemljice Bosna“.

⁶⁷ Cit. dle Hladký, Ladislav, Bosenská otázka v 19. a 20. století. MU v Brně, Mezinárodní politologický ústav, Brno 2005, ISBN 80-210-3674-5, str. 255, pozn. 69.

Podle tohoto plánu měly mít Slovinsko a Chorvatsko konfederativní status, ostatní republiky by byly ve federaci, v níž by měli posílené postavení, navenek by však všech šest republik vystupovalo jako společné státní společenství, jeden stát ve smyslu mezinárodního práva. Toto společné státní společenství by mělo společnou zahraniční politiku, obranu, měnu a složitý, na vzájemné kooperaci založený hospodářský systém. S plánem sice nejprve souhlasilo všech šest republik, ale záhy jeho podporu opustily Slovinsko a Chorvatsko (jež už nezadržitelně směřovaly k nezávislosti), tak i Srbsko a Černá Hora (jež se blížily dohodě o nové federaci, tzv. třetí Jugoslávii). Pro jakési zachování druhé Jugoslávie tak byly jen právě Bosna a Hercegovina a Makedonie. Návrh nebyl realizován, byl to v podstatě poslední pokus o záchranu druhé Jugoslávie.

Situace v Bosně a Hercegovině se během jara a léta dramatizovala, očekávalo se, zde nepřeskočí bouře začínajících ozbrojených konfliktů z Chorvatska do Bosny a Hercegoviny. První incidenty (zabití dvou Muslimů za dodnes nevyjasněných okolností v obci Kravice při bosensko-srbské hranici) vypukly v září. Přesto Izetbegović prohlašoval, že „toto není naše válka“⁶⁸. Nový představitel SDS BiH Radovan Karadžić⁶⁹ navrhoval regionalizaci, resp. kantonizaci Bosny a Hercegoviny na národnostním principu. Tuto myšlenku podpořili i představitelé HDZ BiH, Izetbegović s ní nesouhlasil. Izetbegović si uvědomoval, že postavení Bosny a Hercegoviny bude v případě rozpadu Jugoslávie neudržitelné, přičemž v Jugoslávii musí být zachovány národy, žijící v Bosně a Hercegovině, tj. jak Srbové, tak Chorvati. Přitom Chorvatsko se již vydalo cestou nezávislosti. 14. října 1991 byly bosenskohercegovskou Skupštinou přijaty dva dokumenty – Memorandum (dopis o záměrech) a Platformu o statutu Bosny a Hercegoviny uvnitř budoucího jugoslávského společenství. V nich se Bosna a Hercegovina odvolává na své právo jakožto suverénní republiky rozhodovat o svém dalším politickém a státoprávním směřování (včetně ústavních dodatků z června 1990). Konkrétně se v nich tvrdí, že „*vzhledem k národnostní skladbě svého obyvatelstva nemůže Bosna a Hercegovina v budoucnu přijmout žádné jiné ústavní řešení jugoslávského společenství, ve kterém by zároveň nebylo zastoupeno jak Srbsko, tak*

⁶⁸ Delo, 7.10.1991.

⁶⁹ Radovan Karadžić (nar. 1945), původním povoláním psychiatr, nejvyšší představitel (prezident) Republiky srbské v Bosně a Hercegovině a i později jejího vedení a vedení SDS BiH, obžalován z válečných zločinů.

také Chorvatsko“⁷⁰. Dále se odvolává na ústavní principy Ústavy SFRJ rovnoprávnosti jednotlivých republik a jejich územní integrity. Oba dokumenty přinášely návrh, velice podobný návrhu britského diplomata lorda Petera Carringtona o vzniku volného Svazu jihoslovanských republik, s kterým Izetbegović plně souhlasil. Preferovaným řešením byla nějaké forma zachování Jugoslávie, alespoň se společnou zahraniční politikou, obranou a společným hospodářským systémem. Pro případ, že by se nějaké takovéto společenství nepodařilo uzavřít, byla zde poprvé zmíněna možnost nezávislosti Bosny a Hercegoviny.

Reakcí Srbů na přijetí zmíněných dokumentů bylo ustavení Skupštiny srbského národa v Bosně a Hercegovině 25. října 1991. Za jedinou možnost prohlásila tato Skupština zachování Jugoslávie. Namísto možnosti zachování Jugoslávie nebo nějaké její obdoby však uvedený krok znamenal konec unitární Bosny a Hercegoviny a vytvoření paralelních center moci v Bosně a Hercegovině. Tím byla v podstatě vyloučena možnost setrvání Bosny a Hercegoviny v Jugoslávii.

29. října 1991 SDA navrhla konání referenda o nezávislosti Bosny a Hercegoviny, obdobného referendům ve Slovinsku a Chorvatsku a nejnověji i Makedonii. Narazila však na prudký odpor Srbů. Bosenští Srbové měli vlastní referendum o setrvání Bosny a Hercegoviny v Jugoslávii ve dnech 9. - 11. listopadu 1991. Naprostá většina bosenských Srbů se v něm vyslovila pro setrvání ve svazku s Jugoslávií. 12. listopadu 1991 SDS BiH deklarovala záměr vytvoření republiky bosenských Srbů – Republiky Srbské v Bosně a Hercegovině a její přeměnu na samostatnou republiku v rámci jugoslávské federace, případně její připojení k Srbsku.

Podobná situace nedlouho nato vznikla i u bosenských Chorvatů. 18. listopadu 1991 bylo rozhodnuto o vytvoření Chorvatského společenství Herceg-Bosna. Byla prohlášena představiteli HDZ Mate Bobanem a Darijem Kordićem jako zvláštní politická, kulturní a hospodářská jednotka v teritoriu Bosny a Hercegoviny⁷¹. Počátkem roku 1992 ovládl také Mate Boban vedení HDZ BiH, namísto umírněného Stjepana Kljuiće.

⁷⁰ Cit. dle Hladký, Ladislav, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, MU v Brně, Mezinárodní politologický ústav, Brno 2005, ISBN 80-210-3674-5, str. 260.

⁷¹ Za tzv. Republiku Herceg-Bosna se prohlásila až 28. srpna 1993. Prvním prezidentem byl Mate Boban, již před prohlášením republiky 1991-1993, druhým a posledním Krešimir Zubak 1993-1994.

Po uznání nezávislosti Slovinska a Chorvatska mezinárodním společenstvím 15. ledna 1991 se Bosna a Hercegovina připravovala na vyhlášení nezávislosti. Podle představitelů mezinárodního společenství mělo být o nezávislosti uspořádáno celobosenské referendum, to však bylo ve skutečnosti vyloučeno. Ve dnech 13. – 27. února 1992 se uskutečnila nejprve v Sarajevu a následně v Lisabonu a Bruselu pod patronací Evropských společenství konference o budoucím vnitřním uspořádání Bosny a Hercegoviny. SDA na ní hájila unitární stát, SDS BiH byla pro kanonizaci na národnostním principu, HDZ BiH pro decentralizaci republiky na národnostním základě. Výsledkem jednání byl tzv. Cutilheirův plán (podle portugalského ministra zahraničních věcí José Cutilheira). Cutilheirův plán předpokládal, že Bosna a Hercegovina zůstane v dosavadních hranicích s tím, že se zde do budoucna vytvoří kantony založené na kombinaci národního a ekonomicko-funkčního kritéria. Celkem měly mít budoucí muslimské a chorvatské kantony 56,28% území a srbské kantony 43,72% území. Ani jediné národní společenství Bosny a Hercegoviny nakonec nebylo s plánem spokojeno, Cutilheirův plán také nakonec nebyl podepsán. Později byl označen za velkou chybu Západu v přístupu k Bosně a Hercegovině, protože Západ jím přistoupil na možnost rozdělení Bosny a Hercegoviny na národním principu, což do té doby bylo považováno za nemožné a bylo hlášáno jen politickými radikály. To již nyní neplatilo. Po Cutilheirově plánu bylo několik dalších pokusů dohodnout rozdělení Bosny a Hercegoviny na národním principu, všechny však ztroskotaly.

Konečně ve dnech 29. února – 1. března se v Bosně a Hercegovině uskutečnilo referendum o nezávislosti Bosny a Hercegoviny. Otázkou v referendu bylo : „Jste pro suverénní a nezávislou Bosnu a Hercegovinu jako stát rovnoprávných občanů, národů – Muslimů, Srbů, Chorvatů a příslušníků dalších národností, které v ní žijí?“ Pro nezávislost se vyslovilo 63,4% oprávněných voličů, v naprosté většině Muslimů a Chorvatů, Srbové referendum bojkotovali s poukazem na to, že oni se již rozhodli ve svém referendu konaném v listopadu 1991.

3. března 1992 Předsednictvo Bosny a Hercegoviny oznámilo, že většina obyvatel si přeje „státní samostatnost“, tj. nezávislost Socialistické republiky Bosny a Hercegoviny. Srbové se začali bouřit⁷² a v Sarajevu se objevili barikády. Jako podmínku normalizace situace si Srbové kladli nevyhlášení nezávislosti, to jim

⁷² Kromě výsledků referenda zde sehrál svou roli incident, kdy byl nedaleko Sarajeva neznámým pachatelem zastřelen Srb Nikola Gardović, účastníci se svatby.

Předsednictvo přislíbilo. 27. března 1992 přijala Skupština srbského národa v Bosně a Hercegovině Ústavu Republiky srbské v Bosně a Hercegovině, což byl opět krok k secesi Republiky srbské od Bosny a Hercegoviny. Počátkem dubna 1992 začaly i první rozsáhlejší vojenské srážky mezi jednotlivými bosenskými národy, včetně účasti JLA (Bosanski Brod, Goražde, Mostar, Neum).

7. dubna 1992 oznámily orgány Evropských společenství⁷³, že uznávají Bosnu a Hercegovinu v jejích stávajících hranicích. Uvedený akt měl chránit Bosnu a Hercegovinu před akcemi JLA z pohledu mezinárodního práva. Téhož dne, jako reakci na mezinárodní uznání nezávislosti Bosny a Hercegoviny, vyhlásili bosenští Srbové v Banja Luce nezávislost Republiky srbské⁷⁴. Den nato (8. března 1992) vyhlásilo Předsednictvo nově nezávislé Bosny a Hercegoviny v zemi válečný stav. Začala tříletá válka v Bosně a Hercegovině.

2.8.4 Srbsko a Černá Hora

Srbsko přijalo jako první z jugoslávských republik novou Ústavu, a to již 28. září 1990. Srbsko je v ní definováno jako demokratický stát, založený na svobodě, právech člověka a občanů a na vládě zákona, jako suverénní, integrální a jednotný stát, čímž pokračuje stav, připravený ústavními dodatky k srbské Ústavě ze dne 23. února 1989, jimiž se výrazně omezila autonomie autonomních oblastí Kosova a Vojvodiny. Zůstala zachována jen podstatně omezená autonomie, autonomní oblasti ztratily postavení fakticky totožné s postavením republik ve federaci, navíc autonomní oblast Kosovo se vrátilo k původnímu pojmenování Kosovo a Metohije, k velké nelibosti kosovských Albánců. Ústava výrazně posílila pravomoci prezidenta republiky na úkor parlamentu (Skupštiny). První pluralitní volby se konaly v 23. prosince 1990 (tj. ve stejný den jako referendum o budoucí nezávislosti ve Slovinsku), přesvědčivě v nich s 46% odevzdaných hlasů vyhrála Socialistická strana Srbska Slobodana Miloševiče. Poněvadž

⁷³ Okamžitě nato také USA. Zájem USA na uznání Bosny a Hercegoviny byl veliký, jestliže Slovinsko a Chorvatsko vděčí za uznání nezávislosti hlavně politice SRN, pak Bosna a Hercegovina hlavně politice USA. V USA si uvědomili, že nemá význam udržovat již zmenšenou Jugoslávii a že nejlepším prostředkem na omezení a brzké ukončení konfliktů bude uznání bývalých republik jako nezávislých států.

⁷⁴ Pod názvem Republika srbská v Bosně a Hercegovině, od 12. srpna 1992 jen Republika srbská.

nový volební systém podle nové Ústavy byl většinový, obdržela Miloševićova strana 194 mandátů. Ve volbách prezidenta republiky obdržel Slobodan Milošević 65% odevzdaných hlasů a stal se tak prezidentem Srbska, jeho hlavním protikandidátem byl Vuk Drašković, získal však jen 16% odevzdaných hlasů.

V Srbsku měl situaci již plně pod kontrolou Slobodan Milošević a jeho Socialistická strana Srbska. JLA, řízená z Bělehradu a ve své většině projugoslávská, za nové situace prosrbská⁷⁵, nyní se JLA angažovala ve válce v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině. V samotném Srbsku byl klid. Po dohodě mezi srbskou a černohorskou politickou reprezentací byla 27. dubna 1992 ustavena Svazová republika Jugoslávie (SRJ), tvořená Republikou Srbsko a Republikou Černá Hora. Podle Ústavy měly výslovně možnost připojit se ke Svazové republice Jugoslávii i srbská území v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině. Svazová republika Jugoslávie byla prohlášena za legálního nástupce SFRJ. Jednalo se tedy o dvoučlennou federaci, s federálním parlamentem (Skupštinou), federálním prezidentem a federální vládou.

2.8.5 Makedonie

Pro Západ a střední Evropu, jež s napětím sledovaly vývoj ve Slovinsku a zvláště pak bouřlivý a překotný vývoj v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině, zůstávala Makedonie stranou zájmu⁷⁶. O nezávislé směřování Makedonie usilovalo především Hnutí všemakedonské akce (MAAK, Dviženje za semakedonska akcija). 2. srpna 1990 MAAK na svém shromáždění v klášteře Sv. Prokopa Pščinského přijalo plán nezávislé Makedonie. První pluralitní volby v Makedonii se konaly 11. listopadu 1990. Podle nového volebního zákona měl mít parlament (Národní shromáždění) 120 poslanců, volených podle většinového volebního systému se 7% uzavírací klauzulí. Pro případ nezvolení poslance za některý obvod se konalo 23. prosince 1990 druhé kolo voleb. Nejlepších volebních výsledků dosáhla MAAK v koalici s VMRO-DPMNE (Vnitřní

⁷⁵ Většina vyšších důstojníků JLA byli po celou dobu trvání druhé Jugoslávie Srbové. Mezi Srby a ostatními národy byl výrazný nepoměr.

⁷⁶ Jediný členský stát ES, jenž byl pochopitelnou výjimkou, bylo Řecko. V Řecku však nesledovaly dění v Makedonii se zvláštním pochopením, Řecko se stavělo za udržení Jugoslávie co nejvíce to bude možné.

makedonská revoluční organizace – Demokratická strana makedonské národní jednoty), Lidovou stranou, Demokratickým svazem a Stranou zemědělců pod názvem Všemakedonská národní demokratická fronta (Semakedonski nacionálem demokratski front, SNDF), 38 mandátů (pro VMRO-DPMNE). Druhou stranou byl Svaz komunistů Makedonie – Strana demokratických změn (SKM-PDP) Petara Goševa s 31 mandáty, následovala albánská Strana demokratické prosperity (PPD) se 17 mandáty, jugoslávský Svaz reformních sil, podporující federálního premiéra Ante Markoviće s 11 mandáty, albánská Demokratická lidová strana s pěti mandáty a Socialistická strana Makedonie se čtyřmi mandáty. Zbytek parlamentních křesel byl roztržštěn mezi marginální strany, tři mandáty získali nezávislí.

Nové Národní shromáždění mělo zahajující schůzi 8. ledna 1991. Předsedou Národního shromáždění se stal předseda jugoslávského Svazu reformních sil Stojan Andov. 25. ledna 1991 byla přijata deklarace suverenity. Federální zákony měly napříště platit jen, pokud nebudou-li v rozporu se zákony republiky. Pro budoucí státoprávní uspořádání si Makedonie vyhradila právo vyhlásit nezávislost, nedojde-li k dohodě o vzájemných vztazích republik v SFRJ. Zároveň byla deklarována potřeba nové Ústavy a zavedena funkce prezidenta republiky. Jím byl 27. ledna 1991 zvolen Kiro Gligorov. 16. dubna 1991 Národní shromáždění rozhodlo o přejmenování republiky ze Socialistické republiky Makedonie na Republiku Makedonii. Po odchodu Slovinska a Chorvatska z federace (25. června 1991) bylo postavení Makedonie v Jugoslávii nevýhodné, Jugoslávie získala výrazně srbský charakter. Hlavní makedonské politické síly se dohodly na možnosti vyhlášení nezávislé Makedonie. 6. srpna 1991 přijalo Národní shromáždění aklamací usnesení o vypsání referenda o dalším osudu Makedonie na 8. září 1991. Voliči se měli vyjádřit, zda jsou pro vznik suverénní a nezávislé Makedonie s právem vstoupit do příštího svazu suveréních států Jugoslávie. 95% oprávněných voličů hlasovalo pro nezávislou Makedonii. 17. listopadu 1991 přijalo Národní shromáždění novou Ústavu, již byla Republika Makedonie prohlášena za suverénní, nezávislý, demokratický a sociální stát. V Ústavě byla mj. garantována nedotknutelnost soukromého vlastnictví a svoboda podnikání a tržních vztahů, obsahovala katalog základních občanských a politických práv. Celkově šlo o standardní Ústavu, jaké přijímaly postjugoslávské republiky po svém osamostatnění. Ústava byla účinná ode dne 6. ledna 1992.

Faktické osamotnění pak probíhalo rychle a hlavně bez problémů pokojnou cestou. 19. prosince 1991 schválilo Národní shromáždění deklaraci, požadující mezinárodní uznání Republiky Makedonie jako nezávislého státu. 27. února 1992 byla dojednána dohoda se Svazovou republikou Jugoslávie o odchodu jugoslávských vojsk z Makedonie. 20. března 1992 převzala Makedonie kontrolu hranic s Albánií, Bulharskem a Řeckem. 26. dubna 1992 zavedla vlastní měnu a 28. května 1992 hraniční režim se Svazovou republikou Jugoslávie.

Komplikace nastaly s mezinárodním uznáním Makedonie. 2. prosince 1991 se prezident republiky Kiro Gligorov obrátil na vlády cizích států s žádostí o mezinárodní uznání Republiky Makedonie. Ač Badinterova komise doporučila uznání Makedonie, pro nesouhlasný postoj Řecka státy ES nakonec Makedonii neuznaly. Jako první uznalo Republiku Makedonii 15. ledna 1992 Bulharsko, následovalo (6. února 1992) Turecko a (12. února) Slovinsko a Chorvatsko. Řecko odmítalo uznání Makedonie z důvodu pojmenování nového státu, tj. Makedonie, s odůvodněním, že součástí Řecka je i provincie Makedonie, na níž by prý Republika Makedonie měla územní aspirace. Dále Řecko (podobně jako i Bulharsko) neuznávalo existenci svébytného makedonského národa, Řecko dále pobouřily nově zvolené státní symboly Republiky Makedonie, především vlajka, na níž bylo tzv. Virginské slunce, symbol řeckého vládce Alexandra Makedonského. Státy mimo ES (včetně USA a Ruska) postupně uznávaly Makedonii bez ohledu na nesouhlas Řecka. Existující stav byl dlouhodobě nepřijatelný, mj. bylo požadováno, aby se Makedonie stala členem OSN, aby tím byla právně vázána sankcemi, vyhlášenými proti Svazové republice Jugoslávii. 3. února 1993 navrhla tzv. zprostředkovatelská skupina EU kompromis všem zúčastněným – uznání Makedonie pod dočasným názvem⁷⁷ Bývalá jugoslávská republika Makedonie (anglicky Former Yugoslav Republic of Macedonia, FYROM). 7. dubna 1993 doporučila Rada bezpečnosti OSN, aby byla Makedonie pod uvedeným názvem přijata do OSN, což se skutečně o den později (8. dubna 1993) uskutečnilo. Dohody s Řeckem, po ústupcích ze strany Makedonie (hlavně ve věci makedonské vlajky, jež byla změněna) bylo dosaženo teprve 13. září 1995.

⁷⁷ Uvedený název má být používán až do definitivního vyřešení otázky názvu státu, což trvá dodnes (stav květen 2008).

2.9 Možnosti utváření pozitivních vztahů mezi státy bývalé Jugoslávie

Možnosti utváření pozitivních vztahů mezi státy bývalé Jugoslávie bezpochyby jsou a z dlouhodobého hlediska jsou nutností. Zdá se, že v déletrvající perspektivě mají všechny státy bývalé Jugoslávie zájem o integraci do evropských a euroatlantických struktur, tak jako ostatně všechny tranziční země střední, jihovýchodní a východní Evropy. Míra připravenosti jednotlivých zemí i směřování samo jsou však nestejně. Slovinsko nyní (2008) jako jediná ze zemí bývalé Jugoslávie je plně zapojena do euroatlantické integrace členstvím v NATO (od 29. března 2004), do evropské integrace členstvím v EU (od 1. května 2004) a dokonce i v Eurozóně (od 1. ledna 2007). Na takovýto stupeň integrace a celkově dobrou pověst prozatím osttní země bývalé Jugoslávie nemohou pomýšlet.

Chorvatsko nyní aktivně usiluje o členství v NATO (kam dostalo pozvánku na bukurešťském summitu NATO 3. dubna 2008) i v EU, kam podalo přihlášku v roce 2003 a v polovině roku 2004 získalo status kandidátské země, přístupové rozhovory začaly 3. října 2005), stejně tak Makedonie, jež ale kvůli dodnes nevyřešenému sporu o název země s Řeckem a následné odmítavé reakci Řecka na bukurešťském summitu pozvánku neobdržela, status kandidáta členství v EU obdržela 17. října 2005, přístupové rozhovory dosud nezačaly.

Dohodu o stabilizaci a přidružení podepsali s ES Bosna a Hercegovina (2008), Černá Hora (2007), a v regionu dále Albánie (2006). Očekává se brzký podpis této dohody i se Srbskem, kde byl hlavní problém spatřován v nedostatečné komunikaci s Haagským tribunálem pro bývalou Jugoslávii (ze strany ES) a uznání nezávislosti Kosova většinou členských států EU (ze strany Srbska). Evidentní je, že Srbsko, již pro své geopolitické položení, velikost a význam v regionu nemůže být trvale ostrakizováno.

Státy bývalé Jugoslávie se nyní upínají hlavně k myšlence evropské a euroatlantické spolupráce, což je jistě správně. Na druhou stranu, podmínky pro přijetí nových členů nejsou snadné a jak ukazuje mj. případ vztahů Řecka a Turecka, ani členství v téže organizaci neznamena eo ipso dlouhodobé pozitivní vzájemné vztahy. Národy v regionu se budou muset naučit překonávat letité averze a nedůvěry k druhým národům a

všechny, po částech a bezpochyby zdlouhavě, přispívat ke zklidnění a vytvoření standardní situace v regionu jihovýchodní Evropy.

3 ÚSTAVNÍ VÝVOJ JUGOSLÁVIE

3.1 Ústava Federativní lidové republiky Jugoslávie z roku 1945

První Ústava poválečné, druhé Jugoslávie, byla přijata Ústavodárnou skupštinou, vzešlou z voleb konaných dne 11. listopadu 1945, kterých se zúčastnilo 89% oprávněných voličů. Ústavodárná skupština nejprve na svém prvním zasedání dne 29. listopadu 1945 zrušila monarchii a vyhlásila Federativní lidovou republiku Jugoslávii (FLRJ). Dne 31. ledna 1946 přijala Ústavu, jež v podstatě kopírovala sovětskou stalinskou ústavu z roku 1936.

Ústava má tři díly, dále členěné průběžně do 16 hlav, celkem o 136 člancích⁷⁸. První díl je nazván Základní ustanovení, druhý díl Státní zřízení a třetí díl pak Přechodná a závěrečná ustanovení. Samotná Ústava je nejprve uvedena Usnesením Ústavodárné skupštiny Federativní lidové republiky Jugoslávie o vyhlášení Ústavy Federativní lidové republiky Jugoslávie, v němž je jen uvedeno, že Ústava byla vyhlášena Ústavodárnou skupštinou jako nejvyšší představitelkou národní svrchovanosti a tlumočnickem jednomyslné vůle všech národů FLRJ a nyní je nově přijatá Ústava vyhlášena a oznámena národům a občanům FLRJ. Preambule této Ústavě chybí.

První díl obsahuje základní ustanovení. Ve své první hlavě definuje Federativní lidovou republiku Jugoslávii. Podle článku 1 je FLRJ „svazovým lidovým státem republikánské formy, společenství rovnoprávných národů, které na základě práva na sebeurčení včetně práva na odtržení projevily svou vůli žít společně ve federativním státě“⁷⁹. Podle článku 2 je FLRJ tvořena šesti lidovými republikami – tj. Srbskem, Chorvatskem, Slovinskem, Bosnou a Hercegovinou, Makedonií a Černou Horou, s tím, že k Lidové republice Srbsko jsou přičleněny dvě autonomní oblasti – tj. Vojvodina a

⁷⁸ Používaný pojmoslovný aparát vychází z překladu Ústavy FLRJ do češtiny, pořízené Dr. Otakarem Kolmanem v roce vzniku této ústavy 1946, vydané jako Ústava Federativní lidové republiky Jugoslávie, překlad Dr. Otakar Kolman, Nakladatelství Svoboda, 10. svazek knihovny „Politika-sociologie-národohospodářství“, 1. vydání, Praha 1946 i z originálu : Ustav Federativne narodne republike Jugoslavije, Državne izdateljstvo Jugoslavije, Beograd 1946, 1. vydání.

⁷⁹ Cit. Ústava Federativní lidové republiky Jugoslávie, překlad Dr. Otakar Kolman, Nakladatelství Svoboda, Praha 1946, 1. vydání.

Kosovo a Metohije⁸⁰. Je respektována ústavněprávní hierarchie – je-li Jugoslávie federativní lidovou republikou, jsou i jednotlivé republiky, tvořící tuto federaci lidovými republikami, jen autonomní oblasti nemají adjektivum lidové, tato formální názvová diskrepance bude odstraněna v následujících ústavách. V dalších člancích jsou obvyklá ustanovení o státních symbolech a hlavním městě.

Druhá hlava pojednává o lidové moci, článek 6 stanoví, že veškerá moc ve FLRJ vychází z lidu a náleží lidu, přičemž lid tuto svou moc uskutečňuje skrze svobodně zvolené představitelské orgány státní moci, tj. skrze národní výbory, ty jsou voleny (podle článku 7) na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva tajným hlasováním. Je zde tedy zakotvena zásada zastupitelské demokracie ve FLRJ. Hlavy třetí (Základní práva národů a lidových republik), čtvrtá (Společensko-hospodářské zřízení) a pátá (Práva a povinnosti občanů) dále stanovují základy existence a fungování FLRJ. Podle článku 11 má každá z republik svou vlastní ústavu, o níž rozhoduje samostatně a jež musí být plně v souladu s Ústavou FLRJ při respektování jednotlivých zvláštností dané republiky, článek 13 zaručuje ochranu kulturního rozvoje a svobodné užívání jazyka pro národnostní minority. Článek 14 stanoví ekonomický základ FLRJ a princip znárodnění (nacionalizace) ekonomiky – výrobní prostředky ve FLRJ mohou být buď celonárodním, tj. státním majetkem nebo majetkem lidových družstevních organizací, resp. majetkem fyzických nebo právnických osob, existuje tedy klasická triáda vlastnictví bývalých socialistických států – vlastnictví státní, družstevní nebo soukromé. Ale rudy a jiné nerostné bohatství, vody, včetně vod minerálních a léčivých, zdroje přírodních sil, letecká a železniční doprava, pošta, telegrafní a telefonní síť a rozhlas jsou ve vlastnictví toliko státním. Stejně tak má stát monopol na zahraniční obchod. Zatímco stát věnuje mimořádnou pozornost celonárodnímu (státnímu) a družstevnímu vlastnictví, je soukromé vlastnictví nejrušněji omezováno – stát sice garantuje soukromé vlastnictví a možnost podnikání, jakož i dědění soukromého vlastnictví⁸¹, na druhou stranu je zde ustanovení připomínající ustanovení Základního zákona SRN z doby o tři roky později (1949) „nikdo nesmí využívat práva na soukromý majetek ke škodě národního společenství“ (tj. obdoba formulace „vlastnictví zavazuje“),

⁸⁰ Pořadí jmenovaných republik a autonomních oblastí je dáno Ústavou, jsou jmenovány v uvedeném pořadí, pravděpodobně podle kritéria počtu obyvatel.

⁸¹ Ve státech budujících beztržní socialistickou společnost není dědické právo naprostou samozřejmostí – v sovětském Rusku bylo dědické právo nedlouho po VŘSR v roce 1917 zrušeno, obnoveno bylo až s počátkem NEPu roku 1921, Jugoslávie se tohoto excesu vyvarovala.

ale do budoucna chápaná v naprosto odlišném duchu než v SRN, dále se zakazují soukromé monopoly, kartely, syndikáty, trusty a podobná uskupení, soukromé vlastnictví může být v obecném zájmu na základě zákona vyvlastněno, za týchž podmínek mohou být nacionalizována i celá hospodářská odvětví. Tato ustanovení se po dobu platnosti této Ústavy (do roku 1952) dodržovala jen formálně, ve skutečnosti byla porušována (mutatis mutandis situaci v dalších „lidově-demokratických“ státech). Článek 19 přináší ustanovení o půdě v duchu „půda náleží těm, kdo ji obdělávají“ s tím, že zákon stanoví, může-li vlastnit půdu i nezemědělec a nejvyšší výměry pro vlastnictví půdy, jež nesměly být překročeny. Článek 21 explicitně zavádí rovnost všech jugoslávských občanů před zákonem a rovnost z hlediska národnostního, rasového a náboženského. Stejně tak byly zrovnoprávněny ženy a odstraněna nerovnost podle pohlaví (v článku 24). Volební právo bylo upraveno v článku 23 – aktivní i pasivní volební právo náleží všem jugoslávským občanům starším 18 let bez rozdílu pohlaví, národnosti, náboženského vyznání, stupně vzdělání a místa pobytu (domicilu). Ti občané, kteří bojovali nebo v době přijetí této Ústavy sloužili (i do budoucna) v řadách jugoslávské armády, mají aktivní i pasivní volební právo jako ostatní občané bez ohledu na věk⁸². V Ústavě je zmíněna možnost zbavení volebního práva rozsudkem soudu, tato možnost byla v prvních letech trvání druhé Jugoslávie významně využívána, zejména vůči politickým oponentům Titova režimu. Články 25-43 obsahují v podstatě klasický katalog základních lidských a občanských práv jako svobody náboženského vyznání a svědomí (s tím, že církve jsou odloučeny od státu, článek 25), svoboda tisková, projevu a slova, svoboda osobní a domovní atp. společně s povinností pracovat (článek 32 – „Každý občan je povinen pracovat podle svých schopností, kdo společenství nic nedává, nemůže také od něho nic dostávat.“⁸³) Obdobně branná povinnost v článku 34.

Druhý díl pojednává o státním zřízení. Obsahuje celkem dalších deset hlav. Hlava šestá je pojmenována Federativní lidová republika Jugoslávie a lidové republiky. Článek 44 je kompetenčním článkem federace vůči jednotlivým republikám. Mezi federální pravomoci náleželo : změny a doplňky této Ústavy, přijímání nových republik, zřizování autonomních oblastí, vymezení hranic mezi republikami, zastupování FLRJ na mezinárodním fóru, rozhodování o válce a míru, zahraniční

⁸² Tato poněkud kontroverzní formulace byla, ale jen podzákonně, zpřesněna požadavkem na dovršení 16 let věku.

⁸³ Cit. tamtéž.

obchod, národní obrana a státní bezpečnost (tj. záležitosti JLA a OZNA, resp. UDBA⁸⁴), doprava mimo dopravu lokálního významu – veškerá doprava železniční, letecká, námořní a říční, obdobně pošta, telegrafní a telefonní síť a rozhlas, občanství federace, vztahy k cizincům v Jugoslávii, celostátní hospodářský plán a statistika, federální rozpočet, finanční a úvěrová soustava, veškeré otázky práv duševního vlastnictví, péče o válečné invalidy, udílení amnestie a agraciace, veškeré ekonomické záležitosti federálního významu, za stejných podmínek i infrastruktura, kontrola provádění federálních zákonů, otázky rozdělení federálního rozpočtu na rozpočty jednotlivých republik a autonomních oblastí, veškeré záležitosti týkající se občanského soudního řízení, exekučního a konkursního řízení, práva směnečného a šekového, osobního statusu jugoslávských občanů, správního řízení, advokacie a trestního práva, pracovního práva a sociálního zabezpečení, stanovení tzv. všeobecných zásad pro ostatní oblasti právního řádu, byla-li nějaká oblast právního řádu upravena na federální úrovni, nemohla být již upravena na republikové úrovni, existoval absolutní primát federálního zákonodárství, republikové bylo vůči němu toliko subsidiární. Jak patrně, pravomoci federace byly veliké, pravomoci jednotlivých republik naproti tomu musely být až neúměrně malé, republiky byly v naprosto závislém postavení na federaci. V tom byla naprosto přesně napodobena Ústava SSSR z roku 1936.

Hlava sedmá pojednává o nejvyšších svazových (tedy federálních) orgánech státní moci. Náležely tam Národní shromáždění FLRJ, dvoukomorové, volené na čtyři roky, tvořené Svazovou radou na principu jednoho poslance na 50.000 obyvatel a Radou národností, kde na každou republiku připadalo 30 poslanců, na autonomní území (Vojvodinu) 20 poslanců a autonomní oblast (Kosovo a Metohiji) 15 poslanců. Existovala přirozená zásada neslučitelnosti obou poslaneckých mandátů. Dále to bylo Předsednictvo Národního shromáždění, pojaté v Ústavě zvlášť, volené z obou komor Národního shromáždění na dobu funkčního období Národního shromáždění, toto Předsednictvo mělo předsedu, šest místopředsedů (za každou republiku jednoho, sekretáře a dále nanejvýš třiceti členů. Jednalo se formálně o kolektivní hlavu státu, tomu odpovídaly i jeho pravomoci – svolávat zasedání Národního shromáždění,

⁸⁴ JLA – Jugoslávská lidová armáda, resp. JNA – Jugoslavenska narodna armija, OZNA – Odeljenje zaštite naroda, tj. Oddělení obrany lidu, při reorganizaci 1948 přejmenováno na UDBA- Uprava državne bezbednosti, tj. Správa státní bezpečnosti, jugoslávská tajné policie (služba), obdoba sovětských organizací Čeka/GPU/OGPU/NKVD/NKGB/MGB/MVD/KGB ve své časové posloupnosti.

rozpouštět Národní shromáždění, vypisovat volby do Národního shromáždění, posuzovat soulad zákonů jednotlivých republik s federálním zákonodárstvím, provádět legální výklad federálních zákonů, vyhlášovat přijaté zákony a mimo to vydávat dekrety jako podzákonné právní předpisy, právo amnestie a agraciace, udílet řády a čestné tituly, ratifikovat mezinárodní smlouvy, na návrh vlády jmenovat a odvolávat velvyslance a jiné diplomatické zástupce, přijímat a odvolávat listiny akreditovaných diplomatických zástupců, vyhlášovat všeobecnou mobilizaci a válečný stav, jmenovat a zprošťovat funkce členy vlády na návrh předsedy federální vlády s dodatečným schválením Národního shromáždění, ustanovovat zástupce členů vlády, na návrh předsedy federální vlády konstituovat ministerstva a provádět změny ministerstev (slučování apod.), na návrh federální vlády stanovovat, které podniky mají celostátní význam a vztahuje se na ně tak pravomoc federace, vypisovat lidové referendum. Předsednictvo Národního shromáždění bylo ze své činnosti odpovědné Národnímu shromáždění. Národní shromáždění mohlo odvolat Předsednictvo a zvolit nové nebo odvolat i jednotlivého člena Předsednictva. Po rozpuštění Národního shromáždění Předsednictvo vykonávalo až do zvolení nového Národního shromáždění, kde na první schůzi bylo obligatorně zvoleno nové Předsednictvo.⁸⁵

Hlava osmá pojednává o svazových orgánech státní správy, přičemž nejvyšším nejvyšším výkoným a správním orgánem FLRJ je federální vláda, jmenovaná Národním shromážděním FLRJ na společné schůzi obou komor (podle článku 77). Nařízení, směrnice, předpisy a usnesení vlády vydávané na základě generální klauzule podle Ústavy jsou platné a závazné na celém území FLRJ (články 78 a 79). Mezi hlavní oblasti činnosti vlády náleží (podle článku 80) : příprava a provedení celostátního hospodářského plánu a rozpočtu, úvěrová a peněžní soustava, ochrana ústavního řádu a občanských práv, agenda JLA, zahraniční záležitosti, plnění mezinárodních smluv a závazků, navrhuje zákony a předkládá je Národnímu shromáždění, vnitřní záležitosti

⁸⁵ Pro zajímavost, složení prvního Předsednictva Národního shromáždění FLRJ, kolektivní hlavy státu, zvolené počátkem roku 1946 po přijetí Ústavy. Předsedou byl Ivan Lola Ribar (Chorvat), sekretářem Mile Peruničić, místopředsedy Moša Pijade, Josip Rus, Dimitar Vlahov, Filip Lakuš, Jurko Pucar a Marko Vujačić, členy pak mj. některé významné osobnosti druhé Jugoslávie – Josip Broz Tito, Vlado Bakarić, Milovan Djilas, Edvard Kardelj, Sreten Žujović Crni, Boris Kidrić, Lazar Koliševski, Blagoje Nešković, Jaša Prodanović, Aleksandar Ranković, Andrija Hebrang. Tyto osobnosti sehrály mnohdy protikladnou roli v dalších dějinách Jugoslávie, např. Sreten Žujović Crni (Srb) a Andrija Hebrang (Chorvat) byli v roce 1948 zbaveni všech státních a stranických funkcí jako tzv. Informbyrovci, tj. stoupenci Stalina oproti Titovi, oba byli vězněni, Andrija Hebrang byl roku 1949 dokonce umučen tajnou policií UDBA, naopak Vlado Bakarić (Chorvat) a Edvard Kardelj (Slovinec) náleželi mezi tzv. progresisty atd.

vlády. Vláda je tvořena (podle článku 81) předsedou, místopředsedy, jednotlivými ministry, předsedou svazové plánovací komise a předsedou svazové kontrolní komise. Na federální úrovni působila ministerstva zahraničních věcí, národní obrany, dopravy, pošt a zahraničního obchodu, na úrovni jednotlivých republik pak ministerstva financí, vnitra, spravedlnosti, průmyslu, hornictví, obchodu a zásobování, zemědělství a lesů, práce, veřejných prací (podle článku 86).

Hlava devátá pojednává o nejvyšších orgánech státní moci jednotlivých lidových republik. Situace v jednotlivých republikách v zásadě kopíruje situaci na federální úrovni. Nejvyšším orgánem státní moci jednotlivých republik je Národní shromáždění republiky, to vykonává jménem lidu suverénní práva republiky na základě ústavy republiky ve shodě s Ústavou FLRJ. Vyřizuje všechny záležitosti, náležející do pravomoci republiky, je-li k nim oprávněno (podle článku 91). Dále platí mutatis mutandis, co bylo řečeno u Národního shromáždění FLRJ na federální úrovni. Obdobně jsou v hlavě desáté řešeny orgány státní správy jednotlivých lidových republik, i zde platí mutatis mutandis to, co pro orgány státní moci FLRJ na federální úrovni (články 96-102).

Zvláštní pozornost (v hlavě jedenácté) Ústava věnuje autonomním správním celkům – tj. autonomnímu území (Vojvodině) a autonomní oblasti (Kosovu a Metohiji). Práva a rozsah autonomní působnosti autonomních správních celků stanoví ústava příslušné republiky, pod níž tyto autonomní celky náležejí, tj. ústava Srbské lidové republiky (článek 103). Statut autonomním správním celkům vydává ve shodě s Ústavou FLRJ a ústavou republiky (tj. Srbska) nejvyšší orgán státní moci autonomního celku a potvrzuje jej Národní shromáždění republiky (tj. Srbska) podle článku 104. Uvedeným nejvyšším orgánem státní moci autonomního celku je Národní shromáždění autonomního území v případě autonomního území (Vojvodiny) a oblastní národní výbor v případě autonomní oblasti (Kosova a Metohije) podle článků 105 a 106.

V dalších částech je Ústava FLRJ celkem podobná s obdobnými ústavami lidových demokracií“ téže doby, vždyť jí i všem ostatním byla inspirací Ústava SSSR z roku 1936, následující pasáže Ústavy FLRJ jsou až na drobnější odchylky v podstatě překladem své vzorové ústavy. Hlava dvanáctá pojednává o orgánech státní moci administrativně teritoriálních jednotek, tj. v obcích („místech – vesnicích a menších

městech“ podle pojmosloví Ústavy), okresech, městských rajonech a městech (ve větších městech), krajích a oblastech jsou národní výbory (obdobně jako např. v tehdejší Československu) podle článku 107. Národní výbory řídí činnost podřízených správních orgánů a hospodářskou a kulturní výstavbu, ochranu veřejného pořádku, plnění zákonů a šetření občanských práv a v neposlední řadě staovují svůj rozpočet. Národní výbory vydávají v rámci své pravomoci všeobecné předpisy – tzv. rozhodnutí na základě Ústavy FLRJ, ústavy jednotlivé lidové republiky a zákonů (podle článku 108). Hlava třináctá se zabývá lidovým soudnictvím. Soustava soudů ve FLRJ byla následující : nejvyšší soud FLRJ, nejvyšší soudy jednotlivých lidových republik a autonomního území (nikoli autonomní oblasti), krajské a okresní soudy. Mimo obecnou soudní soustavu mohou být zákonem zřízeny i speciální soudy pro určité druhy sporů. Dále existuje oddělené vojenské soudnictví. (článek 115). Soudnictví je nezávislé a ve všech instancích oddělené od státní správy, soudy vynášejí rozsudky jménem lidu (články 116 a 117). Soudce nejvyššího soudu FLRJ volí a zprošťuje funkcí na společné schůzi obou komor Národního shromáždění FLRJ. Obdobně se postupuje při ustanovování do funkce u nejvyšších soudů jednotlivých lidových republik a autonomního území, kde tak činí příslušná národní shromáždění. Soudce a soudce-porotce krajských soudů v kraji nebo ve městě volí a funkci zprošťuje národní výbor kraje nebo města, soudce a soudce-porotce okresních soudů v okrese nebo ve městě obdobně národní výbor okresu nebo města, podle článku 121. Hlava čtrnáctá upravuje veřejnou obžalobu, tj. obdobu státních zastupitelství. Veřejná obžaloba je orgánem Národního shromáždění FLRJ, který dozírá nad řádným plněním zákonů federálními i republikovými státními orgány, úředními osobami a všemi občany (článek 124). Následuje hlava patnáctá, kompetenční, upravující vztahy mezi orgány státní moci a orgány státní správy. Za neplatné nebo zrušené může prohlásit jednotlivé normativní akty federální vlády, nejsou-li v souladu s Ústavou nebo federálními zákony, předsednictvo Národního shromáždění. Obdobně vůči jednotlivým ministerstvům má tuto pravomoc federální vláda. Mutatis mutandis se postupuje stejně i na republikové úrovni (články 129 a 130). Nižší orgány státní správy jsou podřízeny vyšším orgánům, ty mohou prohlásit za neplatné nebo zrušit jakákoli rozhodnutí podřízených orgánů, stejně tak mají právo tyto orgány rozpustit a vypsát volby do nového obsazení tohoto orgánu (podle článků 132 a 133). Konečně, hlava šestnáctá stručně, ve dvou člancích (články 134 a 135) pojednává o armádě, JLA.

Vrchního velitele jugoslávské armády jmenuje na společné schůzi obou komor Národní shromáždění FLRJ, vrchní velitel pak řídí veškerou vojenskou a ozbrojenou moc ve FLRJ. Vrchním velitelem byl přirozeně zvolen maršál Josip Broz Tito.

Jak již bylo zmíněno, tato Ústava měla za vzor Ústavu SSSR z roku 1936, ve všem podstatném ji opisovala, včetně federálního uspořádání v Jugoslávii. Zejména se to týká ustanovení o dominantním postavení státního vlastnictví, využití myšlenky o „demokratickém centralismu“⁸⁶ formou velice výrazných pravomocí ve prospěch centrálních, ústředních orgánů oproti orgánům jednotlivých republik, resp. autonomních oblastí. Přijetí Ústavy v této podobě bylo dílo zejména hlavního ideologa strany a pozdějšího „progresisty“ v SKJ, Edvarda Kardelje. Po roztržce Jugoslávie se SSSR v roce 1948 a po přibližně prvním roce vyčkávání, zda tato roztržka bude trvalá či zda se ji podaří urovnat, aniž by se Jugoslávie vzdala svých tvrzení o neoprávněnosti vůči ní vznesených obvinění, vedení KSJ koncem roku 1949 rozhodlo o drobných úpravách Ústavy, stejně tak, jak se postupně měnila pod tlakem Roztoky s SSSR vnitřní i zahraniční politika Jugoslávie. Drobnější ústavní změny byly provedeny ústavními zákony z roku 1950 a 1952, významnější byla především úprava hospodaření státních podniků v první ústavní novele z roku 1950, kdy státní podniky měly napříště právo disponovat s 51% z čistého hospodářského zisku. Zde lze vysledovat první kroky k pozdější tezi o samosprávném socialismu v Jugoslávii a inspiraci ranými díly Karla Marxe pro státní doktrínu a ideologii.

⁸⁶ Pojem „demokratického centralismu“ zavedl v sovětské praxi již V. I. Lenin v roce 1917, používal se hojně ve všech dalších obdobích budování socialismu a socialistického státu v SSSR i v dalších státech, včetně Jugoslávie.

3.2 Ústavní zákon o základech politického a společenského zřízení z roku 1953

Velikou změnu přinesl rok 1953. 13. ledna 1953 byla přijata veliká novela Ústavy, jež znamenala podstatnou změnu této Ústavy. Novela byla přijata jako Ústavní zákon o základech politického a společenského zřízení FLRJ a svazových vládních orgánech FLRJ. Družstevní vlastnictví bylo prohlášeno základem výrobních vztahů (namísto dosavadního primátu státního vlastnictví), samospráva výrobců v hospodářství, samospráva pracujících v obcích, městech a vyšších správních jednotkách a samospráva pracujících v oblastech kultury, vzdělávání a sociálních služeb. Jugoslávie byla prohlášena socialistickým a demokratickým svazem svrchovaných a rovnoprávných národů jako základem jugoslávské federace. Veškerá vláda v Jugoslávii náleží pracujícím prostřednictvím zástupců pracujících v jednotlivých vládních orgánech, kteří jsou do těchto orgánů voleni pracujícími, což je základem celého státního zřízení v Jugoslávii.

To se odráží v konstrukci všech zastupitelských orgánů. K původnímu zastupitelskému orgánu (nově „politické komoře“) je přidána „komora výrobců“. V čele FLRJ je Federální národní shromáždění, nově je v Ústavě zdůrazněné jako nejvyšší orgán federální svrchovanosti a nejvyšší orgán vlády federace, tj. „hlavní“ orgán ve státním zřízení FLRJ. Dva nejvyšší výkonné orgány federace, Prezídium Národního shromáždění FLRJ a vláda FLRJ, byly zaměněny Předsedou FLRJ (pozdějším prezidentem FLRJ) a Svazovou výkonnou radou („*Savezno izvršeno vijeće*“ SIV), jež byly odpovědny Národnímu shromáždění FLRJ ze své činnosti. Předseda FLRJ byl zároveň předsedou Svazové výkonné rady.

Opuštěna byla i koncepce „demokratického centralismu“ ve prospěch faktického zvětšení pravomocí republikám, autonomním oblastem, ale i obcím a městům, tj. jak na úrovni republik a autonomních oblastí, tak na úrovni místní samosprávy. Ústavní zákon z roku 1953 byl na začátku společenské samosprávy a samosprávného socialismu v Jugoslávii, odlišné tendence k dosažení socialismu v Jugoslávii. Ústava ze dne 31. ledna 1946, novelizovaná ústavním zákonem ze dne 13. ledna 1953, byla nahrazena novou Ústavou v roce 1963.

3.3 Ústava Socialistické federativní republiky Jugoslávie z roku 1963

Federativní lidová republika Jugoslávie získala novou ústavu v roce 1963. Nová ústava byla přijata Svazovým národním shromážděním dne 10. dubna 1963 jako výraz nových skutečností při budování socialismu v Jugoslávii a nových skutečností v životě národů Jugoslávie. Určitou obdobu lze sledovat i ve státech sovětského bloku, v nichž jsou přijímány ústavy nové generace, nového typu, potvrzující, z právního, ale i ekonomického nebo sociálního hlediska, naprosto voluntaristicky úspěchy v budování socialismu dosažením fáze vybudování rozvinuté socialistické společnosti – typicky např. Ústava Československa z roku 1960.

Nově přijatá Ústava je již Ústavou nikoli FLRJ, ale SFRJ, tj. Socialistické federativní republiky Jugoslávie, Ústava zakotvuje nový název země, obdobně jako československá Ústava z roku 1960 zakotvovala nový název pro Československo – ČSSR, tj. Československá socialistická republika, zde je velice výrazná paralela v ústavním vývoji obou zemí. Podle preambule Ústavy, článku II. je „socialistické zřízení v Jugoslávii založené na vztazích mezi lidmi jako svobodnými a rovnoprávními výrobci a tvůrci, jejichž práce slouží výhradně k uspokojování jejich osobních a společenských potřeb“.⁸⁷ Preambule je velice široce koncipovaná (jak ostatně bylo u ústav socialistických států tohoto období zvykem, obdobně zmíněná Ústava ČSSR) a přináší hlavní zásady nové Ústavy. Kromě již zmíněné základní definice jugoslávského socialistického zřízení je to definice a rozdělení výrobních prostředků (v čl. III.), definice samosprávy a samosprávného socialismu (v čl. IV.), ústavněprávní zakotvení Socialistického svazu pracujících Jugoslávie – jakési jugoslávské obdoby československé Národní fronty (v čl. V.) a ústavněprávní zakotvení Svazu komunistů Jugoslávie jakožto „vedoucí síly dělnické třídy a pracujícího lidu při výstavbě socialismu a při uskutečňování solidarity pracujících i bratrství a jednoty národů“.⁸⁸

⁸⁷ Cit. podle Kol. autorů, hl. editor Průša, Oldřich, Federální ústavy, Ústav státní správy, Praha 1969, bez ISBN, str. 43 an.

⁸⁸ Cit. tamtéž, str. 50.

První část nové Ústavy se zabývá společenským a politickým zřízením Jugoslávie. Hlava I. – Úvodní ustanovení – v čl. 1. definuje Jugoslávii jako „svazový stát dobrovolně sjednocených a rovnoprávných národů a socialistické a demokratické společenství založené na moci pracujícího lidu a samosprávě.“⁸⁹ Hlava II. Pojednává o společensko-hospodářském zřízení, obšírně přitom definuje samosprávu a samosprávný socialistický systém v Jugoslávii. Podle čl. 9. je samosprávný socialistický systém tvořen osmi právy a povinnostmi pracujících a to :

1. pracující v pracovní organizaci si sami tuto pracovní organizaci spravují buď přímo nebo prostřednictvím orgánů správy, jimi volených
2. stejným způsobem pracovní organizace organizuje svou výrobní činnost, určuje si svůj vlastní plán
3. rozhoduje o obchodní výměně výrobků a služeb
4. rozhoduje o používání společenských prostředků a nakládání s nimi
5. rozděluje příjmy pracovní organizace ve vztahu k pracovní organizaci a jednotlivým pracujícím
6. rozhoduje o pracovněprávních vztazích svých zaměstnanců, tj. pracujících
7. upravuje podmínky práce v pracovní organizaci
8. rozhoduje o právní formě pracovní organizace.

Toto je základ onoho pověstného samosprávného socialistického systému v Jugoslávii. Jde tedy o úpravu činnosti pracovních organizací, tj. podniků a o participaci jednotlivých pracujících na činnosti podniku. Obdobný systém by byl v „klasických“ státech sovětské zájmové sféry vyloučen, inspirovali se jím mnozí reformátoři z těchto států, především z Československa Ota Šik a jiní reformní ekonomové koncem 60. let (období Pražského jara), také z Maďarska i Polska stejné doby, i když po československých událostech roku 1968 a odmítnutí podobných experimentů ze strany SSSR již jen teoreticky. Obšírně rozvádí jednotlivé zásady samosprávného socialistického systému články 10.-31. Po stránce legislativně-technické nejsou definice dokonalé, nejsou podávány v dostatečné míře abstrakce a generalizace, patrný je převažující kasuistický přístup k definování materie.

Hlava III. pojednává o svobodách, právech a povinnostech člověka a občana. Je to v podstatě standardní katalog lidských a občanských práv a jim

⁸⁹ Cit. tamtéž, str. 54.

korelujících povinností Zde je nová Ústava velice podobná obdobným ústavám v této době přijímaným i ve státech sovětské zájmové sféry (již zmiňovaná ČSSR v roce 1960), pro jugoslávské občany bylo důležité, že tato práva byla přece jen mnohem více uplatňována, i když ne beze zbytku a možností výjimečného neuplatnění, než v oněch státech sovětské zájmové sféry 60. let a první poloviny 70. let. Srovnání se státy svobodnými by však ani pro Jugoslávii nevyznělo v této době příliš příznivě.

V hlavě IV. Je pojednáváno o společensko-politické soustavě. Podle čl. 71. je jediným nositelem moci a řízení společenských věcí lid. Jugoslávie se čl. 71. an. hlásí k přímé demokracii, podle dikce čl. 71 odst. 2. „občané uskutečňují samosprávu přímo na schůzích voličů prostřednictvím referenda nebo jiných forem přímého rozhodování v pracovní organizaci, obci nebo jiných společensko-politických společenstvích“⁹⁰, samozřejmě že se přitom (mimo institut referenda) uplatňuje i nepřímá demokracie „(občané uskutečňují samosprávu) a prostřednictvím svých delegátů, které volí do orgánů správy pracovních a jiných samosprávných organizací a do zastupitelských sborů společensko-politických společenství“⁹¹. Dále jsou precizovány pravomoci jednotlivých volených orgánů, tj. shromáždění (víjeće), tvořené delegáty občanů a pracujících v pracovních společenstvích. Podle čl. 76 tvoří shromáždění obce obecní rada a rada pracovních společenství. Členy obecní rady volí občané přímo, je to klasický typ obecního zastupitelstva a členy rad pracovních společenství volí ti pracující, kteří na území obce pracují v pracovních organizacích, resp. státních orgánech, společensko-politických organizacích a sdruženích, zemědělci (buď členové zemědělského družstva nebo jiné pracovní organizace) a konečně všichni ti, kteří pracují na území obce a u nichž to nevylučuje zákon. Pro samosprávu pracovních organizací jsou dále důležité instituty dělnické rady, správního výboru a ředitele, upravené v čl. 90.-94. Dělnické rady schvalují statut a jiné všeobecné akty, jako např. hospodářské plány, pracovní organizace (tj. podniku). Dělnické rady byly voleny pracujícími pracovní organizace přímo, u menších pracovních organizací ani nebyly zřizovány, funkce dělnických rad plnila sama pracovní organizace. Správní výbory rozhodovaly o hospodaření pracovní organizace, byly voleny dělnickými radami, u pracovních organizací, u nichž nebyly zřízeny dělnické rady, byly voleny buď přímo pracovní organizací nebo pravomoci správního výboru vykonávala sama pracovní

⁹⁰ Cit. tamtéž, str. 75.

⁹¹ Cit. tamtéž, str. 75.

organizace. Ředitel řídil hospodaření pracovní organizace, zastupoval pracovní organizace navenek a byl vázán rozhodnutími dělnické rady a dalších správních orgánů. Ředitel byl jmenován na základě konkursu dělnickou radou na návrh konkursní komise, složené paritně ze zástupců pracovní organizace a obce, resp. jiného společensko-politického společenství. V čl. 95. byly dokonce upraveny záležitosti obecného významu v oblasti správy obytných budov – tyto záležitosti si buď občané spravovaly přímo nebo i zde byly voleny zvláštní orgány (rady) pro správu obytných budov.

Jednotlivá společensko-politická společenství jsou náplní hlavy V. Hierarchicky odstupňovány jsou to : obec, okres, socialistická republika a federace. Obec je definována jako základní společensko-politické společenství, oproti Ústavě z roku 1946 již není definováno město, namísto něj nová Ústava v čl. 102 hovoří o městě, složeném z více obcí s tím, že takové město pak může mít pro věci společného zájmu společné orgány a je tím na úrovni vyšší jednotky – okresu. Okresy byly zakládány za účelem vyřizování záležitostí společného zájmu alespoň dvou obcí. Opět vyšší jednotkou je socialistická republika (namísto dřívější lidové republiky). Podle čl. 111, může socialistická republika v oblastech se zvláštním národnostním složením na základě vyjádřené vůle obyvatelstva založit autonomní oblast, toto založení nabývá platnosti, jakmile je potvrzeno Ústavou SFRJ. Podle nové Ústavy existují dvě autonomní oblasti v socialistické republice Srbsko, a to Vojvodina a Kosova a Metohija, podle díkce, že tyto autonomní oblasti byly zřízeny v roce 1945 rozhodnutím Národního shromáždění Lidové republiky Srbska. Čl. 112 definuje autonomní oblast jako společensko-politické společenství v rámci socialistické republiky. Autonomní práva a povinnosti a základní zásady organizace autonomní oblasti jsou stanoveny v jejím statutu, který vydává socialistická republika. Hlavní změnou oproti Ústavě z roku 1946 je jednotný přístup v postavení obou autonomních oblastí, jak pro Vojvodinu, tak pro Kosovo a Metohiji, Ústava již nadále nerozlišuje autonomní oblast a autonomní území (pokrajinu) co do stupně a rozsahu udělené autonomie. Pro uskutečňování společných zájmů národů a občanů SFRJ existuje federace jako nejvyšší společensko-politická jednotka. Podle čl. 114 federace chrání suverénní práva a rovnoprávnost národů socialistické společenské a politické zřízení republik, podle čl. 115. je přímo odpovědná za zajištění suverenity, nezávislosti, územní celistvosti, bezpečnosti a obrany Jugoslávie a za její mezinárodní vztahy. Oproti předchozí Ústavě byly zvýšeny pravomoci

jednotlivých republik na úkor federace. Federace především zajišťuje jednotný hospodářský a politický systém, jednotu peněžního a úvěrového systému, existuje jednotné jugoslávské občanství, to je obdobně jako v Československu od vzniku federace v roce 1969 vázáno na občanství jednotlivé republiky, občan některé z republik je eo ipso (z tohoto titulu) i občanem jugoslávské federace.

První část Ústavy je zakončena hlavami VI. – o soudech a veřejné žalobě, resp. prokuratuře hlavou VII., pojednávající o principech ústavnosti a zákonnosti, zde jsou zakotveny mnohé ze základních právních zásad, např. zásada, že právní akt nižší právní síly musí být v souladu s právním aktem vyšší právní síly nebo zásada zákazu retroaktivity zákonů. Tato hlava ukazuje na tendenci vyhnout se možnému porušování socialistické zákonnosti v Jugoslávii (obzvláště ve srovnání s klasickými státy v sovětské zájmové sféře) a stanovit jednoznačné meze oproti takovému nebezpečí, společně s ustanoveními o samosprávném socialistickém systému byla tato ustanovení inspirací pro reformisty ve státech sovětské zájmové sféry.

Druhá část Ústavy je věnována organizaci federace. Podle hlavy VIII. – Pravomoc orgánů federace, čl. 160. a 162. do výlučné pravomoci patří :

1. ochrana nezávislosti a územní celistvosti SFRJ, organizace ozbrojených a sil a obrana země
2. ochrana státního zřízení, včetně státní bezpečnosti
3. zastupování SFRJ navenek, mezinárodní vztahy
4. jugoslávské státní občanství, hraniční režim, cizinecký režim, zahraniční obchod, devizová a monetární politika, letecká doprava, doprava přes hranice
5. organizace federace
6. politika provádění svazových zákonů, vztahy jednotlivých republik a federace navzájem
7. jednotné používání (výklad) svazových zákonů
8. statistika aj. případné záležitosti federálního významu.

Hlava IX. rozebírá svazové shromáždění, nejvyšší orgán moci a orgán společenské samosprávy. Svazové shromáždění bylo tvořeno Svazovou radou, což byl orgán sestávající z rady delegátů občanů a republik, hospodářské rady, osvětové kulturní rady, sociálně zdravotní rady a organizačně politické rady (resp. rady delegátů pracujících v pracovních organizacích). Ti členové rady, kteří do ní byli zvoleni radami

jednotlivých socialistických republik, resp. autonomních oblastí, byli zároveň delegáty Rady národů, jež garantovala práva a povinnosti k ochraně rovnoprávnosti národů Jugoslávie (podle čl. 165.). Dále byly podrobně stanoveny pravomoci Svazové rady samotné, Svazové rady v součinnosti s dalšími zde uvedenými radami a pravomoci Rady národů, postavení předsedů jednotlivých rad, existence a pravomoci výborů a komisí a postup při změně Ústavy.

Hlava X. upravuje postavení prezidenta republiky. Podle čl. 215. „prezident republiky zastupuje SFRJ doma a v zahraničí a vykonává jiné politicko-výkonné funkce stanovené touto Ústavou“⁹². Mezi hlavní pravomoci prezidenta republiky patřilo svolávání zasedání Svazové výkonné rady (tj. vlády), dále legislativní právo (vyhlašovat zákony formou dekretů), vyhlašovat rozhodnutí Svazového shromáždění o volbě Svazové výkonné rady, navrhuje volbu předsedy a soudců Ústavního soudu, dekretem jmenuje a odvolává velvyslance, dále klasická oprávnění udělovat vyznamenání, amnestii, vyhlašovat válečný stav aj. (podle čl. 217.). Z dalších pravomocí, podle čl. 218, má právo pozdržet provádění výnosů Svazové výkonné rady, tj. vládních, resp. i ministerských nařízení. Zajímavé ustanovení obsahuje čl. 220. Standardně podle čl. 220. je prezident republiky volen na čtyřleté funkční období, po němž může být bezprostředně opětovně jednou znovuzvolen, ale omezení volby na funkci prezidenta republiky se nevztahuje na Josipa Broze Tita ! (tj. jmenovitě uvedeno v Ústavě)! Je patrné, že prezident republiky měl v SFRJ poměrně veliké pravomoci, bezprecedentní v poválečné Evropě je postavení konkrétního prezidenta republiky Josipa Broze Tita, především pro jeho zásluhy z doby 2. světové války.

Ústava dále standardním způsobem upravuje v hlavě XI. Politicko-výkonné a správní orgány Svazového shromáždění, tj. Svazovou výkonnou radu (vládu) jakožto výbor parlamentu (tedy Svazového shromáždění) a organizaci svazové správy, v čele se státními sekretariáty – existovaly dva – státní sekretariáty zahraničních věcí a národní obrany – ty nahrazovaly příslušná resortní ministerstva ve Svazové výkonné radě a byly z ní tak vyčleněny a dále svazovými sekretariáty. Hlava XII. Upravuje Nejvyšší soud SFRJ, hlava XIII. Ústavní soud SFRJ, ten rozhodoval především o shodě svazových zákonů a zákonů jednotlivých republik, resp. dalších právních předpisů s Ústavou SFRJ, řešil kompetenční spory mezi federací a jednotlivými republikami a mezi soudy a

⁹² Cit. tamtéž, str. 119.

svazovými orgány a měl na starosti také ochranu samosprávy jako základního kamene státního zřízení v SFRJ (podle čl. 241.). Hlava XIV. Byla věnována národní obraně a JLA (Jugoslávské lidové armádě). Nakonec, třetí část o dvou článcích upravovala intertemporální ustanovení.

V souladu s novou Ústavou SFRJ byly vzápětí vydány i nové Ústavy jednotlivých republik, např. Ústava Socialistické republiky Srbska souběžně s novou Ústavou SFRJ již 9. dubna 1963, tj. den před vyhlášením jugoslávské Ústavy! Obdobně i nové Ústavy dalších pěti republik byly vydány v průběhu roku 1963, stejně tak i statuty obou autonomních oblastí. Statutem podle nové Ústavy SR Srbska se pro autonomní oblasti stanovilo : funkce oblasti, organizace oblastních orgánů, vzájemné vztahy orgánů autonomní oblasti a orgánů samosprávy působících v autonomní oblasti ad., podle čl. 135. Ústavy SR Srbska.

Celkově lze shrnout, že nová Ústava SFRJ byla významným pokrokem při „otevírání se“ Jugoslávie světu. Zatímco předchozí Ústava z roku 1946 byla ústavou totalitárního státu (alespoň potenciálně, byla v podstatě opsána z ústavy totalitárního státu par excellence), byla velice výrazně postavena na principu centralizace a formálnosti federálního uspořádání, po své novelizaci v roce 1953 obohacena o nezvyklý princip samosprávy ve smyslu samosprávného socialistického systému, nová Ústava opatrně princip přílišného centralismu opouští ve prospěch posílení pravomocí jednotlivých republik a autonomních oblastí a tím posílení významu federativního principu v SFRJ. Měla také výrazněji, byť poněkud kazualisticky propracovaný katalog základních občanských práv a jako jugoslávské konstituční specifikum velice podrobně rozvedený princip samosprávy ve společnosti.

3.4 Ústava Socialistické federativní republiky Jugoslávie z roku 1974

Nová, v pořadí již třetí Ústava, nepočítáme-li velkou novelizaci Ústavy v roce 1953, byla vyhlášena 21. února 1974. I tato Ústava je nejprve uvedena základními zásadami, ty se příliš neliší od základních zásad, uvedených v předchozí Ústavě z roku 1963, jsou jen dále rozváděny, až vzniká text v podstatě politické proklamace o socialistickém společenském zřízení v Jugoslávii, založeném na samosprávě pracujících.

Část první nové Ústavy pojednává o Socialistické federativní republice Jugoslávii, kterou v čl. 1. charakterizuje jako *„státní pospolitost dobrovolně spojených národů a jejich socialistických republik, jakož i socialistických autonomních oblastí Kosova a Vojvodiny, které jsou součástí Socialistické republiky Srbska, je svazový stát založený na moci a samosprávě dělnické třídy a všech pracujících lidí a socialistická samosprávná demokratická pospolitost pracujících a občanů a samosprávných národů a národností“*^{93 94}.

Část druhá je zaměřena na společenské zřízení, tj. na definici a konstitucionalizaci samosprávného socialistického systému. Jsou to jen nově formulované instituty, jaké platily již v dřívější Ústavě z roku 1963. Hlava I. se týká sociálně ekonomického zřízení, v čl. 10. je sociálně ekonomický systém definován : *„Socialistické sociálně ekonomické zřízení Socialistické federativní republiky Jugoslávie je založeno na svobodně sdružené práci s výrobními prostředky, které jsou ve společenském vlastnictví, a na samosprávě pracujících ve výrobě a při rozdělování společenského produktu v základních a ostatních organizacích sdružené práce a ve společenské reprodukci v celku“*⁹⁵. Hlava II. dále základů společenskopolitického systému, hlava III. Pod názvem Svobody, práva a povinnosti člověka a občana přináší

⁹³ Cit. dle Chovanec, Jaroslav, Trella, Rudolf, Ústava SFRJ, SPN, Praha 1978, bez ISBN, str. 39. Text této Ústavy je v češtině uveden též v publikaci : Svobodová, Sofia a kol., Ústavy evropských socialistických států, SPN, Praha 1984, bez ISBN, str. 165-304.

⁹⁴ Je vhodné zmínit, že Autonomní oblast Kosovo a Metohije se nadále nazývala jen Autonomní oblast Kosovo, čímž se vyhovělo požadavkům kosovoalbánského obyvatelstva na pojmenování oblasti oproti požadavkům srbským. V dřívějších ústavách byla z důvodů historické zkušenosti jako první uváděna Vojvodina, pak teprve Kosovo a Metohije, nyní obráceně, a tím i obráceně abecednímu pořádku v cyrilici, opět bylo vyhověno požadavkům kosovoalbánského obyvatelstva, v abecedním pořádku v latině.

⁹⁵ Cit. tamtéž, str. 41.

katalog základních občanských a politických práv, opět obdobný katalogu z minulé Ústavy. V některých směrech jde však nový katalog občanských a politických práv dále než obdobné formální katalogy klasických socialistických států a situaci v Jugoslávii tak přibližuje standardní situaci ve svobodném světě, např. čl. 174. nejenom že proklamuje náboženskou svobodu jako svobodu vyznání jednotlivce, ale umožňuje náboženským společnostem zakládat školy pro přípravu duchovních s tím, že společenská pospolitosť může poskytovat náboženským společnostem materiální pomoc a náboženské společnosti mohou vlastnit nemovitosti, i když jen v rozsahu stanoveném zákonem. Tato práva pro zabezpečení života náboženských společností byla přímo ústavně zakotvena. Na druhou stranu některá ustanovení nezapírají ideologický základ celé Ústavy a systému v Jugoslávii, např. čl. 194., který sice stanoví dědické právo jako zaručené, ale zároveň připouští, že nikdo nemůže z titulu dědictví vlastnit nemovitosti a prostředky práce ve větším rozsahu, než připouští Ústava a zákony a že dědění majetku osoby, která užívala sociální nebo jinou pomoc společenské pospolitosti, může být zákonem omezeno. Hlava IV. upravuje ústavnost a zákonnost, přibližně ve stejném rozsahu, jako předchozí úprava. Podle čl. 204. „*V zájmu uskutečňování ústavou a zákonem stanovených společenskoekonomických a politických vztahů a ochrany svobod a práv člověka a občana, samosprávy, společenského vlastnictví, samosprávných a jiných práv organizace sdružené práce a jiných samosprávných organizací a pospolitosti a společenskopolitických pospolitostí se zajišťuje ochrana ústavnosti*“⁹⁶. Definice sama o sobě neříká v podstatě nic, hlava opět rozebírá obvyklá pravidla souladu právních předpisů nižší síly s právními předpisy vyšší síly, vstupu právních předpisů v platnost a účinnost atd. Hlava V. se zabývá soudnictvím a prokuraturou a hlava VI. národní obranou.

Část třetí upravuje vztahy ve federaci, práva a povinnosti federace (hlava I. Vztahy ve federaci, hlava II. Práva a povinnosti federace). Výrazněji než po novelizaci předchozí Ústavy z roku 1971 se uvolnily vnitřní vazby ve federaci a ta se nyní fakticky blížila konfederaci. Ústava rozlišuje zájmy společné celé federaci a zájmy jednotlivých republik a autonomních oblastí. Společné zájmy se podle čl. 244. uskutečňují prostřednictvím svazových orgánů za rovnoprávné účasti a odpovědnosti republik a autonomních oblastí v těchto orgánech, prostřednictvím svazových orgánů na základě

⁹⁶ Cit. tamtéž, str. 108.

rozhodnutí, resp. souhlasu republik a autonomních oblastí, bezprostřední spoluprací a úmluvou republik a autonomních oblastí, případně i obcí a dalších společenskopolitických pospolitostí, samosprávnou dohodou, společenskou úmluvou a sdružováním organizací sdružené práce a dalších samosprávných organizací a pospolitostí, činností společenskopolitických a dalších společenských organizací a sdružení občanů a také svobodnou a všestrannou aktivitou jednotlivých občanů. Základem společných zájmů ve federaci byl společenský plán Jugoslávie. Podle čl. 257. se společenský plán Jugoslávie zakládá na úmluvě jednotlivých občanů a pospolitostí (tj. pracujících lidí, organizací sdružené práce, samosprávných zájmových společenství a jiných samosprávných organizací a pospolitostí a republik a autonomních oblastí o ekonomické politice ve společném zájmu). Společenský plán Jugoslávie stanovil společnou ekonomickou politiku a v souladu s ní usměrňoval procesy ve společnosti a tzv. společenskou reprodukci, tj. reprodukci všech významných faktorů společenského života v Jugoslávii. Společenský plán Jugoslávie byl fundamentem ekonomického, politického a společenského směřování Jugoslávie, programem společných zájmů nyní značně samostatných republik a autonomních oblastí, jediná společná platforma ekonomického, ale i společenského života v Jugoslávii, navíc, jak ukázal pozdější vývoj, platforma velice křehká. Společenský plán Jugoslávie v podobě, v jaké byl nyní ústavou přijat, by byl mnohem adekvátnější a životaschopnější při přijetí minulé Ústavy, obzvláště jestliže by obsahoval účinnější mechanismy ekonomické a společenské povahy k zachování společné federace. Nyní byly hlavní mechanismy v případě vnitřní labilité federace silové, tj. v první řadě instituce národní obrany (JLA) a případně dalších ozbrojených sil (policie apod.). To se však později ukázalo jako málo, šlo jen o silová, do budoucnosti ne příliš efektivní řešení. Hlouběji podložené mechanismy (založené opravdu na ekonomických a společenských zájmech) chyběly. Navíc nová ústavněprávní úprava byla přijata v době narůstajících ekonomických problémů Jugoslávie (vyčerpanost samosprávného socialistického systému, přetrvávající rozdíl mezi bohatým severem – Slovinskem, Chorvatskem, Vojvodinou, Srbskem /částečně - severním Srbskem, díky koncentraci průmyslu, služeb a administrativy/ a chudým jihem – Bosnou a Hercegovinou, Černou Horou, Kosovem a Makedonií, nerentabilita mnohých výrobních podniků, obzvláště na jihu apod.) i společenských problémů Jugoslávie (opětovný vzestup nacionalismu, zejména v Chorvatsku za

událostí chorvatského jara 1971, po jeho potlačení latentně přítomný a především na Kosovu albánský nacionalismus a tendence k iredentismu, resp. secesionismu, dále společenské problémy vyplývající z již zmíněných rozdílů mezi severem a jihem apod.). Jednotlivé republiky a autonomní oblasti měly nyní daleko více samostatnosti a volnosti, hlavním pojítkem federace, zůstával SKJ, přece jen formálněji rozdělený na jednotlivé Svazy komunistů v jednotlivých republikách a autonomních oblastech a zmíněné silové složky, jichž se nová decentralizace, resp. posílená federalizace netýkala. Do dalších let, postupně se prohlubující ekonomické i společenské krize v Jugoslávii, zejména po Titově smrti (1980), nemohlo toto ústavní řešení jugoslávské federace přinést žádoucí výsledky, naopak, určitá „rozvolněnost“ jugoslávské federace byla pro zachování Jugoslávie kontraproduktivní.

Část čtvrtá se zabývá organizací federace. V hlavě I. je upravena skupština SFRJ (tj. národní shromáždění SFRJ). Skupština má postavení orgánu společenské samosprávy a nejvyššího orgánu moci v rámci práv a povinností federace (podle čl. 282.). Skupština sestává ze Svazové rady a Rady republik, jde tedy o dvoukomorové národní shromáždění. Podle čl. 284. „*Svazovou radu tvoří delegáti samosprávných organizací republik a autonomních oblastí. Radu republik a oblastí tvoří delegace skupštin republik a skupštin autonomních oblastí*“⁹⁷. Zejména Rda republik a oblastí měla kvazikonfедераční charakter, byla chápána jako shromáždění delegací z jednotlivých republik a autonomních oblastí (tak ostatně i z díky Ústavy samé), jež mají vysoký stupeň samostatnosti v rozhodování, přičemž rozdíl mezi republikami a autonomními oblastmi byl již jen formální, např. v otázce symbolů (republiky měly své republikové symboly, tj. vlajku, znak a hymnu, autonomní oblasti nikoli), ale důležité a rozhodující bylo, že politická váha (ústavně podepřená) jak republik, tak autonomních oblastí byla stejná. Hlava II. upravuje předsednictvo SFRJ, kolektivní hlavy státu, společné hlavy státu s prezidentem republiky, resp. prezident republiky byl z titulu své funkce předsedou předsednictva SFRJ. Význam i odpovědnost předsednictva SFRJ vzrostl zejména za situací, kdy už v SFRJ nebyla funkce prezidenta republiky (viz níže). V hlavě III. Byl upraven institut prezidenta republiky (SFRJ). I když to nebylo explicitně v Ústavě formulováno, šlo o institut dočasný a podmíněný. Byl totiž vázán jen na jedinou osobu – a to na osobnost Josipa Broze Tita. Pokračuje tak a prohlubuje se

⁹⁷ Cit. tamtéž, str. 142.

přístup z předchozí Ústavy, jež Tita výslovně zmiňuje v souvislosti s funkcí prezidenta republiky. Podle Ústavy je ústavněprávní situace Josipa Broze Tita výjimečná, je prezidentem republiky (po jeho smrti tato funkce již nebude obsazena, resp. bude jen předseda předsednictva SFRJ, ale nikoli s titulem prezidenta republiky) a jeho mandát jako prezidenta republiky je doživotní. Je vhodné doslovně uvést znění čl. 333., který tuto materii upravuje : „*Vycházejíc z historické úlohy Josipa Broze Tita v národně osvobozené válce a socialistické revoluci, při vytváření a rozvoji Socialistické federativní republiky Jugoslávie, v rozvoji jugoslávské socialistické samosprávné společnosti, při uskutečňování bratrství a jednoty národů a národností Jugoslávie, při upevňování nezávislosti země a jejího postavení v mezinárodních vztazích v boji za světový mír a v souladu s projeveným přáním pracujících a občanů, národů a národností Jugoslávie – Skupština Socialistické federativní republiky Jugoslávie může na návrh skupštin republik a skupštin autonomních oblastí zvolit Josipa Broze Tita prezidentem republiky bez omezení trvání mandátu.*“⁹⁸. Prezident republiky, tj. Josip Broz Tito, byl předsedou předsednictva SFRJ, vrchním velitelem ozbrojených sil SFRJ a předsedou Rady pro národní obranu. Tyto pravomoci, bez titulu prezidenta republiky, bude mít po Titově smrti „obyčejný“ předseda předsednictva SFRJ, s omezením mandátu podle zásady rotace kádrů z jednotlivých republik a autonomních oblastí na dobu jednoho roku. Hlava IV. upravuje svazovou výkonnou radu, tj. vládu, obdobně jako předchozí Ústava, hlava V. pak svazové orgány správy, hlava VI. svazový soud, svazového prokurátora a svazového společenského obhájce samosprávy, hlava VII. ústavní soud Jugoslávie, dokonce zvláštní hlava, hlava VIII. je věnována jen skládání slavnostního slibu při přebírání funkce prezidenta republiky, předsedy a členů předsednictva SFRJ a předsedy a členů ústavního soudu.

Dvě rozsahem nevelké části novou Ústavu uzavírají, část pátá, jež pod názvem Změna Ústavy SFRJ přináší pravidla pro provádění ústavních změn a část šestá, obsahující intertemporální klauzule. K nové Ústavě byl vydán ústavní zákon o uplatnění Ústavy SFRJ, podle něhož některá ustanovení nové Ústavy vstupovaly v účinnost postupně, nejpozději však do 31. prosince 1975. Toto období bylo již závěrečným obdobím Titovy Jugoslávie, Josip Broz Tito zemřel necelé čtyři a půl roku později, 4. května 1980. Jeho smrtí se aktivovala ustanovení Ústavy o kolektivní hlavě státu –

⁹⁸ Cit. tamtéž, str. 162.

osmičlenném Předsednictvu SFRJ (jeden člen za každou republiku a autonomní oblast), v čele s předsedou, který je členem Předsednictva, je v této své funkci na dobu jednoho roku a pak je podle zásady rotace nahrazen jiným svým kolegou z Předsednictva SFRJ z jiné republiky, resp. autonomní oblasti.

Bouřlivý politický vývoj v SFRJ v letech 1989-1992 byl doprovázen i odpovídajícím vývojem ústavněprávním. Většina rozhodujících změn se však odehrávala na úrovni jednotlivých republik a bylo o nich pojednáno v části týkající se politologického a ústavněprávního vývoje těchto jednotlivých republik. Ústava SFRJ přestala být platná v souvislosti se zánikem SFRJ dne 27. dubna 1992.

3.5 Právo na sebeurčení včetně oddělení jednotlivých republik

Podle Ústavy z 31. ledna 1946 byly jednotlivé republiky (ale nikoli přirozeně autonomní oblasti s nestejnou mírou autonomie, ty byly autonomními součástmi Lidové republiky Srbska) ve státoprávním svazku v FLRJ dobrovolně, na základě svého vlastního rozhodnutí a zásadně měly možnost z FLRJ vystoupit. FLRJ byla federací tzv. socialistického typu, vzorem takovéto federace byl SSSR, kde byly také jednotlivé republiky nadány právem z SSR vystoupit⁹⁹. Klíčovým pro utváření vztahů v FLRJ je článek 1. Ústavy, podle nějž je FLRJ „svazovým státem“, tj. federací, společenstvím rovnoprávných národů, které na základě práva na sebeurčení včetně práva na odtržení (tj. secesi) projeví svou vůli žít ve společném federativním státě¹⁰⁰. Článek 9. *expressis*

⁹⁹ Ovšemže v této době jen teoretickým. Např. kdo by něco takového ve skutečnosti hlásal nebo propagoval, toho by určitě neminul přísný trest jak v FLRJ, tak SSSR, bez ohledu na Ústavu. Z hlediska moci šlo o ústavně zakotvenou propagandu, nikoli právo, jež by mělo být využito. Tato možnost nastala až mnohem později, již v době platnosti novějších Ústav, v nichž ovšem toto právo pro republiky bylo zakotveno nadále.

¹⁰⁰ Doslovně : „*Federativní lidová republika Jugoslávie je svazovým lidovým státem republikánské formy, společenstvím rovnoprávných národů, které na základě práva na sebeurčení včetně práva na odtržení projeví svou vůli žít ve společném federativním státě*“ cit. dle českého překladu Ústavy FLRJ, přel. Kolman, Otakar, vyd. nakl. Svoboda, Praha 1946, bez ISBN, str. 7. V ruském překladu : „*Federativnaja narodnaja republika Jugoslavija jest' sojuznoje narodnoje gosudarstvo respublikanskoj formy, obedinenije ravnopravnych narodo, kotoryje na ocnove prava na samoopredelenije, vključaja pravo na otdelenije, vyrazili svoju volju žit' sobmestno v Federativním gosudarstve.*“ Cit. dle ruského překladu Ústavy FLRJ, překl. A. A. Chanov in : Konstitucija i osnovnyje zakonodatelnyje akty FNRJ, Izdatelstvo inostranoj literatury, Moskva 1956, bez ISBN, str. 9.

verbis potvrzuje svrchovanost jednotlivých republik, když stanoví, že svrchovanost lidových republik, které tvoří FLRJ, je omezena jen právy, která jsou Ústavou dána FLRJ a dále, že FLRJ chrání a brání suverénní (tj. svrchovaná) práva lidových republik. Obdobně článek 10., podle nějž je protiústavní každý akt, namířený proti svrchovanosti, rovnoprávnosti a národnostní svobodě národů FLRJ a jejich lidových republik. Podle článku 45 se území FLRJ skládá z území jejich republik a tvoří jednotný státní celek, článek 46 zakotvuje ale prioritu federálního (svazového) zákonodárství nad republikovým („V případě neshody mezi zákony svazovými a republikovými platí zákony svazové“). Ústavní zákon o základech společenského a politického zřízení z roku 1953 na této formulaci nic nezměnil, šlo o novelizaci Ústavy, netýkající se vztahu federace k jednotlivým republikám.

Ústava z 10. dubna 1963 se příliš od předchozí Ústavy nevzdálila. V Úvodní části, v Základních zásadách, článek I. stanoví následující : *Národy Jugoslávie, vycházejíce z práva každého národa na sebeurčení, včetně práva na odtržení, na základě společného boje a svobodně projevené vůle v národněosvobozovacím boji a socialistické revoluci a v souladu se svými historickými snahami, vědomy si, že další upevňování bratrství a jednoty je v jejich společném zájmu, sjednotily se ve svazovou republiku svobodných a rovnoprávných národů a národností a vytvořily socialistické federativní společenství pracujících – Socialistickou federativní republiku Jugoslávii...*“

¹⁰¹. Formulace je sice mnohem košatější než v předchozí Ústavě (tak, jak je typické pro formulace, byť klíčových institutů, v preambuli), ale podstata vztahu jednotlivých republik k federaci zůstala nezměněna. Určitý rozdíl je jen v tom, že zatímco Ústava z roku 1946 hovoří jak o svrchovaných a rovnoprávných národech (článek 1.), tak i o svrchovaných lidových republikách (články 9., 10), Ústava z roku 1963 tak již nečiní a hovoří jen o svrchovaných a rovnoprávných národech.

Novelizace Ústavy se týkala i postavení jednotlivých republik a autonomních oblastí. Podle novely Ústavy z roku 1968 se zvýšily pravomoci autonomních oblastí, tj. na úkor své socialistické republiky, tedy SR Srbska. Novelizace sledovala jistou míru decentralizace. Autonomní oblasti se výrazně přiblížily socialistickým republikám, jak

¹⁰¹ Cit. dle (ed.) Průša, Oldřich, Federální ústavy, díl I., Ústav státní správy, Praha 1969, bez ISBN, str. 44.

ve vztahu k SFRJ – k federálnímu parlamentu, tj. Svazové skupštině¹⁰², tak zejména v posílení postavení samotné autonomní oblasti, jimž bylo umožněno utvářet soustavu státních a samosprávných orgánů a soudů podle vlastního ústavního zákona. Následovala novelizace ze dne 30. června 1971, jejímž cílem bylo zvýšení pravomocí socialistických republik a autonomních oblastí vůči federaci a faktické vyrovnání postavení socialistických republik a autonomních oblastí¹⁰³. Federace byla oslabena, toto oslabení měly vyrovnávat vzájemné dohody mezi jednotlivými socialistickými republikami, resp. autonomními oblastmi.

Poslední Ústavou SFRJ byla Ústava z 21. února 1974. Tato nová Ústava má ze všech jugoslávských ústav daleko nejrozsáhlejší preambuli, tzv. Úvodní část a Základní zásady. V zásadě I. se stanoví : *„Národy Jugoslávie, vycházejíce z práva každého národa na sebeurčení až do oddělení, na základě své svobodné vůle projevené ve společném boji všech národů a národností v národněosvobozené válce a socialistické revoluci a v souladu se svými historickými snahami, vědomy si, že další upevňování jejich bratrství a jednoty je jejich společným zájmem, sjednotily se společně s národnostmi, s nimiž společně žijí, ve svazovou republiku svobodných a rovnoprávných národů a národností a vytvořily socialistickou federativní pospolitost pracujících – Socialistickou federativní republiku Jugoslávii...“*¹⁰⁴. Dále jsou důležitá ustanovení v Části třetí – Vztahy ve federaci, práva a povinnosti federace. Článek 245. říká, že v SFRJ jsou národy a národnosti rovnoprávné. Články 246. a 247. upravují typická kolektivní práva národů a národností¹⁰⁵ jako právo na používání vlastního jazyka, písma a kultury apod. Tak i Ústava SFRJ, platná a účinná v době rozpadu Jugoslávie, uznává právo národů (ale nikoli expressis verbis i jednotlivých republik) na sebeurčení až do oddělení (secese). Určité nejasnosti může vyvolávat i obrat „až do oddělení“, znamená-li až do oddělení, oddělení v to již nezahrnující nebo včetně práva na oddělení. V 70. i 80. letech se toto právo chápalo jako na právo na sebeurčení, včetně

¹⁰² Byla zrušena Svazová rada a zůstaly tak jen Rada národů, Politickosprávní rada, Hospodářská rada, Kulturně-osvětová rada a Sociálně-zdravotnická rada.

¹⁰³ Jediné, čím se fakticky lišily, bylo to, že AO neměly vlastní výsostné, tj. státní symboly (vlajka, znak a hymna), poněvadž náležely pod SR Srbsko. Fakticky nastalo vyrovnání, především v oblasti rozhodování ve federaci a práv na ekonomické přerozdělování, ústavněprávně samozřejmě zůstávaly součástí SR Srbsko právě jako její autonomní oblasti.

¹⁰⁴ Cit. dle Ústava SFRJ, překl. Kučera, Jaroslav, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1978, bez ISBN, str. 23.

¹⁰⁵ Rozlišování národů, tj. státoprávních, jež mají vlastní republiky, národností, nestátoprávních, v podstatě národnostních menšin s výše uvedenými kolektivními právy, příp. dále i etnických skupin (bez výše uvedených práv, např. Romové nebo Židé).

oddělení, ale bylo výslovně přiznáno jen národům, nikoli jejich republikám. Tato problematika se stala aktuální po roce 1989, za počínající jugoslávské krize.

17. ledna 1991 přijala Svazová Skupština usnesení, podle kterého se jednotlivé republiky nemohou oddělit, dokud nebude toto právo na oddělení blížeji specifikováno. Svazový Ústavní soud v této věci rozhodl tak, že jednotlivé republiky mají právo na oddělení, ale jedině za předpokladu, že s oddělením budou souhlasit ostatní subjekty federace, tj. všechny ostatní republiky. Nic takového ale ve skutečnosti nenastalo. Jednotlivé republiky měly velice protichůdné (dalo by se říci diametrálně odlišné) a vzájemně se vylučující postoje k řešení jugoslávské krize. Ať již nové rozvolnění vztahů ve federaci (jež by se fakticky blížilo již konfederativnímu řešení) nebo transformace Jugoslávie na konfederaci (což by nejprve předpokládalo nejen faktickou, ale hlavně právní nezávislost jednotlivých republik) nebylo dlouhodobě přijatelným a opravdově míněným řešením vzniklé krize.

4 ZÁVĚR

Třikrát vznikl ve 20. století stát s názvem Jugoslávie. Všechny tyto tři Jugoslávie byly diametrálně odlišnými státními útvary.

První Jugoslávie, královská Jugoslávie (do roku 1929 Království SHS) byla státem vzniklým z porážky Centrálních mocností, v první řadě Rakouska-Uherska a Osmanské říše. Ač se měla konstituovat jako nově vzniklý stát, vzniklý dobrovolným spojením Srbska, Chorvatska a Slovinska (společně s Černou Horou), politická reprezentace nového státu na něj pohlížela jako na nástupnický stát Srbska, jako na Srbsko, kterému se více než maximalisticky podařilo naplnit plán Iliji Garašanina na maximální územní rozšíření Srbska. Takovýto pohled byl neakceptovatelný pro politickou reprezentaci nesrbských zemí, především Chorvatska a Slovinska. Mezinárodněpolitické postavení první Jugoslávie nebylo příliš příznivé, ve Versailleském systému sice mnohé získala, ne však všechno (zejména v oblasti Jaderského moře) a tak měla od počátku své existence i nepřátele (Itálie, ale i Řecko). Naopak, pro udržení státnosti se orientovala na země s podobným mezinárodněpolitickým postavením v Evropě, s kterými navázala

přátelské vztahy (státy Malé dohody, tj. Československo a Rumunsko). Stoupající napětí v Evropě, způsobené světovou hospodářskou krizí a vzestupem krajně pravicových prototalitárních politických sil, znamenalo pro první Jugoslávii bezprostřední ohrožení, obzvláště v té souvislosti, že ke krajně pravicovým ideologiím inklinovaly ty státy, jež měly zájem na revizi Versailleského systému, ať už původně náležely mezi poražené nebo vítěze (Itálie, Rakousko, Maďarsko). Tato revize byla zaměřena bezprostředně i vůči Jugoslávii a její územní integritě. Definitivní podobu tomuto snažení dal nástup Německa a jeho imperiálních ambicí v Evropě pod ideologií národního socialismu. Když se Německu podařilo získat Jugoslávii jako svůj satelitní stát (na rozdíl od Maďarska, Rumunska, Bulharska ad.), byla Jugoslávie Německem (za spoluúčasti Itálie, Maďarska a Bulharska) napadena a rozdělena. Tak skončila první Jugoslávie. Za druhé světové války existovala jugoslávská vláda v exilu, ta ale naprosto neměla reprezentativnost a vážnost jako jiné exilové vlády okupovaných států (např. Československa, Polska, Norska ad.), území Jugoslávie bylo rozděleno mezi okupační mocnosti, na části území vznikl loutkový „nezávislý Chorvatský stát“ NDH, plně závislý na Itálii a Německu. Oproti okupační moci existoval odboj, v němž se nejvíce prosadila jeho komunistická složka. Ta zorganizovala všejugoslávský AVNOJ jako odbojovou všejugoslávskou platformu bojujících národů Jugoslávie oproti okupantům s tím, že o definitivní podobě státu se rozhodne po válce. V čele tohoto odboje byl maršál Tito, kterému se pro rozsah a účinnost bojů v Jugoslávii podařilo u Spojenců získat status samostatné bojové síly, bojující proti státům Osi.

Po osvobození Jugoslávie z moci okupantů (1945) nastala veliká transformace země. Rozhodující politickou silou v zemi byli komunisté, nekomunistické strany byly připuštěny ke spolupráci jen omezeně v nezbytné míře a jen na dočasnou dobu. Koncem roku 1945 byla zrušena monarchie, Jugoslávie se stala federativní lidovou republikou (FLRJ). Následujícího roku (1946) byla přijata nová Ústava, byla znemožněna činnost nekomunistickým stranám a Jugoslávie se vydala cestou budování socialismu s tím rozdílem oproti ostatním státům vznikajícího sovětského bloku, že se tak rozhodla naprosto dobrovolně se souhlasem značné části obyvatelstva. Ve vnitřní politice se však maršál Tito odmítl podvolovat příkazům z Moskvy a tak vznikla roztržka Jugoslávie se SSSR a ostatními státy sovětského bloku, tato roztržka vznikla na bázi osobních neshod

Stalina a Tita z důvodů Titovy tendence k nezávislému postavení v rodině komunistických a dělnických stran, tj. v komunistickém hnutí.

V následujícím období se Jugoslávie musela spolehnout na své vlastní síly, dostalo se jí však plné podpory (hospodářské, politické i vojenské) ze Západu. Tím se kompenzoval předchozí vliv SSSR, Jugoslávie sice zůstává komunistickým státem, ale není součástí sovětského bloku. Stává se komunistickým státem sui generis, propaguje tzv. samosprávný socialistický systém, tj. samosprávné řízení na všech úrovních společenského života, v oblasti ideologie se opírá zejména o raná díla Karla Marxe. Roztržku ukončil po Stalinově smrti nový generální tajemník KSSS Chruščov. Chruščovovy představy, že se tak Jugoslávie vrátí do rodiny socialistických států, se ale nenaplnily. Jugoslávie si udržuje své nezávislé postavení mezi bloky bipolárně rozděleného světa a plně využívá všech výhod, jež se jí tím nabízejí. Tuto orientaci jako správnou potvrzuje i nové ochlazení vztahů k SSSR a jeho satelitům po roce 1958. Jugoslávie iniciuje nezávislé hnutí států bezprostředně nesvázných s žádným z bloků bipolárně rozděleného světa (Konference v Bandungu 1955) a iniciuje vznik Hnutí nezúčastněných (1961).

Ve vnitřní politice jsou poměry v Jugoslávii mnohem uvolněnější než v SSSR a jeho satelitech, Jugoslávii lze charakterizovat jako stát s vládou jedné strany a určitými ekonomickými, politickými a společenskými omezeními, nejedná se však o totalitární stát. Provádí velkorysou národní a národnostní politiku v marxistickém duchu, oproštěnou od nacionalismu, jež přináší výsledky v klidném soužití národů a národností Jugoslávie a setrvalém zvyšování životní úrovně obyvatelstva. Základem je samosprávný socialistický systém, jak potvrzují i nové Ústavy (1963, 1974). Mění se i název státu na Socialistická federativní republika jugoslávie (SFRJ, 1963). Zároveň se oslabují a rozvolňují vztahy jednotlivých republik ve federaci a soudržnost federace (novelizace Ústavy 1968, 1971, nová Ústava 1974). I když se zvyšuje životní úroveň všech obyvatel, nedaří se překlenout rozdíly v ekonomické úrovni tzv. „bohatého, rozvinutého Severu“, Slovinska, Chorvatska a Srbska a tzv. „chudého, nerozvinutého Jihu“ Bosny a Hercegoviny, Černé Hory, Makedonie a zvláště Kosova.

Po Titově smrti (1980) narůstá v Jugoslávii napětí. Příčinou je zhoršující se ekonomická a sociální situace Jugoslávie, nerovnoměrnost vývoje s přetrvávajícími regionálními rozdíly a hlavně opětovný nárůst nacionalismu. Po zahájení Gorbačovovy

perestrojky v SSSR, posrupné demontáži socialismu v SSSR a zhroucení sovětského bloku (1985-1989) je zřejmé, že socialismus neuspěl ani ve své modifikované podobě v Jugoslávii. Demontáží socialismu však Jugoslávie ztrácí definitivně svou soudržnost, zvláště když ideologii socialismu (v komunistickém pojetí) ve většině republikách nahrazuje ideologie nacionalismu. Nastává rozpad Jugoslávie jako dvoufázový proces – nejprve přechod jednotlivých republik k pluralitnímu politickému systému završenému prvními pluralitními volbami po roce 1945 (1989-1990) a následně prohlášení suverenity, možnosti vyhlášení nezávislosti až k vyhlášení nezávislosti a jejímu mezinárodnímu uznání (1991-1992, resp. 1993). Tak skončila druhá Jugoslávie.

Druhá Jugoslávie zanikla secesí čtyř republik (Slovinska, Chorvatska, Bosny a Hercegoviny a Makedonie) a transformací zbývajících dvou republik (Černé Hory a Srbska) v nový stát federativního typu – Svazovou republiku Jugoslávie. Ta byla vyhlášena dne 27. dubna 1992 a k tomuto datu eo ipso zanikla druhá Jugoslávie – Socialistická federativní republika Jugoslávie.

Roku 1992 tak v prostoru bývalé druhé Jugoslávie existovalo pět nástupnických států : Bosna a Hercegovina, Chorvatsko, Makedonie, Slovinsko a Svazová republika Jugoslávie (ta se ale za nástupnický stát nepovažovala, ale považovala se za pokračovatelku tradic Jugoslávie, tj. Jugoslávie první i druhé). Bouřlivý proces vyvolaný rozpadem Jugoslávie tím neskončil. Války v bývalé Jugoslávii (chorvatsko-srbská a v Bosně a Hercegovině) skončily definitivně až roku 1995. Roku 1998 vypukla kosovská krize kvůli porušování lidských práv na Kosovu Svazovou republikou Jugoslávií a tendencí Kosova k secesi od Srbska (jako součásti Svazové republiky Jugoslávie). Roku 1999 byla Svazová republika Jugoslávie po 78 dnů bombardována silami NATO, Kosovo bylo dáno pod mezinárodní protektorát, aniž by přestalo být součástí Srbska, resp. Svazové republiky Jugoslávie (podle rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 1244). Roku 2003 se Svazová republika jugoslávie transformovala ve velice volnou federaci – Federaci Srbska a Černé Hory, název Jugoslávie se tak stal definitivně minulostí. Tato federace fakticky fungovala jako konfederace a neměla dlouhého trvání, roku 2006 se občané Černé Hory v referendu rozhodli o vystoupení ze státoprávního svazku se Srbskem. Bouřlivými proměnami procházelo i samo Srbsko, včetně úvah o návratu monarchického zřízení. Bolestnou záležitostí pro Srbsko bylo Kosovo, fakticky ztracené. Po té, co se nepodařilo dojednat nějakou přijatelnou formu autonomie pro

Kosovo nebo i nějaký typ federativního uspořádání, Kosovo jednostranně vyhlásilo nezávislost (17. února 2008). Zatímco kritici tohoto kroku poukazují na to, že napětí v regionu se opět zvyšuje („kosovský sud prachu“), příznivci se domnívají, že složitý kosovský problém tím byl vyřešen a je minulostí a že Srbsko (jednou) pochopí nutnost tohoto kroku. Budoucnost rozhodne, který z názoru je správný.

5 CONCLUSION (RÉSUMÉ)

La Yougoslavie était le nom d'un État d'Europe du Sud-est ayant regroupé les actuelles pays (états) de Slovénie, Croatie, Bosnie-Herzégovine, Monténégro, Serbie et La Macédoine (Kosovo, ainsi que l'État du Kosovo dont l'indépendance n'est pas unanimement reconnue).

La Yougoslavie a correspondu à trois réalités politiques différentes au cours du XXe siècle.

D'abord, le 29 octobre 1918 le Sabor croate déclare son indépendance comme l'État des Slovènes, Croates et Serbes (les territoires anciennes de l'ex-Autriche-Hongrie. D'autres, en faveur d'une fédération yougoslave, étaient plus hésitants, craignant que la Serbie anexe simplement les territoires anciennes de l'ex-Autriche-Hongrie.

La première Yougoslavie, fut une monarchie fondée le 1er décembre 1918. sous l'enom de Royaume de S.C.S, Royaume Serbes, Croates et Slovènes (1918-1929), avant d'être renommé le Royaume de Yougoslavie. Le roi Alexander Ier décide alors en 1929 de suspendre la constitution et de renomé l'État Royaume de Yougoslavie. Il gouverne alors en monarque absolu. L'accord spécifiat que la Croatie, désormais autonome (Banovina de Croatie, 1939-1941).

Pendant la Seconde Guerre mondiale, la Yougoslavie reste neutre jusqu'en 1941. L'Allemagne avec l'Italie, Hongrie et Bulgarie attaque donc la Yougoslavie le 6 avril 1941. Le roi doit s'exiler à Londres, l'armée capitule et l'état set aussitôt démantelé

entrée l'Allemagne directement, l'Italie, Hongrie, Bulgarie, et l'Albanie italienne. En Croatie, Ante Pavelić crée l'État „indépendant“ de Croatie (le sigle NDH).

La résistance légitimée des Tchétzniks (en Serbie, la résistance serbe), tandis que celle des Partisans communistes (serbes, croates, bosniaques, slovènes, macédoines et autres) se développe sous la direction (l'encadrement) du croate Josip Broz dit Tito.

La seconde Yougoslavie devient un État communiste établi dans la clandestinité le 29 novembre 1943 à Jajce (en Bosnie-Herzégovine).

La période 1945-1950 se caractérise par la mise en place d'un État communiste et le développement de la répression (OZNA, UDBA, police secrète yougoslave) contre les non-communistes (Églises, mouvements nationalistes – serbes, croates, albaniques).

Après une brève période d'alignement sur le modèle communiste soviétique, la Yougoslavie, à la différence des autres états communistes d'Europe centrale et orientale, choisit une voie indépendante de l'URSS. Fort du équilibre géopolitique, Tito rompt définitivement avec Staline en 1948. Sur le plan économique, il met au point progressivement en place un système socio-économique, l'autogestion où les entreprises sont gérées par ceux qui y travaillent, et non manichéisme centralisme par l'État, comme dans le communisme soviétique.

La république populaire – République fédérale populaire de Yougoslavie (République fédérale socialiste de Yougoslavie depuis 1963) de Yougoslavie était un État fédéral composé de six républiques – Bosnie-Herzégovine, Croatie, Macédoine, Monténégro, Serbie et Slovénie. De plus, Serbie comprenait en outre deux régions autonomes (Kosovo-Metohija, Kosovo seulement depuis 1971 et Voïvodina). La seconde Yougoslavie avait en tout trois constitutions : la constitution le 31 janvier 1946, la constitution le 7 avril 1963 et la constitution le 21 février 1974, toutes avec le droit des peuples (nations) à l'autodétermination, qui inclut le droit à la sécession.

Après la mort de Tito (le 4 mai 1980), les tensions se font jour, avec la montée du nationalisme dans les différentes républiques, longtemps contenu et canalisé par le pouvoir central. L'économie yougoslave est mal en point depuis le début des années 1980, une situation accentuée par la sortie du modèle communiste (inclusivement le modèle communiste de l'autogestion). En outre, les républiques aisées du Nord (Slovénie, Croatie, Serbie – surtout Voïvodina) se sentent dépossédées de leurs richesses,

partagées avec les républiques pauvres du sud (Bosnie-Herzégovine, Macédoine, Montenegro et surtout Kosovo).

Malgré les quelques succès économiques du premier ministre Ante Markovi permettant à la Yougoslavie de se rapprocher de l'économie de marché, le pouvoir central est préoccupé par cette crise et la remise en cause de l'unité de l'État.

En 1990, les premières élections libres et pluralistes se déroulent en Slovénie, en Croatie, en Bosnie-Herzégovine, en Macédoine et en Serbie suivant en cela le mouvement de démocratisation engagé en Europe central et oriental. Slovénie, Croatie, Bosnie-Herzégovine et Macédoine élisent des présidents favorables au pluralisme et indépendantistes (en Slovénie Milan Kučan, en Croatie Franjo Tudjman, en Bosnie-Herzégovine Alija Izetbegović et en Macédoine Kiro Gligorov). Au contraire, en Serbie et en Monténégro le parti postcommunistes (socialistes selon le nom) conserve le pouvoir.

En Slovénie, Milan Kučan sort vainqueur. Il est favorable à l'indépendance de la Slovénie.

En Croatie, Franjo Tudjman, est également pour une dissociation de la Yougoslavie.

La Slovénie de Milan Kučan et la Croatie de Franjo Tudjman cherchent à obtenir leur indépendance. Suite à un référendum, boycotté par la plupart des serbes de Croatie, et comme permet leur constitution, le 25 juin 1991, la Slovénie et la Croatie déclarent leur indépendance.

La Communauté économique européenne, qui ne s'est pas encore prononcée sur la reconnaissance de ces deux républiques, met en place, le 27 août 1991, la Commission Badinter, chargée de réfléchir sur la question. La Commission reconnaît l'indépendance de deux républiques, en vertu du droit *uti possidentis*, délimitées par la Yougoslavie pour des besoins de décentralisation. La commission Badinter déclare la Yougoslavie en dissolution, en désintégration ou encore en démembrement, ce qui rend la constitution yougoslave du point de vue de la Communauté européenne, et encourage les sécessions.

En Bosnie-Herzégovine, se déroula la même procédure pour l'indépendance. Suite à un référendum, boycotté par la plupart des serbes de Bosnie, et comme le permet leur constitution, le 1 mars 1992, la Bosnie-Herzégovine déclare son indépendance.

En Macédoine, suite aussi à un referendum, et comme le permet leur constitution, le 15 septembre 1991, la Macédoine déclarée son indépendance. L'Organisation des Nations Unies appela l'État par Ancienne république yougoslave de Macédoine, ARYM (l'acronyme anglais est FYROM)

La Serbie (incluant les territoires du Kosovo et de Voïvodina) et Monténégro, fut un État fédéral formée le 27 de avril 1992, par Slobodan Milošević. Il fut nommé République fédérale de Yougoslavie. Le 4 février 2003, l'ancien Yougoslavie fut abandonné et l'État sera renommé Communauté d'États Serbie-et-Monténégro. Il fut dissout à son tour le 3 juin 2006, suite à l'indépendance du Monténégro.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ZDROJE KNIŽNÍ:

Bezprostředně citované zdroje :

DANČÁK, BŘETISLAV, FIALA, PETR, Národnostní politika v postkomunistických zemích, Masarykova Univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, Brno 1999, ISBN 80-210-2388-0

HASANI, SINAN, Kosovo. Istine i zabude, Centar za informacije i publicitet, Zagreb 1986, bez ISBN

HLADKÝ, LADISLAV, Bosenská otázka v 19. a 20. století, Masarykova Univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, Brno 2005, ISBN 80-210-3674-5

Konstitucija i osnovnyje zakonodatelnyje akty Federativním narodnoj republiky Jugoslavii, překlad ze srbochorvatštiny : Zubov, A., M., Chanov, A., A., ed. Tunkin, G., I., Izdatelstvo inostrannoj literatury, Moskva 1956, bez ISBN

PELIKÁN, JAN, HAVLÍKOVÁ, LUBOMÍRA, CHROBÁK, TOMÁŠ, RYCHLÍK, JAN, TEJCHMAN, MIROSLAV, VOJTĚCHOVSKÝ, ONDŘEJ, Dějiny Srbska, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2004, ISBN 80-7106-...-

PRUŠA, OLDŘICH (ed.), Federální ústavy, díl I., Ústav státní správy, Praha 1969, bez ISBN

RYCHLÍK, JAN, PERENČEVIĆ, MILAN, Dějiny Chorvatska, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2007, ISBN 80-7106-885-3

RYCHLÍK, JAN, KOUBA, MIROSLAV, Dějiny Makedonie, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003, ISBN 80-7106-642-7

STRMISKA, MAXMILIÁN (ed.), HLOUŠEK, VÍT, KOPEČEK, LUBOMÍR, URUBEK, TOMÁŠ, Postkomunistické stranické soustavy a politická pluralita, Masarykova Univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, Brno 1999, ISBN 80-210-2218-3

SVOBODOVÁ, SOFIA (ed.), Ústavy evropských socialistických států, Univerzita Karlova, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1984, bez ISBN

ŠESTÁK, MIROSLAV, TEJCHMAN, MIROSLAV, HAVLÍKOVÁ, LUBOMÍRA, HLADKÝ, LADISLAV, PELIKÁN, JAN, Dějiny Jihoslovanských zemí, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 1998, ISBN 80-7106-266-9

Ústava Federativní lidové republiky Jugoslávie, překlad ze srbochorvatštiny : Kolman Otokar, Nakladatelství Svoboda, Praha 1946, bez ISBN

Ústava Socialistické federativní republiky Jugoslávie, překlad ze srbochorvatštiny : Kučera, Jaroslav, úvodní studie Chovanec, Jaroslav, Trella, Rudolf, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1978, bez ISBN

VYKOUKAL, JIŘÍ, LITERA, BOHUSLAV, TEJCHMAN, MIROSLAV, Východ. Vznik, vývoj a zánik sovětského bloku, Nakladatelství Libri, Praha 2000, ISBN 80-85983-82-6

Ostatní zdroje :

BREZOVŠEK, MARJAN, HAČEK, MIRO, ZVER, MILAN, Democratic praxis in Slovenia, Aleš Čeněk, Plzeň 2007, ISBN 80-7380-016-1

CIEMNIEWSKI, JERZY, Ustawa w jugosłowiańskim systemie konstytucyjnym, Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, bez ISBN

Constitution de la République socialist de Serbie, překladatel neuveden, L'Union des Associations de Juristes de Yougoslavie, Beograd 1964, bez ISBN

CZAFÍK, JOSEF, Legislatívny proces v socialistických štátoch, Ústavstátní správy, Praha 1986, bez ISBN

DIENSTBIER, JIŘÍ, Daň z krve, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002, ISBN 80-7106-585-4

DIZDAREVIĆ, RAIF, Od smrti Tita do smrti Jugoslávie. Svědectví, překlad z bosenštiny : Teichman, Miroslav, Nakladatelství Vašut, Praha 2002, ISBN 80-7236-171-6

DJUKIĆ, Slavoljub, Kako se dogodio vodja. Borbe za vlast u Srbiji posle Josipa Broza, Izdateljstvo Filin Višni, Beograd 1992, ISBN 86-7363-119-X

DŽADŽIĆ, PETAR, Srbi u Hrvatskoj na udaru „rasne revolucije“ u XIX i XX veku, Izdateljstvo Stručna knjiga, drugo izdanje (druhé vydání), Beograd 1991, ISBN 86-419-0115-9

HONDIUS, FRITS W., The Yugoslav community of nations, Mouton, s'Graavenshaage – Paris, 1968, bez ISBN

HONIG, JAN WILLEM, BOTH, NORBERT, Srebrenica. Zpráva o válečném zločinu, překlad z angličtiny : Pellar, Šimon, Nakladatelství Mladá fronta, Praha 2001, ISBN 80-204-0905-X

HRADEČNÝ, PAVEL, HLADKÝ, LADISLAV, Dějiny Albánie, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2008, ISBN 80-7106-939-3

Konstytucja Macedonii, překlad z makedonštiny : Wójcik, Teresa, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1999, ISBN 83-7059-465-4

Konstytucja Republiky Slowenii, překlad ze slovinštiny : Winczorek, Piotr, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1994, ISBN 83-7059-136-1

Maršál TITO, Cesta nové Jugoslávie, překladatel neuveden, Nakladatelství Svoboda, Praha 1945, bez ISBN

PÁNEK, JAROSLAV (ed.), Samostatný stát mezi většími sousedy – podnět pro slovinskou politiku a kulturu, Sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého zasedání (Praha, Klementinum, 16. 10. 1997), Národní knihovna ČR, Slovanská knihovna, Praha 1999, ISBN 80-7050-335-1

PEČJAK, VID, Kako se je podrl komunizem. Psihosocialna analiza dogodkov v socialističnih deželach, Samozaložba, Ljubljana 1990, bez ISBN

MIJUČIĆ, STEVAN, Samoupravne interese zajednice. Nastanak, razvoj i pravni položaj u SR Srbiji. Institut za uporedno pravo, Savremena administracija, Beograd 1973, bez ISBN

RIDLEY, JASPER, Tito, překlad z angličtiny : Rubycon, Nakladatelství Dialog, Liberec 1995, bez ISBN

STOJANOVIĆ, RADOSAV, Živeti s genocidom. Chronika kosovskog beščasća 1981-1989, Izdateljstvo Sfairos, Beograd 1990, ISBN 86-81277-35-9

Ustav Socijalističke federativne republike Jugolsavije, Savremena administracija, Beograd 1988, ISBN 86-387-0067-9

Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije, Časopisni závod, Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1974, bez ISBN

Ustav Socijalističke federativne republike Jugoslavije, Savremena administracija, Beograd 1974, bez ISBN

VUJOŠEVIĆ, UBAVKA, Tito u Beogradu (1926-1944), Muzej grada Beograda, Jugoslovenska knjiga, Glas, Beograd 1977, bez ISBN

Pozn. : Není-li u zdroje uvedeno jinak, jde vždy o 1. vydání.

ZDROJE ELEKTRONICKÉ

<http://en.wikipedia.org>

<http://fr.wikipedia.org>

<http://hr.wikipedia.org>

<http://mk.wikipedia.org>

<http://pl.wikipedia.org>

<http://sl.wikipedia.org>

<http://sr.wikipedia.org>

<http://www.sazu.si>

